

PROBACJA

KWARTALNIK MINISTERSTWA SPRAWIEDLIWOŚCI

Zgodnie z ujednoliconym wykazem czasopism MNiSW z dnia 1 grudnia 2021 roku za publikację w kwartalniku PROBACJA z dziedzin nauki prawne, nauki socjologiczne i psychologia przyznawanych będzie 100 punktów

www.probacja.com

I/2022
ISSN 1689-6122
e-ISSN 2719-311X

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

Wydawca:

Ministerstwo Sprawiedliwości

Adres Wydawcy:

00-950 Warszawa, Al. Ujazdowskie 11

tel. 22 521 27 69

e-mail: joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

Nakład:

3 500 egz.

Redakcja, korekta i łamanie:

Pracownia C&C Sp. z o.o.

Druk i dystrybucja:

Wojskowe Zakłady Kartograficzne Sp. z o.o.

PROBACJA

REDAKCJA:

Redaktor Naczelny:

dr Anna Dalkowska, Sędzia Naczelnego Sądu
Administracyjnego

Zastępca Redaktora Naczelnego:

Witold Cieśla

Redaktorzy tematyczni:

dr hab. Aldona Nawój-Śleszyński, prof. nadzw. UŁ

dr hab. Leszek Korporowicz, prof. UJ

dr hab. Agnieszka Lewicka-Zelent, prof. UMCS

dr Małgorzata Żbikowska, USz

dr Krzysztof Stasiak, UG

dr Paweł Opitek, prokurator del. do Prokuratury
Krajowej

Redaktor statystyczny:

Justyna Kowalczyk

Redaktorzy językowi:

dr Anna Sporczyk-Popielarczyk

dr Mariusz Bobiński

Marcin Marciniak

Kolegium Doradcze Redakcji:

Agnieszka Puchalska

Erwin Ryter, UŁ

Małgorzata Boczkowska, SWWS

Daniel Mielnik, SWWS

Adam Pawlyta

Sekretarz Redakcji:

Joanna Strzałkowska

joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

Zastępca Sekretarza Redakcji:

Magdalena Wozniak

RADA PROGRAMOWO-NAUKOWA:

Przewodniczący Rady:

Zbigniew Ziobro

Zastępcy Przewodniczącego:

dr hab. Adam Taracha, prof. UMCS

dr hab. Henryk Haak, prof. USz, sędzia

dr hab. Kamil Zaradkiewicz, SSN

dr hab. Czesław Kłak, Prof. KPSW

Członkowie:

prof. zw. dr hab. Wiesław Ambroziak

prof. zw. dr hab. Stefan Lelental, UŁ

prof. zw. dr hab. Andrzej Baładynowicz, SGGW

prof. zw. dr hab. Leon Chełmicki-Tyszkiewicz

ks. dr hab. Marian Nowak, prof. KUL

ks. dr hab. Henryk Skorowski, prof. UKSW

dr hab. Sławomir Przybyliński, prof. UWM

dr hab. Barbara Stańdo-Kawecka, prof. UJ

dr hab. Tomasz Demendecki, prof. nadzw. UMCS

dr hab. Rafał Sura, prof. KUL

dr hab. Andrzej Sakowicz, prof. UwB

dr hab. Anna Błachnio-Parzych, prof. ALK

dr hab. Krystyna Ostrowska, prof. UW

dr hab. Anna Fidelus, prof. UKSW

dr hab. Magdalena Błażek, GUMed

Prof. DDr Janusz Surzykiewicz,

Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt

SSO Paweł Zwolak

dr Marcin Romanowski

dr Marcin Wielec, UKSW

dr Piotr Chrzczonowicz, UMK

dr Wojciech Sych, sędzia TK

Andrzej Martuszewicz

Recenzenci zewnętrzni:

prof. zw. dr hab. Karol Poznański, APS

prof. zw. dr hab. med. Antoni Florkowski

prof. zw. dr hab. Jarosław Majewski, UKSW

dr hab. Leszek Korporowicz, UJ

dr hab. Barbara Janusz-Pohl, UAM

dr hab. Paweł Łuków, UW

dr hab. Andrzej Hankała, prof. UW

dr hab. Robert Opora, prof. UG

dr hab. Beata Maria Nowak, prof. SWWS

dr hab. Paweł Sobczyk, prof. UP

dr hab. Piotr T. Nowakowski, prof. UR

dr hab. Jerzy Nikolajew, prof. UO

dr hab. Agnieszka Lewicka-Zelent, prof. UMCS

dr hab. Witold Mazurek, prof. AIK

ks. dr hab. Mirosław Kosek, UKSW

ks. dr hab. Kazimierz Pierzchała, prof. KUL

dr hab. Mieczysław Dudek, prof. SAN

dr hab. Norbert Malec, prof. UPH

dr hab. Małgorzata Michel, prof. UJ

dr hab. Mariusz Nawrocki, USz,

dr Magdalena Kowalewska-Łukuć, USz

dr Konrad Burdziak, USz

dr Sylwia Jaskuła-Korporowicz, PWSiP

dr Mariusz Kuryłowicz, SWWS

dr Karina Szafrąnska, CHAT

dr Paweł Czarnecki, UJ

dr Valeri Vachev, UW

dr Paweł Dzienis, SSR

dr Krzysztof Stasiak, UG

dr Grzegorz Fuchs, Areszt Śledczy w Mysłowicach

dr Katarzyna Chałubińska-Jentkiewicz, prof. ASzWoj

dr Piotr Rogoziński, UG, SSR

dr Krzysztof Masło, Prokurator

dr Wojciech Federczyk, dyrektor KSAP

dr Monika Bieniek-Ciarcińska, INP – PAN

dr n. med. Alicja Kozłowska, Centralny Zarząd Służby

Więzienniej

dr n. med. Katarzyna Jermakow, UM im. Piastów Śląskich
we Wrocławiu

dr Konrad Wierzbicki, SWWS

dr Łukasz Wirkus, UG

Redaktorzy tematyczni

Dr hab. Leszek Korporowicz, prof. UJ

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych, Instytut Studiów Międzykulturowych, Katedra Antropologii Kultury Współczesnej

Obszar tematyczny: Przemiany kulturowe społeczeństw współczesnych

Procesy globalizacji, wzrastającej w coraz większym stopniu mobilności osób, grup i treści kultury, powodują daleko idące zmiany w sile i charakterze więzi społecznych, modelu relacji międzyludzkich i osobowości kulturowej człowieka w dobie późnej nowoczesności. Sytuacja ta kształtuje postrzegane i ukryte dynamizmy zarówno przekazu, przemiany, ale także tworzenia nowego porządku w działaniach indywidualnych, grupowych i instytucjonalnych w cywilizacji coraz częściej określanej jako medialna, informacyjna lub konceptualna. Aby zrozumieć dylematy, potencjały, ale także zagrożenia w sferze tożsamości, rozwoju i kondycji uwikłanych w nie osób oraz społeczności, a więc przemiany kulturowe współczesności, warto pytać o ich przyczyny, sposoby poznawania i konsekwencje.

Dr hab. Agnieszka Lewicka-Zelent, prof. UMCS

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Zakład Pedagogiki Resocjalizacyjnej

Obszar tematyczny: Otwartość na zmiany osobowe a zmiany systemowe i społeczne. Wychowanie. Profilaktyka. Wsparcie

- Wszechstronność funkcjonowania nieletnich i dorosłych osób nieprzystosowanych społecznie w środowisku instytucjonalnym i pozainstytucjonalnym w aspekcie ich zasobów osobowych i społecznych oraz czynników ryzyka.
- Zmiany osobowe u osób nieprzystosowanych społecznie i zagrożonych nieprzystosowaniem:
 - przyczyny, determinanty, skutki, sposoby ich aktywowania i utrwalania, gotowość do zmiany;
 - uzasadnienie ich wprowadzania, wymiar interdyscyplinarności i współdziałania, zakres zmian systemowych, propozycje rozwiązań systemowych i ich efektywność;
 - siła i kierunek zależności, predyktory, charakterystyczne zjawiska – ich przyczyny i skutki;
 - konflikty i sposoby ich rozwiązywania, założenia, zasady i skuteczność mediacji sądowych;

- motywacja do zmiany, skutki zmiany i jej braku, zmiana a skuteczność udzielania pomocy, współpraca specjalistów, różnorodne formy wsparcia specjalistów;
- konwencjonalne i innowacyjne sposoby wsparcia a ich efektywność (pomoc, interwencja, terapia, konsultacja, tutoring itd.);
- oddziaływania wychowawcze i profilaktyczne w środowisku społecznym;
- oddziaływania resocjalizacyjne.

Dr hab. Aldona Nawój-Śleszyński, prof. nadzw. UŁ

Uniwersytet Łódzki, Zakład Prawa Karnego Wykonawczego, Wydział Prawa i Administracji

Obszar tematyczny: Prawo karne wykonawcze
Podstawowe problemy tego obszaru to:

- badania empiryczne nad problematyką orzekania tych środków oraz ich skuteczności;
- szukanie odpowiedzi na pytanie – na ile aktualny stan prawny regulujący stosowanie środków probacyjnych jest efektywny;
- efekty zmian instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary;
- skuteczność warunkowego przedterminowego zwolnienia różnych grup penitencjarnych (młodociani, pierwszy raz odbywający karę pozbawienia wolności, recydywiści penitencjarni);
- rola poszczególnych oddziaływań penitencjarnych w toku odbywania kary pozbawienia wolności (art. 67 § 3 k.k.w.) na pozytywny przebieg okresu próby w czasie warunkowego przedterminowego zwolnienia;
- czy i jakie występują problemy przy wykonywaniu dozoru wobec sprawców przestępstw seksualnych, w szczególności tych, których czyny popełnione są w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych;
- jaki powinien być model wykonywania dozoru wobec skazanych na kary długoterminowe;
- rola Służby Więziennej w przygotowaniu osób pozbawionych wolności do funkcjonowania w systemie probacyjnym po odbyciu kary.

Ważnym problemem, który wymaga wciąż dyskusji jest rola polityki kryminalnej w kształtowaniu racjonalnej struktury kar kryminalnych ze szczególnym uwzględnieniem kar nieizolacyjnych.

Dr Małgorzata Żbikowska, USZ

Uniwersytet Szczeciński, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Postępowania Karnego

Obszar tematyczny: Prawo karne procesowe

Zakres zagadnień, które mogą aktualizować się na tle prawa karnego procesowego obejmuje problematykę:

- praw i obowiązków osób tymczasowo aresztowanych i skazanych, a także funkcji tymczasowego aresztowania (w tym funkcji prewencyjnej);
- roli postępowania mediacyjnego w rozwiązywaniu konfliktów pomiędzy stronami postępowania karnego oraz wpływu mediacji na zakończenie tego postępowania;
- instytucji karnoprosesowych związanych z ochroną pokrzywdzonego w procesie karnym;
- roli nieizolacyjnych środków zapobiegawczych w prewencji indywidualnej i generalnej;
- zapobiegania przestępczości na tle seksualnym poprzez wprowadzenie Rejestrów Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym oraz Policijnej Mapy Zagrożeń;
- konsensualnych sposobów zakończenia postępowania karnego z perspektywy ochrony społeczeństwa przed przestępcą i przestępczością;
- prawa dowodowego, w tym ciężaru dowodu i obowiązku dowodzenia organów procesowych, swobodnej oceny dowodów w procesie karnym oraz zakazów dowodowych;
- roli pokrzywdzonego w procesie karnym, w tym statusu pokrzywdzonego, jego praw i obowiązków, praktycznych aspektów związanych z ochroną pokrzywdzonego przed zjawiskiem wtórnej wiktymizacji oraz sposobu przesłuchiwania małoletniego pokrzywdzonego w procesie karnym;
- wyodrębnienia oraz opisu zasad procesu karnego, w tym zwłaszcza statusu ontologicznego zasad procesowych, kryteriów wyodrębniania zasad prawa oraz znaczenia zasad prawa we wnioskowaniach prawnych.

Dr Krzysztof Stasiak, UG

Uniwersytet Gdański, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii, Kurator Okręgowy w Sądzie Okręgowym w Gdańsku

Obszar tematyczny:

- prawo karne i prawo karne wykonawcze, w tym w szczególności orzekanie i wykonywanie sankcji karnych (wolnościowych)
- prawo karne nieletnich, w tym w szczególności wykonywanie środków wychowawczych wobec nieletnich
- prawo rodzinne, w tym w szczególności orzekanie i wykonywanie orzeczeń sądów rodzinnych przez kuratorów rodzinnych
- kuratela sądowa w Polsce – jej historia, ustrój, sposób funkcjonowania, model zarządzania

Dr Paweł Opitek

prokurator Prokuratury Okręgowej w Krakowie del. do Prokuratury Krajowej

Członek Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego oraz Rady Naukowej Stowarzyszenia Ekspertów Blockchain; ekspert Instytutu Kościuszki. Wykładowca i egzaminator w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury. Wykładowca na studiach podyplomowych na Uniwersytecie Jagiellońskim, Akademii Górniczo-Hutniczej, Uczelni Łazarskiego i w Szkole Głównej Handlowej. Recenzent w czasopiśmie naukowym „Nieruchomości@” i „Wojskowy Przegląd Prawniczy”.

Zainteresowania badawcze: wykładnia i stosowanie przepisów prawa karnego materialnego w zakresie znamion przestępstwa, kryminalistyka, cyberprzestępczość, dowody cyfrowe i informatyka śledcza, czynności operacyjno-rozpoznawcze, pranie pieniędzy, waluty wirtualne i blockchain, przestępczość zorganizowana.

Obszary tematyczne: prawnokarna analiza przestępstw związanych z systemem wykonywania kar i środków karnych (bezprawne samouwolnienie, uwolnienie osoby pozbawionej wolności, niestosowanie się do orzeczonych środków karnych, manipulacja danymi informatycznymi w systemie dozoru elektronicznego itp.), uzyskiwanie informacji i dowodów od osadzonego, wykorzystanie metod biometrycznych i monitoringu w zakładach karnych, udział i rola osób karanych w przestępczości zorganizowanej, wirtualna subkultura cyberprzestępców, prewencyjny charakter odzyskiwania mienia pochodzącego z czynów zabronionych, technologia blockchain w sądownictwie i systemie penitencjarnym, narażenie funkcjonariuszy publicznych na przemoc, korupcja.

Thematic editors

Leszek Korporowicz, PhD, professor of the Jagiellonian University

Jagiellonian University in Krakow, Faculty of International and Political Studies, Institute of Intercultural Studies, Department of Contemporary Culture Anthropology

Thematic area: Cultural changes in contemporary societies

Globalization processes, mobility of individuals, groups and cultural content that has been emerging increasingly, cause excessive changes in the strength and type of social bonds, interpersonal relationships and cultural personality of man in the times of late modernity. The situation shapes both the visible and hidden dynamisms of the message, the change, as well as of the creation of the new order in individual, group and institutional actions in the civilization, which is now more often described as medial, informative or conceptual. To understand the dilemmas, potentials and threats in the field of identity, development and shape of the persons and communities involved, i.e. the contemporary cultural changes, it is worth asking about their causes, methods of cognition and about their consequences.

Agnieszka Lewicka-Zelent, PhD, professor of the Maria Curie Skłodowska University in Lublin

Maria Curie Skłodowska University in Lublin, Faculty of Pedagogy and Psychology, Department of Rehabilitation Pedagogy

Thematic area: Readiness for personal changes in the scope of systemic and social changes. Education. Prevention. Support.

- Versatility of the functioning of minors and adults who are socially maladjusted in an institutional and non-institutional environment in terms of their personal and social resources and risk factors;
- Personal changes regarding the individuals who are socially maladjusted or endangered of maladjustment:
 - causes, determinants, effects, methods of their activation and consolidation, readiness to change,
 - justification for the implementation, dimension of interdisciplinarity and cooperation, suggestions of systemic solutions and their effectiveness,
 - the strength and the direction of the dependence, predictors, typical phenomena – their causes and effects;

- conflicts and methods of their resolving, assumptions, rules and effectiveness of court mediations;
- motivation to a change, effects of a change and of a lack of it, change and the effectiveness of providing help, cooperation of specialists, various types of specialist support;
- conventional and innovative methods of support and their effectiveness (aid, intervention, therapy, consultancy, tutoring, etc.);
- educational and preventive influences in the social environment;
- rehabilitation influences.

Aldona Nawój-Sleszyński, PhD, professor of the University of Lodz

Department of Executive Criminal Law, Faculty of Law and Administration, University of Lodz

Thematic area: Executive Criminal Law The basic problems of the area are:

- empirical research in the field of the judgment of those measures and their effectiveness;
- finding an answer to: how effective is the contemporary legal state regulating the use of probation measures;
- the effects of changes in the institution of conditional suspension of the execution of the sentence;
- the effectiveness of parole in different penitentiary groups (juveniles, imprisoned for the first time, penitentiary repeat offenders);
- the role of various penitentiary influences within the deprivation of liberty [Art. 67 § 3 k.k.w. (Executive Penal Code)] on the positive course of the probation period during parole;
- are there and what are the problems while supervising sexual offenders, especially those, whose acts have been committed due to the sexual preference disorders;
- what shall be the model for the enforcement of supervision over those punished with long-term sentences;
- the role of the Prison Service in the preparation of inmates to function in the probation system after serving the sentence.

An important problem that still needs to be discussed is the role of the criminal policy in shaping the rational structure of criminal punishments with the impact on non-custodial punishments.

Dr Małgorzata Żbikowska, PhD, University of Szczecin

University of Szczecin, Faculty of Law and Administration, Department of Criminal Procedure

Thematic area: Procedural criminal law

The scope of issues that may be updated in the light of procedural criminal law includes the following topics:

- the rights and obligations of persons under temporary arrest and conviction, as well as the role of temporary arrest (including its preventive function);
- the role of mediation in resolving conflicts between parties to criminal proceedings and the impact of mediation on the conclusion of such proceedings;
- criminal-trial institutions related to the protection of the victim in a criminal trial;
- the role of non-custodial preventive measures in individual and general prevention;
- prevention of sexual crime by introducing the Registers of Sex Offenders and the Police Map of the Threats;
- consensual ways of concluding criminal proceedings from the perspective of society protection against a criminal and crime;
- evidence law, including the burden of proof and the evidential obligation of procedural organs, facultative assessment of evidence in a criminal trial and prohibitions on evidence;
- the role of the victim in a criminal trial, including the status of the victim, the rights and obligations of the victim, practical aspects related to the protection of the victim against secondary victimization and the way of interrogating a minor victim in a criminal trial;
- extracting and describing the principles of the criminal trial, including in particular the ontological status of procedural rules, criteria for distinguishing the principles of law and the importance of legal principles in legal inferences.

Krzysztof Stasiak, PhD

University of Gdańsk, Faculty of Law and Administration, Department of Material Criminal Law and Criminology, District Probation Officer of the District Court in Gdańsk

Thematic area:

- Criminal law and executive criminal law, including in particular the imposition and enforcement of criminal penalties (custodial)
- Juvenile criminal law, in particular the implementation of juvenile educational measures
- Family law, including in particular ruling and enforcement of judgments of family courts by family guardians
- Probation system in Poland – its history, structure, way of functioning, management model

Paweł Opitek, PhD

public prosecutor of the Regional Prosecutor's Office in Kraków delegated to the National Public Prosecutor's Office

Member of the Polish Forensic Association and the Scientific Council of the Blockchain Experts Association; expert of the Kosciuszko Institute. Lecturer and examiner at the National School of Judiciary and Public Prosecution. Lecturer at postgraduate studies at the Jagiellonian University, AGH University of Science and Technology, Lazarski University and the Warsaw School of Economics. Reviewer in scientific journals „Nieruchomości@” and „Wojskowy Przegląd Prawniczy”.

Research interests: interpretation and application of substantive criminal law provisions in the field of crime premises, forensics, cybercrime, digital evidence and IT investigation, operational and intelligence activities, money laundering, virtual currencies and blockchain, organized crime.

Preferred subjects: criminal and legal analysis of crimes related to the system of execution of penalties and penal measures (illegal self-release, release of a person deprived of liberty, failure to comply with the imposed penal measures, manipulation of IT data in the electronic supervision system, etc.), obtaining information and evidence from an inmate, use of biometric methods and monitoring in prisons, participation and role of convicted persons in organized crime, a virtual subculture of cybercriminals, the preventive nature of recovering property from prohibited acts, blockchain technology in the judiciary and penitentiary system, exposure of public officials to violence, corruption.

SPIS TREŚCI

WSTĘP 11

Dr hab. Igor Zgoliński

Prof. KPSW, Katedra Prawa Karnego, Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa
w Bydgoszczy

ROMUALD HUBE – PIONIER POLSKIEJ NAUKI PRAWA KARNEGO 15

Dr Dorota Chemicz

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Pedagogiki
i Psychologii, Katedra Psychopedagogiki Specjalnej i Socjopedagogiki
Specjalnej

DZIECKO Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ JAKO MULTIOFIARA 39

Dr Anna Dziergawka

Sędzia i wiceprezes Sądu Okręgowego w Bydgoszczy

**NEGATYWNE SKUTKI USTAWY O POSTĘPOWANIU WOBEC OSÓB
Z ZABURZENIAMI PSYCHICZNYMI STWARZAJĄCYCH ZAGROŻENIE ŻYCIA,
ZDROWIA LUB WOLNOŚCI SEKSUALNEJ INNYCH OSÓB** 61

Dr Krzysztof Masło

Prokurator, adiunkt w Katedrze Prawa Międzynarodowego i Europejskiego,
Instytut Nauk Prawnych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

**JURYSDYKCJA KARNA PAŃSTWA NADBRZEŻNEGO NA MORZU TERYTORIALNYM
WOBEC STATKÓW PODNOŚĄCYCH OBCĄ BANDERĘ W ŚWIETLE PRAWA
MIĘDZYNARODOWEGO** 83

Dr Katarzyna Lenczewska-Soboń

Prokurator Prokuratury Okręgowej w Lublinie delegowana do Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, Rzecznik Prasowy KSSiP, członek Zespołu Analiz Systemowych w Kancelarii Prezydenta RP

Dr Paweł Opitek

Prokurator Wydziału Nadzoru nad Czynnościami Operacyjno-Rozpoznawczymi w Prokuraturze Krajowej, wykładowca KSSiP, SGH, AGH, Uczelni Łazarskiego

KONTROLA OPERACYJNA ROZMÓW TELEFONICZNYCH W PROJEKCIE USTAWY Z 2 LISTOPADA 2021 R. O ZMIANIE USTAWY O SŁUŻBIE WIĘZIENNEJ ORAZ NIEKTÓRYCH INNYCH USTAW 109

Mgr Joanna Rusinkiewicz

Doktorantka Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS, pedagog szkolny w Zespole Szkół Innowacyjnych w Jarosławiu, pedagog w Domu dla Dzieci w Przeworsku, mediator

PRZE – MOC ... WYBRANE KONTEKSTY ZJAWISKA Z PERSPEKTYWY UCZNIÓW I PEDAGOGA SZKOLNEGO 141

Mgr Agnieszka Pytka

Asystent w Instytucie Badawczo-Rozwojowym; Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości;

Mgr Daniel Mielnik

Asystent w Instytucie Badawczo-Rozwojowym; Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości

SYSTEM TRANSDERMALNEGO MONITOROWANIA STĘŻENIA ALKOHOLU (TMSA) NA GRUNCIE INSTYTUCJI KURATELI SĄDOWEJ – ANALIZA PRAWNO-PEDAGOGICZNA. CASUS POLSKI 161

INFORMACJA DLA AUTORÓW 179

DR ANNA DALKOWSKA

Sędzia Naczelnego Sądu Administracyjnego
Redaktor Naczelny kwartalnika „Probacja”

Szanowni Państwo,

z przyjemnością przekazuję Państwu pierwszy w 2022 r. numer kwartalnika „Probacja”, w którym znajdują się artykuły poświęcone problemom badawczym dotyczącym różnych aspektów prawnych, mających istotne znaczenie dla nauki i praktyki.

Jako pierwszy polecam artykuł, w którym przedstawiono postać i najważniejsze osiągnięcia naukowe Romualda Hubego. Ten wybitny uczony żył i tworzył w epoce niezwykle skomplikowanej z racji chociażby przemian społecznych oraz niekorzystnej dla Polski sytuacji geopolitycznej, a na łamach historii zapisał się m.in. w wyniku prowadzonych prac legislacyjnych nad prawem karnym Królestwa Polskiego.

Kolejne opracowanie prezentuje analizę czynników ryzyka krzywdzenia dzieci z niepełnosprawnością w kontekście zjawiska multiwiktymizacji, polegającej na tym, że stają się one ofiarami wielu form krzywdzenia jednocześnie, co wywołuje długofalowe skutki w sferze fizycznej, psychicznej i emocjonalnej. Zaprezentowana przez autorkę analiza, wskazuje na konieczność prowadzenia wszechstronnych badań dotyczących multiwiktymizacji w kontekście domu, szkoły i społeczności w jakiej żyją dzieci z niepełnosprawnościami, opisu czynników korelujących z tym zjawiskiem oraz projektowania modeli ich wzajemnych zależności i oddziaływań, aby móc coraz skuteczniej zapobiegać ich krzywdzeniu.

Zasadniczym celem kolejnego artykułu jest próba dokonania oceny normatywnych oraz praktycznych skutków wprowadzenia ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, zwanej potocznie ustawą o bestiach. Autorka odnosi się do przedmiotowej ustawy, a także przedstawia propozycję możliwych rozwiązań oraz wnioski *de lege ferenda*.

W artykule pt.: „Jurysdykcja karna państwa nadbrzeżnego na morzu terytorialnym wobec statków podnoszących obcą banderę w świetle prawa międzynarodowego” autor szczegółowo wyjaśnia czytelnikom zasady wykonywania przez państwo swojej suwerenności nad obszarem lądowym, jak też nad przestrzenią powietrzną oraz obszarami morskimi obejmującymi morskie wody wewnętrzne i morze terytorialne.

Zachęcam także do lektury kolejnego opracowania, które dotyczy kontroli operacyjnej treści rozmów prowadzonych przy użyciu środków technicznych, w tym za pomocą sieci telekomunikacyjnych, jaką planuje się wprowadzić w projekcie z 2 listopada 2021 r. ustawy o zmianie ustawy o Służbie Więziennej. Całość opracowania wieńczy interesujące podsumowanie tematu przez jego autorów.

W aktualnym numerze czasopisma znajduje się także artykuł, który omawia wybrane konteksty przemocy z perspektywy ucznia i pedagoga szkolnego. Przemoc pojawia się bowiem nie tylko w środowiskach patologicznych, na które społeczeństwo zwraca uwagę szczególną, ale także w miejscach z założenia bezpiecznych, w tym np. w szkołach. Jak się okazuje, spotkanie na płaszczyźnie: pedagog szkolny – uczeń, bywa dość trudne dla obydwu partnerów tej interakcji. Opracowanie zawiera też interesujące wnioski i propozycje autorki dotyczące pożądaných rozwiązań omawianego problemu.

Kwartalnik zamyka artykuł poruszający kwestię konsekwencji nadmiernego spożywania alkoholu zarówno dla jednostki, jak i dla jej najbliższego otoczenia. Szeroko rozumiany rozwój – ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju technologicznego – związany jest nie tylko z rozwojem w aspekcie gospodarczym, ale również (a może przede wszystkim) z możliwościami wykorzystania nowych urządzeń w zakresie minimalizowania negatywnych konsekwencji różnych zjawisk społecznych, w tym uzależnienia od alkoholu, co stanowi *de facto* przedmiot niniejszej pracy.

„Probacja” jest zbiorem merytorycznych stanowisk i poglądów naukowców, a także forum do wymiany doświadczeń praktyków wykorzystujących swoją wiedzę z zakresu nauk: prawnych, o bezpieczeństwie, socjologicznych, pedagogiki, psychologii, filozofii, medycznych oraz nauk o zdrowiu, dotyczących zagadnień związanych z penitencjarystyką i resocjalizacją.

Zapraszam wszystkich specjalistów, naukowców i praktyków do publikowania na łamach „Probacji”. Zaproszenie kieruję również do początkujących autorów, w szczególności poprzez udział w ogólnopolskim

projekcie realizowanym przez redakcję kwartalnika „Probacja” pt.: „**Konkurs Debiutantów**”.

Laureaci Konkursu otrzymają list gratulacyjny Ministra Sprawiedliwości, a także szansę opublikowania swojego artykułu (zarówno w języku polskim, jak i angielskim) na łamach kwartalnika „Probacja” (za publikację przyznawanych jest 100 pkt). Więcej informacji na temat konkursu i bieżącej działalności redakcji czasopisma, możecie Państwo znaleźć na stronie internetowej www.probacja.com.

Z życzeniami przyjemnej lektury
Redaktor Naczelny

Anno Dalkowska

Sędzia Naczelnego Sądu Administracyjnego

Igor Zgoliński¹

**ROMUALD HUBE – PIONIER POLSKIEJ NAUKI
PRAWA KARNEGO**

**ROMUALD HUBE – PIONEER IN THE TEACHING
OF POLISH CRIMINAL LAW**

Otrzymano: 08.12.2021 Zaakceptowano: 09.03.2022 Opublikowano: 31.03.2022

DOI: 10.5604/01.3001.0015.8034

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

W artykule przedstawiono postać i najważniejsze osiągnięcia naukowe Romualda Hubego² w zakresie nauki prawa karnego, a także prowadzonych prac legislacyjnych nad prawem karnym Rosji oraz Królestwa Polskiego. Jest to bez wątpienia postać niezwykle znacząca w rodzimej nauce prawa karnego, choć ta gałąź prawa była jedynie wycinkiem całości kształtu jego zainteresowań naukowych. Trzeba natomiast podkreślić, że Romuald Hube wydatnie rozwinął naukę prawa karnego, także w jej wymiarze światowym. Co więcej, poprzez swą pracę w administracji państwowej, czynnie uczestniczył w tworzeniu tej gałęzi prawa. Żył i tworzył w epoce niezwykle skomplikowanej z racji przemian społecznych oraz niekorzystnej dla Polski sytuacji geopolitycznej. Z uwagi na związanie swego życia i twórczości z państwem obcym, Romuald Hube był naukowcem często krytykowanym w kraju oraz spotykającym się z ostracyzmem

¹ Dr hab. Igor Zgoliński, prof. KPSW, Katedra Prawa Karnego, Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy, e-mail: i.zgolinski@kpsw.edu.pl, ORCID: 0000-0002-5097-6170.

² W języku polskim dopuszczalne są dwie formy dopełniacza nazwiska Hube, tj. Hube oraz Hubego. Na potrzeby artykułu przyjęto drugą z nich, por. <http://nlp.actaforte.pl:8080/Nomina/Nazwiska?nazwisko=hube&typ=m>.

środowiskowym. Niezaprzeczalny wkład Hubego w dorobek prawa karnego, przy relatywnie niedużej jego eksploracji w doktrynie, implikuje poniekąd konieczność bliższego przedstawienia sylwetki naukowej uczonego.

Słowa kluczowe: prawo karne, historia prawa, prawodawstwo, źródła prawa, Hube

Abstract

The article presents the figure and the most important scientific achievements of Romuald Hube in the field of the science of criminal law, as well as the legislative work conducted on the criminal law of Russia and the Kingdom of Poland. Romuald Hube is undoubtedly an extremely significant figure in the Polish science of criminal law, although this branch of law was only a part of his scientific interests. It should be emphasized, however, that Romuald Hube significantly developed the science of criminal law, also in its global dimension. Moreover, through his work in the state administration, he actively participated in the creation of this branch of law. He lived and worked in an extremely complicated period due to social changes and an unfavourable geopolitical situation for Poland. Due to the fact that his life and work were associated with a foreign country, Romuald Hube was a scientist often criticized in Poland and ostracized in the community. Hube's unquestionable contribution to the body of criminal law, with relatively little exploration of it in the doctrine, implies a need to remind the reader of the scholar's profile.

Key words: Penal law, Legal history, Legislation, Sources of law, Hube

1. Wstęp

Jest rzeczą znamioną, że teoria polskiego prawa karnego nie poświęca wystarczającej uwagi dorobkowi polskiej myśli prawniczej w minionych latach. Koncentruje się zasadniczo na obecnych rozwiązaniach prawnych, ukazując je tylko niekiedy na tle tego, co było prawem obowiązującym kiedyś. Próżno szukać w piśmiennictwie prawniczym, w szczególności odnoszącym się do historii polskiego prawa karnego, kompleksowego, systemowego, opracowania dotyczącego dorobku oraz sylwetek (*notabene*

chlubnego i niemałego) wiodących polskich karnistów na przestrzeni określonego wycinka dziejów³. Co oczywiste, odbywa się to z niemałą szkodą dla nauki prawa karnego, tym bardziej, że nie bez znaczenia dla dokonywania prawidłowej analizy dogmatycznej aktualnie obowiązujących uregulowań prawnych oraz oceny określonych instytucji prawnych jest znajomość zagadnień związanych z uprzednimi rozwiązaniami prawnymi, w tym także bliższych okoliczności ich powstania oraz sylwetek osób je kreujących. Często zdarzało się bowiem w karnistyce dawnych czasów, że to właśnie osobiste poglądy autorów konkretnych regulacji, ścierając się wzajemnie, miały wpływ na taki, a nie inny kształt przepisu. Należy także zaznaczyć, że ewolucyjna dynamika prawa karnego, związana w dużym stopniu z rozwojem cywilizacyjnym, kulturowym, przeobrażeniami społecznymi oraz politycznymi materializuje się również w tym, że niektóre zakazy prawnokarne przemijają, a w ich miejsce pojawiają się inne, które wytyczają granice prawnokarnej ochrony. Wraz z rozwojem ludzkości i praw człowieka wzrasta świadomość konieczności ochrony praw i wolności, co odbija się także na wartościach chronionych za pomocą norm prawa karnego oraz systemie sankcji grożących za naruszenie dóbr chronionych.

Dodać warto, że istniejących luk w tym swoistym „poczcie polskich karnistów” nie są w stanie wypełnić nieliczne opracowania artykułowe, często o zakresie fragmentarycznym, ani incydentalne opracowania monograficzne, których ceduła rozważań została poświęcona zaledwie kilkorgu pośród najdonioślejszych reprezentantów polskiej karnistyki. Wymienić tu przede wszystkim należy, wywodzących się z socjologicznej szkoły prawa karnego, Juliusza Makarewicza⁴, Wacława Makowskiego⁵,

³ Na ów aspekt wskazywano już w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia, zob. S. Salmonowicz, Z. Zdrójkowski, *Uwagi o programie badań nad historią prawa karnego w Polsce*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1981, nr 14, s. 11.

⁴ Na tym tle niewątpliwie znacznie wyróżnia się niemal kompleksowe usystematyzowanie dorobku naukowego prof. J. Makarewicza oraz reprint jego niektórych prac, zob. J. Makarewicz, *Prace rozproszone, tom I, publikowane w latach 1895-1901*, Lublin 2010; J. Makarewicz, *Prace rozproszone, tom II, publikowane w latach 1902-1913*, Lublin 2012; J. Makarewicz, *Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe*, Lublin 2009; J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lublin 2012; zob. nadto *Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2005. Szerokie odniesienia do J. Makarewicza odnaleźć można także w: *Kodeks karny z 1932 r.*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, M. Gałązka, R. G. Hałas, S. Hypś, D. Szeleszczuk, Lublin 2015, passim.

⁵ Zob. np. A. Redzik, *Nowe Państwo – udana inicjatywa prof. Wacława Makowskiego powołania pisma polityczno-prawnego*, „Palestra” 2010, nr 7-8, s. 151 i n.

a poza nimi Aleksandra Mogilnickiego⁶ czy Edmunda Krzymuskiego. Dorobek naukowy Romualda Jana Ferdynanda Hubego jest jednakże zdecydowanie bardziej obfity, w porównaniu choćby do legislatorów tworzących na przełomie XIX i XX w. Sylwetka tego wybitnego naukowca nie jest przy tym powszechnie znana, co winno dziwić o tyle, że jego zasługi dla rozwoju prawa karnego są tak duże. Sprowadzają się przede wszystkim do wydatnego rozwinięcia fundamentów tej gałęzi prawa, usystematyzowania uprzedniego dorobku naukowego oraz scharakteryzowania źródeł i głównych badaczy średniowiecza. W tym świetle nader wyraźna jest więc potrzeba kontynuowania tego rodzaju prac, w tym m.in. przybliżenia tytułowej postaci, mającej wszakże bezpośredni wpływ na legislację i rozwój prawa karnego nie tylko w Polsce, ale i w Rosji⁷. Z uwagi na skomplikowaną historię lat, w których żył R. Hube, uczynić to należy w dużej mierze abstrahując od, nieczęstych wszakże, negatywnych ocen jego poglądów politycznych oraz przyjętej postawy życiowej. Mimo tego niekwestionowana winna bowiem pozostać przecież jego ponadprzeciętnie szeroka spuścizna naukowa. Romuald Hube był bez wątpienia jedną z pierwszoplanowych postaci tzw. szkoły klasycznej prawa karnego⁸ w XIX w. Cechował się nowoczesnym, jak na tamte czasy, podejściem do nauki prawa, a także szerokością i głębią poglądów na badane instytucje prawa. Najszerzej dał się natomiast

⁶ Zob. np. A. Mogilnicki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Reprint*, Warszawa 2019.

⁷ Jak podaje K. Dunin, w: *Romualda Hubego Pisma poprzedzone zarysem biograficzno-krytycznym*, t. I, Warszawa 1904, s. V, nieco szersze prace poświęcone twórczości R. Hubego powstały na przełomie XIX i XX stulecia, zob. T. Zigel, *Ob Uczonój diejatielności R. M. Hube*, „Ziurnal Ministerstwa Narodnawo Proświeszczenija”, CZ. CCLXXVI, 1891, nr 7; S. Łąguna, *Romuald Hube i jego działalność naukowa*, Ateneum 1890, t. III, s. 594-610; A. Rembowski, *Romuald Hube*, w: *Pisma Aleksandra Rembowskiego*, t. I, Kraków – Warszawa 1901, s. 405-447. Nie wyczerpują one całości dorobku naukowego, a dotyczą jedynie prac najbardziej doniosłych. Z opracowań bardziej współczesnych: A. Zębik, *Poglądy Romualda Hubego na przestępstwo, winę i karę*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica” 1988, nr 35; A. Grześkowiak, *Poglądy Romualda Hubego na karę*, CPH 1974, t. XXVI, z. 2; S. Palczyński, *Romualda Hubego teoria działania i czynu. Studium z zakresu podstaw konstrukcyjnych pierwszego polskiego nowoczesnego systemu prawa karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, Rok LXII, 2000, zeszyt 2 oraz W. Witkowski, *Romuald Hube wobec prac ustawodawczych nad narodowym prawem cywilnym w Królestwie Polskim (1828-1830)*, „Studia Iuridica Lubliniensia” 2003, nr 19.

⁸ J. Warylewski, *Kierunki i szkoły w nauce prawa karnego*, w: *System prawa karnego, t. I. Zagadnienia ogólne*, red. A. Marek, Warszawa 2010, s. 66, zob. także A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2000, s. 27.

poznać jako historyk oraz historyk prawa⁹. W jego dziełach odnajdziemy również liczne odwołania do aksjologii i filozofii, a w szczególności do idealizmu Georga Hegla, na którego wykłady uczęszczał w Berlinie przez trzy semestry¹⁰. Łączyły ich zresztą relacje bliższej znajomości, co niewątpliwie dawało asumpt stawiającemu pierwsze kroki w nauce Hubemu do częstszego czynienia pogłębionych rozważań filozoficznych. Warto wspomnieć, gdyż odcisnęło to swoiste piętno w pracach naukowych Uczzonego, że Hegel stał na stanowisku, iż prawo oraz moralność łączą się w sposób koherentny. Hegel odróżniał prawo pozytywne (jako abstrakcję), prawo moralne oraz moralność społeczną. Postawa moralna winna wieść do aprobaty norm prawnych. W ramach teorii kary sprawca winien mieć natomiast świadomość, iż akt przestępny jest zarazem aktem sprzeciwu woli ogółu. Kara, która nieuchronnie jest sprawcy wymierzana, jest zaś wyrazem postawy ogółu¹¹. Hube uczęszczał także na wykłady historyka Friedricha Carla Savigny'ego, z którym także miał okazję poznać się na niwie prywatnej. I ta znajomość wywarła na niego duży wpływ naukowy. Oddać w tym miejscu można głos Hubemu, który uchwycił i wskazał na odmienne cechy charakteru tych uczonych „Savigny zniewalał bezwzględnie przyjmować, co twierdził, Hegel pobudzał do myślenia i rozważania razem z sobą”¹².

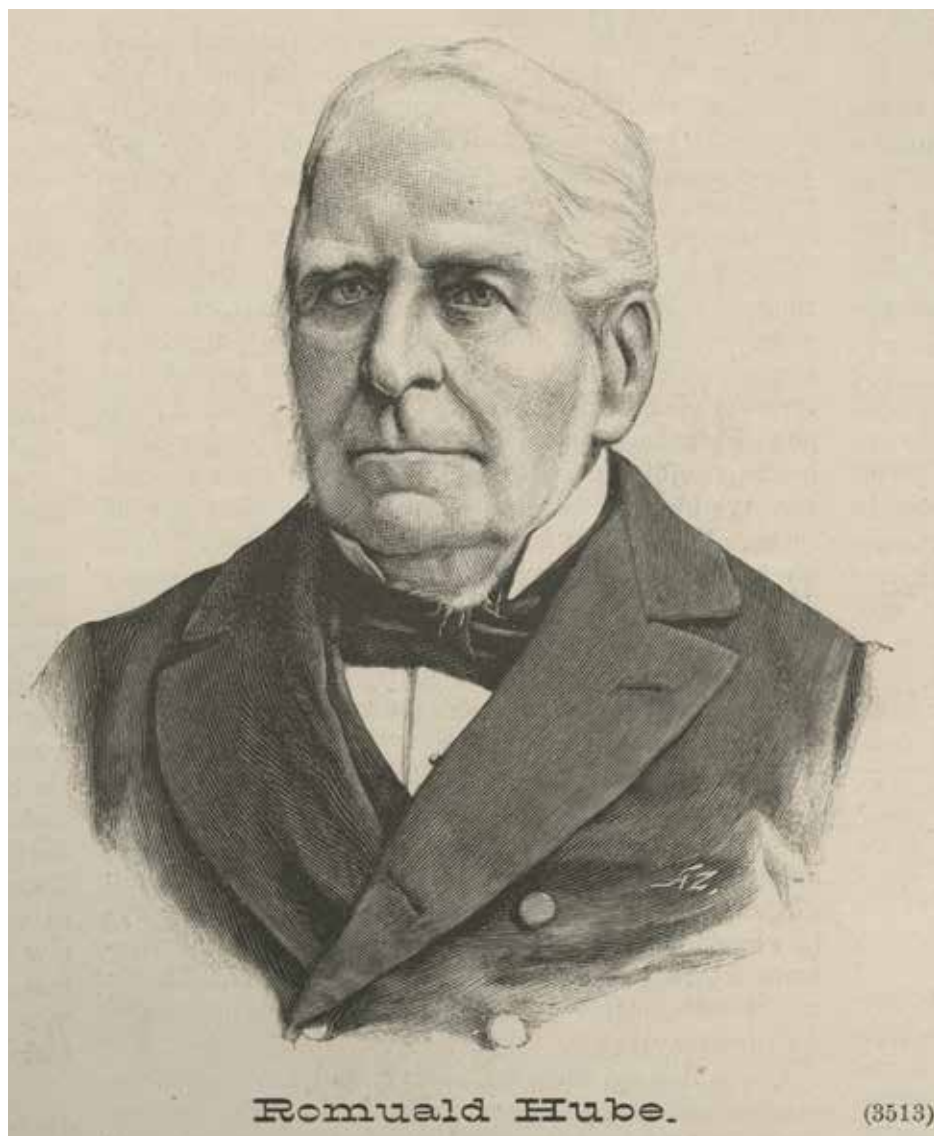
⁹ Hube kultywował pamięć dawnych polskich karnistów, zajmował się m.in. historią prawa karnego, zob. R. Hube, *O dawnych pisarzach prawa karnego w Polsce*, Warszawa 1930; por. D. Janicka, *O pionierach nauk kryminologicznych w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, Tom LXVIII, 2016, zeszyt 1, s. 44-45.

¹⁰ Wspólnie z nim uczestniczył w nich także m.in. L. Feuerbach, J. Michelet oraz E. Gans, zob. R. Hube, *Pamiętnik*, w: K. Dunin, *Romualda Hubego Pisma poprzedzone zarysem biograficzno-krytycznym, t. I*, Warszawa 1904, s. XIX.

¹¹ A. Sylwestrzak, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 1995, s. 234-235.

¹² R. Hube, *Pamiętnik*, w: K. Dunin, *Romualda Hubego Pisma poprzedzone...*, s. XIX.

2. Rys biograficzny

Romuald Hube – wizerunek pochodzący z Tygodnika Ilustrowanego z 1890 r., seria 5, t. 1, nr 33, s. 109.

Obecnie grafika ta jest udostępniona w Internecie, w Mazowieckiej Bibliotece Cyfrowej: 00064513_0000.jpg (2424x2921) (cyfrowemazowsze.pl)

Analizy dotyczące dorobku karnistycznego poprzedzić należy bliższym nieco przedstawieniem losów życia Hubego¹³, albowiem miały one niebagatelne znaczenie m.in. dla jego pracy naukowej oraz przyjętych postaw, w tym także postaw badawczych. Urodził się w Warszawie 7 lutego 1803 r. w rodzinie urzędniczej. Po zakończeniu edukacji szkolnej rozpoczął studia na Wydziale Prawa Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego. 16 lipca 1821 r. złożył z najwyższą lokatą egzamin magisterski i podjął aplikację w warszawskim Trybunale Cywilnym. Co ciekawe, jakkolwiek zdał egzamin asesorski, to wobec niespełnienia warunku wieku nie został zatrudniony. Od 1823 r. do 1825 r. kontynuował naukę w Niemczech, gdzie na Uniwersytecie Berlińskim był m.in. słuchaczem wykładów Georga Hegla. Po powrocie do Polski podjął pracę jako lektor na Uniwersytecie Warszawskim w Katedrze Historii Prawa. Podczas swoich wykładów często nawiązywał do filozofii heglowskiej. Po zawieszeniu Katedry kontynuował prace w Katedrze Prawa Naturalnego, Encyklopedii Prawa i Prawa Kryminalnego. W 1829 r. miała miejsce obrona pracy doktorskiej Hubego, a wkrótce potem został powołany na stanowisko profesora. W dalszym czasie stał się jednym z inicjatorów utworzenia wydziałowego czasopisma „Themis Polska, czyli Pismo nauce i praktyce prawa poświęcone”. W następnych latach swego życia mocno poświęcił się nauce. Odbывał staże naukowe we Włoszech i Francji. Na przełomie lat 1830-1831 zmuszony był udać się do Wiednia, gdzie mieszkał wspólnie z Fryderykiem Chopinem. W 1831 r. Hube na krótko podjął pracę w charakterze referenta w Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Pod koniec 1832 r. został prokuratorem sądu kryminalnego w Warszawie, skąd następnie przeszedł do innego działu administracji, w celu wykonywania prac legislacyjnych w Petersburgu. Z biegiem czasu systematycznie piął się w rosyjskiej hierarchii służbowej. Pracował tam, pełniąc różne obowiązki, aż do 1861 r. Początkowo trafił do Komisji Kodyfikacyjnej, funkcjonującej w ramach Sekretariatu Stanu Królestwa Polskiego. Zadaniem Komisji był przegląd rozwiązań prawnych przyjętych w Królestwie Polskim. Funkcjonowała ona (pod zmienioną nazwą) do roku 1842. To właśnie w ramach prac tej komisji stał się projektodawcą kodeksu karnego oraz procedury karnej dla Królestwa Polskiego oraz ustawy ustrojowej,

¹³ Szerzej F. Nowiński, *Hube Romuald Jan Ferdynand*, <http://www.polskipetersburg.pl/hasla/hube-romuald-jan-ferdynand> (dostęp: 19.06.2021 r.). Jeszcze bardziej szczegółowo życie R. Hubego przedstawia K. Dunin, posługując się przy tym własnoręcznym pamiętnikiem uczonego, zob. tenże, w: *Romualda Hubego Pisma poprzedzone...*, s. VII i n.

regulującej organizację wymiaru sprawiedliwości (1834 r.). 29 listopada 1834 r. w Warszawie zawarł związek małżeński z Teofilą Rościszewską. Był z nią zaręczony już przed wyjazdem do Petersburga. Małżeństwo to okazało się bezdzietne. Teofila Rościszewska borykała się z problemami natury psychicznej¹⁴. Zmarła w Paryżu w 1876 r.

Z uwagi na zmianę priorytetów ustawodawczych Hube uczestniczył następnie w pracach zespołu do spraw kodeksu karnego Imperium oraz procedury karnej. Aspiracją Hubego było utworzenie wspólnego kodeksu karnego dla Europy, do czego impulsem miało stać się wspólne prawo rosyjskie i Królestwa Polskiego¹⁵. W 1845 r. przedstawiony został rosyjski kodeks karny¹⁶. Z kolei w Królestwie Polskim w okresie od 1 stycznia 1848 r. do 1876 r. obowiązywała uproszczona wersja kodeksu rosyjskiego – Kodeks kar głównych i poprawczych datowany na rok 1847. W piśmie cara Mikołaja skierowanym do Namiestnika Kraju, podano intencje uchwalenia tego aktu prawnego. Wskazano tam m.in., że z uwagi na dobro poddanych uznano, iż należy ujednoczyć zasady odpowiedzialności, z zachowaniem „właściwych ich krajowi miejscowych ustaw i przepisów”¹⁷. Obydwa te kodeksy spotkały się ze znaczną krytyką, przede wszystkim w aspekcie zbyt dużej kazuistyki i przyjętych, niektórych, przestarzałych rozwiązań. Oceniane kodeksy, w pryzmacie dotychczasowych unormowań polskich i europejskich, okazywały się bardzo szczegółowe i charakteryzowały się wysokimi sankcjami. Dystynkcję dla przyjętego w nich podziału przestępstw stanowił wymiar kary. Skrócona wersja, obowiązująca w Królestwie Polskim, także była kazuistyczna. Posiadała nadto nieostrą granicę pomiędzy częścią ogólną a szczególną. W miarę upływu czasu ten akt prawny został jeszcze „obudowany” aktami precyzującymi oraz uzupełniającymi, a nadto zwiększającymi zakres penalizacji¹⁸. W nawiązaniu do tego, że Hube jest powszechnie kojarzony jako twórca tych kodeksów trzeba w tym miejscu podkreślić, że nie były one tożsame z tym, co przygotował samodzielnie w 1834 r.¹⁹. Ówczesna krytyka tychże aktów,

¹⁴ K. Dunin, *Romualda Hubego Pisma poprzedzone...*, s. XIX.

¹⁵ F. Nowiński, *Hube Romuald Jan Ferdynand...*

¹⁶ Ułożenije o nkazanijach ugołownych i isprawitelnych, który nawiązywał do prawa zapisanego w XV tomie Zводу Praw, stanowiąc jego uporządkowanie i usystematyzowanie.

¹⁷ *Kodex kar głównych i poprawczych*, Drukarnia Kommissyi Rządowej Sprawiedliwości, Warszawa 1847.

¹⁸ W. Witkowski, *Kodeks kar głównych i poprawczych*, w: *System prawa karnego, tom II, Źródła prawa karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011, s. 111-112.

¹⁹ K. Dunin, *Romualda Hubego Pisma poprzedzone...*, s. XXXIV.

jakkolwiek zasadna, niezasażenie jednak przypisywała Hubemu wpływ na ich ostateczny kształt²⁰.

W 1840 r. na Uniwersytecie w Petersburgu utworzono katedrę prawa polskiego, na której czele stanął Romuald Hube. Prowadził wówczas wykłady z zakresu prawa karnego, historii prawa oraz prawa ustrojowego. Na uniwersytecie wykładał przez kolejnych pięć lat, by następnie powrócić do zadań legislacyjnych, m.in. opracowania kolejnych części *Свода законов Российской империи* (Zbioru praw imperium rosyjskiego). Dalsze lata pracy zawodowej Hubego owocowały licznymi sukcesami. To m.in. dzięki jego staraniom nawiązano relacje dyplomatyczne ze Stolicą Piotrową, czego zwieńczeniem było podpisanie konkordatu w 1846 r. Za te działania Hube w grudniu 1847 r. został odznaczony Orderem św. Włodzimierza, natomiast w Królestwie Polskim napotkał kolejne głosy krytyki. Dziesięć lat później uzyskał także zgodę na przyjęcie orderu papiejskiego²¹. W latach 1856-1861 Hube był prezesem Komisji Kodyfikacyjnej Królestwa Polskiego, a zakończenie prac tejże komisji okazało się niemal równoznaczne z końcem jego tzw. okresu petersburskiego. Główną płaszczyzną aktywności naukowej Hubego w tym okresie życia była niewątpliwie historia prawa. Prowadził też wówczas wnikliwe kwerendy archiwalne.

Po powrocie do Warszawy został w listopadzie 1861 r. dyrektorem Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Do 1867 r. był też członkiem Rady Stanu Królestwa Polskiego. Z kolei w latach 1863-1866 był przewodniczącym wydziału ds. szkolnych. Po zlikwidowaniu Rady Stanu zachował tytuł senatora i na okres dwóch lat wyjechał do Petersburga. W latach 1880-1882 był członkiem Rady Państwa, aczkolwiek nieaktywnym. Został odznaczony orderami: Orderem Białego, Orderem Świętej Anny, Orderem Świętego Stanisława, Orderem Aleksandra Newskiego. Przyznawane mu były nadto odznaczenia za prace w rosyjskiej administracji.

W kwietniu 1867 r. Hube zakończył pracę zawodową. Zamieszkał w Warszawie, często przebywał też w swojej posiadłości w miejscowości Stobiecka pod Radomskiem. Poświęcił się głównie pracy naukowej. To w tym okresie nawiązał bliższą znajomość z Ludwikiem Gumplowiczem, którego specjalnie w tym celu odwiedził w Grazu²². Relacja ta, kontynuowana

²⁰ Zob. *ibidem*, s. XXIX.

²¹ F. Nowiński, *Hube Romuald Jan Ferdynand*, <http://www.polskipetersburg.pl/hasla/huberomuald-jan-ferdynand> (dostęp: 19.06.2021 r.).

²² S. Posner, *Ludwik Gumplowicz. Zarys życia i pracy*, Warszawa 1912, s. 14.

w znacznej mierze na drodze korespondencyjnej, zaowocowała znaczącym pogłębieniem badań nad historią prawa polskiego, w tym zwłaszcza nad historią przywilejów żydowskich²³. Warto tu wskazać, że obu uczonych w szczególny sposób połączyły pewne wspólne wątki w życiorysie. Ludwik Gumplowicz, podobnie jak Hube, mieszkał długo poza krajem ojczystym i tam prowadził pracę zawodową. Z polskiego publicysty oraz historyka przeistoczył się w austriackiego profesora prawa państwowego oraz socjologa. Mocno konserwatywne poglądy polityczne Hubego²⁴ i przyjęta koncepcja współpracy z Rosją implikowały w kraju liczne wyrazy krytyki pod jego adresem. Nie zmieniało to jednakże faktu, że nadal był uznawany za autorytet w dziedzinie prawa. Ludwik Gumplowicz w jednym ze swych listów tytułował go wręcz „najwyższą instancją naukową w dziedzinie historii prawa polskiego”²⁵.

3. Charakterystyka dorobku naukowego

W pracy naukowej Hubego wyróżnić można trzy odrębne okresy, to jest okres warszawski, następnie około trzydziestoletni okres petersburski oraz końcowy, acz niezwykle płodny okres pracy naukowej, który miał miejsce wówczas, gdy przebywał już na emeryturze. Mocną pozycję naukową Hube niewątpliwie zawdzięczał umiejętnemu połączeniu w ramach swych prac dorobku nauk filozoficznych, historycznych i prawnych²⁶. Jak pisze Stefan Pałczyński, Hube zawsze naukowo koncentrował się na trzech płaszczyznach, a więc historycznej, filozoficznej oraz dogmatycznej, przy czym ta ostatnia opierała się na odniesieniach do dwóch poprzednich²⁷. Postulat sięgania w badaniach prawa do jego korzeni pojawił się na początku XIX w. Inicjatorem tego rodzaju badań był Friedrich Carl von Savigny.

²³ *Ibidem*, s. 14-16.

²⁴ J. Bardach, *Nauka historii państwa i prawa w Królestwie Polskim doby Szkoły Głównej*, „Roczniki UW” 1964, t. 5, z. 2, s. 118.

²⁵ S. Posner, *Ludwik Gumplowicz. Zarys życia i pracy*, s. 17. Co znamienne, w 1902 r., czyniąc przymiarki do biografii R. Hubego, K. Dunin, S. Posner oraz J.K. Kochanowski opublikowali odezwę, w której wezwali licznych korespondentów R. Hubego do nadesłania listów otrzymanych od niego, jednakże nie spotkało się to z szerszym odzewem, a jedynym z niewielu, którzy nadesłali te listy był prof. L. Gumplowicz, zob. S. Posner, *Ludwik Gumplowicz. Zarys życia i pracy...*, s. 187-188.

²⁶ S. Glaser, *Polskie prawo karne*, Kraków 1933, s. 84-85.

²⁷ S. Pałczyński, *Romualda Hubego teoria działania i czynu...*, s. 25-26.

Koherentne stanowisko można było dostrzec w nurcie ewolucyjnej teorii prawa, propagowanej przez prekursora antropologii i socjologii prawa, angielskiego prawnika, historyka i filozofa, Henry’ego Sumnera Maine’a. W pracy naukowej niewątpliwie Hubemu pomagała także wykonywana praca w administracji publicznej. Był nadto wybitnym znawcą prawa rzymskiego, prawodawstw obcych oraz zagranicznej literatury prawniczej. Jakkolwiek prace z zakresu teorii prawa oraz prawa cywilnego pozostawały w wyraźnej mniejszości, to jednak nie można ich pominąć milczeniem. W szczególności na uwagę zasługują rozprawy takie jak: *O stanie nauki prawa w naszych czasach* z 1828 r., *De furtis doctrinam ex jure Romano historice et dogmatyce* z tego samego roku, *Uwagi nad systematem kodeksu cywilnego francuskiego* z 1829 r., *Niektóre uwagi nad historią nauki prawa* z 1830 r. czy też *Kodex cywilny włoski* z 1865 r., opublikowana w 1866 r.

Relatywnie szeroko opracowane są dokonania Hubego na niwie historycznoprawnej. Jak można mniemać jest to także wynikiem faktu, że osiągnięcia naukowe są w tym zrębie bezdyskusyjnie największe, niejako pomnikowe. Pośród głównych dzieł wymienić należy przede wszystkim publikacje z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XIX stulecia. W 1874 r. ukazało się *Prawo polskie w wieku XIII*, w 1881 r. *Prawo polskie w wieku XIV* oraz *Ustawodawstwo Kazimierza Wielkiego* a w 1886 r. *Sądy, ich praktyka i stosunki prawne społeczeństwa w Polsce ku schyłkowi XIV wieku*. Zdecydowanie znacznie skromniej rozpowszechnione są, niemniej przecież ważne, prace z zakresu prawa karnego. Nie bez podstaw Hube bywa nazywany ojcem polskiej nauki prawa karnego²⁸. Jego dorobek w tej materii zasługuje więc na zdecydowanie szersze niż obecne opracowanie i rozpropagowanie.

Co prawda początkowe prace Hubego (lata 1826-1828) koncentrowały się na prawie rzymskim i odnosiły się do dzieł Ulpiana i Gajusza²⁹, to jednak już wtedy pojawiły się pierwsze inklinacje związane z prawem karnym, czego dowodem jest dzieło *Wykład historyczny i dogmatyczny o kradzieży według prawa rzymskiego (1826-1828)*. Zaledwie wyjątkiem na tle nikłego rozpowszechnienia prawnokarnego dorobku Hubego pozostaje doskonała rozprawa *Ogólne zasady nauki prawa karnego*³⁰, stanowiąca nowożytny podręcznik części ogólnej prawa karnego. Jak na ówczesne czasy było

²⁸ A. Grześkowiak, *Poglądy Romualda Hubego...*, s. 151.

²⁹ Zob. R. Hube, *Pamiętnik*, w: K. Dunin, *Romualda Hubego Pisma poprzedzone...*, s. XXI.

³⁰ Zob. S. Glaser, *Polskie prawo karne w zarysie*, s. 84-85.

to opracowanie wręcz systemowe, wytyczające także przez kolejne lata główne kierunki badań w prawie karnym i stanowiące swoisty punkt odniesienia dla innych.

Z uwagi na to, że zamysłem niniejszego artykułu było dookreślenie karnistycznego dorobku naukowego Romualda Hubego, przybliżyć zatem należy inne jego dzieła. Jedną z pierwszych prac była pochodząca z 1827 r. rozprawka *O teoriach prawa kryminalnego*, relacjonująca ówczesny dorobek teorii prawa karnego w kontekście filozoficznym. Niewątpliwie jej powstanie stanowiło pokłosie dwuletnich studiów na Uniwersytecie w Berlinie. Co ciekawe, praca ta była przedmiotem odczytu na jubileuszu Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego w 1827 r., a dopiero rok później ukazała się drukiem, i to dwukrotnie³¹. W 1828 r. ukazał się też *Wywód prawodawstwa polskiego cywilnego i kryminalnego aż do czasów jagiellońskich*³². W ciągu kolejnych kilku lat Hube publikował głównie, acz licznie, w periodyku „Themis Polska czyli pismo nauce i praktyce prawa poświęcone”, którego był głównym redaktorem³³. Tu ukazały się prace takie, jak *Wykład zasad o usiłowaniu występku z zastosowaniem do Kodexu karnego Król. Pol.*³⁴, dwuczęściowe *O działaniach bezprawnych ze względu na wolę osoby działającej*³⁵ oraz recenzje prac obcojęzycznych³⁶. Na uwagę zasługuje również opracowanie *O zemście i pokorze podług praw polskich i czeskich* z 1829 r. Nie sposób wreszcie pominąć znakomitej rozprawy o rysie historycznym *O dawnych pisarzach prawa karnego w Polsce* z 1830 r. Podkreślić należy, że w pracy tej Hube wskazywał, iż źródeł naszej rodzimej

³¹ R. Hube, *O teoriach prawa kryminalnego*, w: *Posiedzenie publiczne Królewskiego Uniwersytetu, na pamiątkę założenia jego, przy rozpoczęciu nowego kursu nauk, odbyte dnia 19 września 1827 r.*, Warszawa 1828, s. 49-91; R. Hube, *O teoriach prawa kryminalnego. Rzecz czytana na publicznem posiedzeniu Królewskiego Uniwersytetu dnia 19 września 1827 r.*, Warszawa 1828, s. 1-43.

³² R. Hube, *Wywód prawodawstwa polskiego cywilnego i kryminalnego aż do czasów jagiellońskich*, w: K. Dunin, *Romualda Hubego pisma poprzedzone...*, t. II, s. 5-21.

³³ Zob. R. Hube, *Pamiętnik*, w: K. Dunin, *Romualda Hubego Pisma poprzedzone...*, t. I, s. XXIII.

³⁴ „Themis Polska czyli pismo nauce i praktyce prawa poświęcone” 1828, t. 1, s. 30-62.

³⁵ „Themis Polska czyli pismo nauce i praktyce prawa poświęcone” 1828, t. 4, s. 130-180 i 1829, t. 5, s. 31-93.

³⁶ A.R. Feuerbach, *Lehrbuch des gemeinen im Deutschland gültigen peinlichen Rechts*, wyd. 9, Giessen 1826; „Themis Polska czyli pismo nauce i praktyce prawa poświęcone” 1828, t. 1, s. 94-96; K. Michelet, *Das System der philosophischen Moral mit Rücksicht auf die juridische Imputation*, Berlin 1828; „Themis Polska czyli pismo nauce i praktyce prawa poświęcone” 1828, t. 2, s. 274.

nauki należy szukać w pracach pisarzy włoskich XII w., gdyż stąd wywodziły się i zostały zaczerpnięte pierwsze prace związane z prawem karnym. W XIII w. we Włoszech prawo karne było już wszelako traktowane systemowo. W jego skład ujmowano przede wszystkim naczelną zasady prawa rzymskiego i prawa kanonicznego. Z czasem pojawiły się prace uwzględniające praktykę sądową, a więc i prawo miejscowe. Egzemplifikował Hube, że najważniejszym pisarzem tamtego okresu był Albertus Gandino³⁷ i współcześni mu Dinus, Franciscus Accurriu i Jacobus Arena. Gandino m.in. szeroko rozważał jak należy karać pomocników przestępstwa. Hube podkreślał, że praktyka sądowa spajała się wówczas z poglądami teoretycznymi. Tendencja ta była rozwijana w ciągu następnych wieków. Wtedy też właśnie na poparcie swojego stanowiska (jak wskazywał sam Uczony: „chcąc zjednać sobie zaufanie”) powoływano stanowiska innych, wcześniejszych badaczy. Z tego względu dawne traktaty przepełnione były cytatami. Píše Hube: „Kto miał za sobą więcej doktorów, albo kto wykazał, że *doctores consentiunt*, tego sprawa była lepszą. Stąd wyniknęło, że dzieła pisarzy, o których mówimy, są przepełnione cytatami; liczba ich bywa tak wielką niekiedy, że słusznie dziwić się wypada, jak jeden człowiek mógł zawertować tak znaczną ilość pism pojedynczych. Z przymiotem tym połączyła się znaczna wada, to jest, proste przepisywanie pism obcych i podawanie ich za własne zdania. Wada ta jest dawną w szkole glosatorów. Już w wieku XIII surowe robią sobie nawzajem pisarze o przepisywanie zarzuty³⁸. Po lekturze tego fragmentu nie sposób ustrzec się refleksji, że mimo upływu tak wielu lat opis wciąż brzmi nad wyraz aktualnie...

Jakkolwiek dzieło *O dawnych pisarzach prawa karnego w Polsce* pochodzi z wczesnego okresu pracy naukowej Hubego, to dość dobrze oddaje potrzebę badań historycznoprawnych, a zarazem głębię późniejszej pracy naukowej autora. Niemal w pierwszych słowach swej rozprawy Hube w dużej mierze uchwycił swoje założenia naukowe³⁹, wskazując: „Každy naród ma właściwe sobie pojęcia, właściwe uczucia, właściwe potrzeby. Poznać te warunki istnienia naszego, jest niewątpliwie najważniejszą zagadką naukowych usiłowań. Kto pracuje tylko dla czasu, w którym żyje, tego wzrok łatwo może zostać zacieśniony stosunkami i wypadkami momentalnymi.

³⁷ Autor *De maleficiis*, traktatu prawa kryminalnego, a także *Rolandi de ordine maleficiorum*, jednakże – wedle Hubego – nie zachował się manuskrypt tego opracowania, zob. R. Hube, *O dawnych pisarzach...*, s. 120.

³⁸ R. Hube, *O dawnych pisarzach...*, s. 122.

³⁹ *Ibidem*, s. 116.

Rozumowania jego będą tworem ulotnym chwili jednej. Inna będzie wartość pracy naszej, jeśli ją oprzemy na rezultatach wywiedzionych z całego przeszłego istnienia. Istnienie takowe, jakkolwiek znikło, znikło jednak o tyle tylko, o ile wypadki czasowe, które go zgodziły, przeminęły; duch przecież, który go ożywił, który nim władał, dziś jeszcze utrzymuje się”. Do tego zagadnienia Hube nawiązywał w swych pracach jeszcze zresztą kilkukrotnie. Jak pisał w *Ogólnych zasadach nauki prawa karnego*: „Publicysta usiłuje odkryć związek przedmiotu swego z obecnymi czasu potrzebami; historyk stara się okazać powody dawnych licznych zmian; a filozof nie mając względu ani na terażniejszość, ani na upłynioną przeszłość, pragnie wynaleźć bezwzględne nauki zasady. Co jednemu z nich zbywa, to drugi usiłuje dopiąć. Wszakże podzielona czynność nie dozwala żadnemu z przywiedzionych stronnictw wynaleźć ogólnych i wszechstronnych nauki pojęć. Nasze szczególne pod względem prawodawczym położenie, potrzeba zajęcia się nauką wszystkich niemal znakomitych Europy prawodawstw, nadto usposobienie właściwe narodu, radziły mi widoki różnorodne w jednolity spoić systemat i jedną wszystkie rozrodzone części natchnąć duszą. Uważałem, że różne powyżej odznaczone kierunki nauki praw karnych, wzajemnie dopełniają się, i że bez zadania im widocznego gwałtu nie można je rozdzielić. Tak powstał sposób traktowania dotąd w zakresie nauki prawa karnego niedoświadczany (...) Jedna jest bez wątpienia myśl twórcza, która przybiera odmienne historyczne postaci, aby w kraju utworzyć terażniejszość nas otaczającą. Myśl tę pojąć, zrozumieć jest rzeczą filozofii, wy badać jej czasowe kształty i postęp ciągłego rozwijania, jest zadaniem historyi, uchwycić ją w stosunku do obecności i niejako znieruchomić, oraz poznać potęgę jej wszechwładnie rządzącą, jest zagadką dogmatyki. Związać więc przymierzem zgody wewnętrznej filozofię z historią, a obiedwie z dogmatyką, było usiłowaniem moim”⁴⁰. Podkreślić trzeba, że z reguły na pierwszych stronach opracowań Hubego znajdują się wyraźnie wskazane założenia badawcze, cele które zamierzał osiągnąć. Zdecydowana większość dzieł Hubego z zakresu prawa karnego charakteryzuje się analizą filozoficzną, historyczną oraz dogmatyczną obranej problematyki⁴¹. Filozofię Hube postrzegał przy tym dość szeroko, bowiem odnaleźć w tych częściach można także wątki prawnoteoretyczne⁴². Owo

⁴⁰ R. Hube, *Ogólne zasady prawa karnego*, Warszawa 1830, s. 2-3.

⁴¹ Por. D. Janicka, *Aksjologiczne priorytetu polskiej doktryny prawa karnego...*, s. 34.

⁴² Podobnie filozofię postrzegał J. Makarewicz, *Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe*, reprint, Lublin 2009, s. 21-49.

gruntowne, holistyczne, podejście metodologiczne, w zasadzie niespotykane w tamtym czasie w polskiej nauce prawa karnego, było z pewnością cechą wyróżniającą jego prace. Pozwalało mu także na przedstawienie rozważań wyraźnie pogłębionych, kompleksowych, w niczym nie ustępujących największym europejskim myślicielom.

Poczesne miejsce wśród dzieł Hubego zajmuje opracowanie *Studia nad kodeksem karnym 1818 r. Cz. 1*⁴³. Wypada wskazać, że i to dzieło nie zostało ukończone, albowiem opublikowana została jedynie część pierwsza. Mimo tego praca ta jest dość znamienna, gdyż zdaje się stanowić próbę złagodzenia ostracyzmu środowiska warszawskiego, z którą musiał mierzyć się Hube po tym, gdy przyjął intratną posadę w administracji rosyjskiej i podjął takie a nie innej działania na płaszczyźnie legislacyjnej. Próba ta była jednakże nieudana⁴⁴. W tym pryzmacie nie może więc dziwić fakt, że treść tego dzieła zdaje się wskazywać na głos wsparcia dla idei wskrzeszenia polskiego Kodeksu z 1818 r., mimo że R. Hube przyczynił się wcześniej do jego uchylenia. Z krytyką Hube spotykał się zresztą często. Nie sposób w chwili obecnej oceniać wszystkich racji, które legły u podstaw takich, a nie innych wyborów życiowych. Nie zachowały się na ten temat informacje wystarczająco szczegółowe, stąd nie poznamy już tych okoliczności i motywów decyzji. Zbyt daleko idące wydaje się być w każdym razie postawienie prostej tezy, że były to wyłącznie względy oportunistyczne⁴⁵. Nie zmienia to natomiast tego, że *Studia nad kodeksem karnym 1818 r. Cz. 1* stanowiły opracowanie kompleksowe i dogłębne.

Wśród twórczości Hubego odnaleźć można również inne, niżli opisane w opracowaniu *O zemście i pokorze podług praw polskich i czeskich z 1829 r.*, fascynacje obcymi porządkami prawnymi. Do tego rodzaju dzieł zaliczyć należy opracowanie *Historia praw karnych słowiańskich*. Było to dzieło dwutomowe *Tom 1. Historia prawa karnego ruskiego. Od czasów najdawniejszych do cesarza Mikołaja I* oraz *Tom 2. Historia prawa karnego ruskiego. Panowanie Cesarza Mikołaja I i Aleksandra II*. Opracowania te

⁴³ R. Hube, *Studia nad kodeksem karnym 1818 roku. Cz. 1*, Warszawa 1863.

⁴⁴ D. Janicka, *Hube – Makarewicz – Wolter. Trzy koncepcje karania na przestrzeni stu lat*, Archiwum kryminologii 2017, tom XXXIX, s. 6. Autorka w ślad za W. Sobocińskim wskazuje, że szczególnie Hubego krytykował Fryderyk Skarbek, który zarzucił mu, iż stworzył „prawo tak nieodpowiednie, obrażające niewątpliwie zarówno rozum, jako ludzkość i sprawiedliwość”.

⁴⁵ Z. Sobociński, *Wydział Prawa w Uniwersytecie Warszawskim (1816-1831) i w Szkole Głównej (1862-1869)*, Warszawa 1963, s. 116.

ukazały się drukiem odpowiednio w roku 1870 i 1872. Gwoli ścisłości prócz tego dodać należy, że w twórczości Hubego niezwykle istotne były wątki prawnoporównawcze. Pozostają one niemal wszechobecne w jego dziełach. Co więcej, Hube nie ograniczał się wyłącznie do europejskiego prawa karnego, lecz czynił porównania zdecydowanie szersze, wykraczające poza kontynent.

Pośród relewantnych prac Hubego wskazać też trzeba dwa opracowania, co do zasady *stricte* historyczne, aczkolwiek w dużej części poświęcone również dawnemu prawu karnemu. Na pierwszy plan wysuwa się tu *Prawo polskie w wieku trzynastym* z 1874 r. Oddział VIII tego dzieła poświęcony został prawu karnemu. Hube wskazuje tam m.in. typy przestępstw, które występowały w XIII w. oraz sankcje za nie przewidziane. Główną podstawą badawczą w tym względzie uczynił *Księgę Praw Zwyczajowych*, w której zawarty został w zasadzie całokształt ówczesnego prawa karnego w kształcie praktykowanym na ziemi krzyżackiej. Wskazywał też na skąpość materii badawczej. Całokształtu jego badań dopełniały rozporządzenia zawarte w statucie kaliskim z 1264 r. („przywileju bolesławowski”). Bez wątpienia cennym walorem tej pracy jest pogłębienie i usystematyzowanie wiedzy na tytułowy temat. Walor ten jest tym cenniejszy, jeśli uzmysłowi się, że w XIII w. obowiązywały *de facto* cztery systemy prawa karnego, to jest system prawa ziemskiego, system arbitralnych kar książęcych, system kościelny oraz system prawa niemieckiego⁴⁶. Innym tego typu ważkim opracowaniem jest starsze o dziesięć lat dzieło *Wróżda, wróżba i pokora. Studium z historii prawa karnego*. Stanowiło ono rozszerzenie wcześniejszej pracy, opublikowanej w 1829 r. w „Themis Polska” rozprawki *Pokora podług praw czeskich i polskich* o Morawy oraz inne części dawnej Polski. Zamysłem Hubego było naukowe dookreślenie tytułowych odczuć, w kontekście zachowań mających na celu pociągnięcie do odpowiedzialności osób dopuszczających się zbrodni zabójstwa, w postaci zemsty prywatnej (tzw. wróżdy, wróżby) oraz głównoszczyzny. Założeniem dodatkowym pozostawało ukazanie samej odrębności zabójstw i przyjętej na ich płaszczyźnie terminologii w średniowiecznym prawie karnym.

⁴⁶ R. Hube, *Prawo polskie w wieku trzynastym*, w: K. Dunin, *Romualda Hubego pisma...*, t. II, s. 464.

4. Poglądy Romualda Hubego na prawo karne

Dopełniając obraz Romualda Hubego warto też pokrótce wyeksponować jego naczelną poglądy związane z prawem karnym. Zdaje się to nieodzowne, z uwagi na to, że zarówno osiągnięcia teoretyczne, jak i dogmatyczne Uczzonego są wybitne. Siłą rzeczy poglądy te muszą jednak zostać w tym miejscu scharakteryzowane li tylko skrótowo, gdyż ich pełna eksploracja znacznie przekraczałaby ramy opracowania artykułowego. Części tychże poglądów poświęcono wszelako kilka prac współczesnych⁴⁷, stąd większy zakres nie wydaje się konieczny również i w aspekcie założeń kluczowych niniejszej pracy, które sprowadzały się do przybliżenia zarówno samej sylwetki uczonego, jak i jego rudymenarnego dorobku naukowego z zakresu prawa karnego.

Jak już wspomniano, Hube był przedstawicielem klasycznej szkoły prawa karnego. Ten kierunek charakteryzował się formalno-dogmatycznym ujęciem prawa karnego. Jego zwolennicy stali na stanowisku, że każdy czyn człowieka jest wyrazem jego wolnej woli (tzw. indeterminizm), przez co przestępstwo jako wyraz złej woli zasługuje na reakcję. Odpowiedzialność karna winna być oparta na winie w rozumieniu subiektywnym. Kara, postrzegana jako sprawiedliwa odpłata, powiązana miała zostać ze stopniem winy i społecznej szkodliwości czynu. Przedstawiciele szkoły klasycznej akcentowali nadto funkcję prewencyjną prawa karnego oraz przestrzeganie zasad *nullum crimen sine lege* i *nulla poena sine lege*. Tezy skonstruowane przez szkołę klasyczną stały się fundamentem praworządności karania⁴⁸. W te właśnie ramy, co do zasady, wpisywały się poglądy Romualda Hubego.

Interesujące pozostają rozważania Hubego nad teorią winy. Podobnie jak w przypadku teorii czynu, rozpatrywał ją w pryzmacie indeterminizmu, dostrzegając okoliczności wyłączające karalność (ujmując istotę rzeczy w dzisiejszej nomenklaturze prawnokarnej). Co istotne, Hube w *Ogólnych zasadach nauki prawa karnego* dokonał dystynkcji okoliczności wyłączających winę, postrzegając je jednak odmiennie od obecnego podziału. Hube ujmował te zachowania w kontekście tego, czy wyłączają wolę w całości (tzw. czyny bezwolne), ograniczają ją (tzw. czyny bezwłasnowolne) czy

⁴⁷ Por. np. D. Janicka, *O przestępstwach, karach i prewencji kryminalnej. Studia z najnowszej historii polskiego prawa karnego i nauki prawa*, Toruń 2021, s. 33-84.

⁴⁸ A. Marek, *Prawo karne. Część ogólna*, Bydgoszcz 1992, s. 30.

też skutkują niepożądanymi przez sprawcę konsekwencjami. Czyny tzw. wolne, zależne od stopnia udziału woli, podzielił na popełnione z winy (obecnie są to czyny popełnione z winy nieumyślnej) oraz czyny popełnione z zamiarem (a więc czyny popełnione z winy umyślnej)⁴⁹.

Imponująco, nawet z dzisiejszej perspektywy, jawi się teoria czynu Hubego, która w wymiarze samej rozległości podjętych rozważań dogmatycznych, ich wewnętrznej systematyki oraz podjęcia m.in. wątków psychologicznych, pozostaje w tym względzie naukowym fundamentem. Co więcej, teorię czynu Hube ustanowił drugą pośród wiodących płaszczyzn swoich naukowych rozważań. Były to, jak na tamte czasy, przełomowe rozważania, które nawet współcześnie można uznać za wzorcowe. Rangę tej teorii dobrze oddają słowa Stefana Pałczyńskiego, który pisał: „jakże ubogo brzmią na tle pełnych polotu analiz Hubego wywody o czynie jego bezpośredniego następcy na polu nauki prawa karnego w Warszawie Franciszka Maciejowskiego, jakże wtórne i bezpośrednio zależne od koncepcji uczonych niemieckich i austriackich są wywody o czynie innego, wybitnego zwolennika szkoły klasycznej w prawie karnym, Edmunda Krzemuńskiego”⁵⁰. Wtórność rozważań Franciszka Maciejowskiego, a także Stanisława Budzińskiego na tle poglądów Hubego dostrzegł też A. Zębik⁵¹. Były one bowiem oparte na nauce szkoły niemieckiej i zawierały mniej analiz twórczych, sprowadzając się raczej do formuły *relata refero*. Hube uważał, że każdy człowiek ma prawo do dowolnego zachowania, które jest akceptowalne, dopóty nie narusza praw innej jednostki oraz nie pozostaje szkodliwe społecznie. W obliczu przekroczenia tych granic zachowanie tej jednostki staje się jednak zachowaniem bezprawnym na kilku płaszczyznach, ujętych w konwencji „od ogółu do szczegółu”. Jest to bowiem zachowanie sprzeczne z wolą prawną społeczeństwa, która przejawia się w dążności do zachowania porządku prawnego, pozostaje w kolizji ze społeczną wolą poszanowania prawa, a wreszcie stanowi przedmiot zamachu na dobro innej jednostki⁵².

Dużą rangę przywiązywał Hube do aspektów wolności. Założenie wolnej woli jednostki nawiązywało wprost do koncepcji szkoły prawa natury

⁴⁹ Szerzej A. Zębik, *Poglądy Romualda Hubego...*, s. 204 i n.

⁵⁰ S. Pałczyński, *Romualda Hubego teoria działania i czynu...*, s. 52, zob. także D. Janicka, *Aksjologiczne priorytety polskiej doktryny prawa karnego...*, s. 31.

⁵¹ A. Zębik, *Poglądy Romualda Hubego...*, s. 201.

⁵² *Ibidem*, s. 201-202.

oraz filozofii Hegla⁵³. W sposób szczególny koncentrował swe zainteresowania badawcze nad problematyką kary. Był to bez wątpienia wiodący zrab jego badań. Jawił się jako zwolennik tzw. mieszanej teorii kary, statuującej ideę odpłaty obok względnych celów kary. Podkreślenia wymaga, że w istocie można go uznać za twórcę tej teorii, gdyż co najmniej o kilkanaście lat wyprzedził w tej mierze naukę niemiecką⁵⁴. Sankcję postrzegał jako przymusowy instrument, mający za zadanie przywrócenie powagi prawa, nadszarpniętej przez przestępstwo⁵⁵. W Niemczech tę koncepcję, pozostającą niewątpliwie w heglowskim duchu, forsował m.in. Julius Friedrich Hinrich Abegg. Hube odwoływał się nadto do koncepcji prawnonaturalnych. Twierdził, że gdyby kara nie została wykonana to przestępstwo nadal by egzystowało, albowiem istnieje ono tak długo, dopóki nie zostanie wymierzona sprawiedliwość. Użycie tego przymusowego środka wobec sprawcy jest usprawiedliwione przez wzgląd na utrzymanie porządku prawnego oraz poszanowania prawa w społeczeństwie. Wszystko to obrazuje doskonale wpływ Hegla, a zwłaszcza jego zasady odwetu, na analizy badawcze Hubego. Z powyższych zapatrywań można także obecnie wyciągnąć wniosek, że karę Hube wiązał ze społeczną szkodliwością czynu oraz usprawiedliwiał zarówno względami prewencji indywidualnej, jak i prewencji ogólnej, przy czym prymat nadawał tej pierwszej. Jak wskazuje D. Janicka, ten tok myślenia korelował z ówczesną doktryną europejską, w szczególności niemiecką⁵⁶. Akcentował przy tym Hube istotność ewolucji kary. Jej początków upatrywał w prywatnej zemście, która z biegiem czasu przeistoczyła się w akt bardziej zorganizowany, akt działania państwowego, wymierzanego w imię zasad sprawiedliwości⁵⁷. Dostrzegał też główne bolączki istniejącego w Europie systemu kar, na czele z dominującą karą pozbawienia wolności⁵⁸. Z biegiem lat stał się krytykiem kary śmierci⁵⁹, jak również kar krótkoterminowych oraz kary dożywotniego

⁵³ Zob. R. Hube, *Ogólne zasady...*, s. 272.

⁵⁴ A. Grześkowiak, *Poglądy Romualda Hubego...*, s. 153, A. Zębik, *Poglądy Romualda Hubego...*, s. 212.

⁵⁵ R. Hube, *Ogólne zasady...*, s. 184 i n.

⁵⁶ D. Janicka, *Hube – Makarewicz – Wolter...*, s. 9.

⁵⁷ R. Hube, *Ogólne zasady...*, s. 20.

⁵⁸ R. Hube, *Studia nad kodeksem karnym 1818 roku. Cz. 1*, s. 32.

⁵⁹ Zbyt daleko idące jest jednak uznanie go za przeciwnika tej sankcji, jak uczynił to J. Warylewski. Zob. Tenże, *Kierunki i szkoły w nauce prawa karnego*, w: *System prawa karnego, t. I. Zagadnienia ogólne*, red. A. Marek, s. 70. Wyraźnie bowiem Hube wskazywał, że „względy praktyczne nakazują utrzymanie kary śmierci”, zob. R. Hube, *Studia nad kodeksem*

pozbawienia wolności. Powołując się na badania Albiniego, profesora Uniwersytetu w Turynie, akcentował, że doktryna odrzuca już karę śmierci, która powoli jest marginalizowana lub wręcz eliminowana z porządków prawnych (np. w Kodeksie karnym Oldenburskim z 1859 r.)⁶⁰. Teoria kary Hubego, jak celnie zauważył J. Warylewski, miała charakter eklektyczny⁶¹. Starał się on połączyć względne teorie kary z teoriami bezwzględnyymi. Jako źródło kary postrzegał odwet i uważał, że cele kary winny kształtować rodzaj i rozmiar sankcji.

5. Zakończenie

Romuald Hube zmarł 9 sierpnia 1890 r. w Warszawie. Ostatnie lata jego życia okazały się najbardziej twórcze naukowo. To właśnie wtedy powstała m.in. tzw. trylogia prawodawstwa polskiego i inne ważne publikacje. Był uczonym, który wniósł do prawa karnego własne, oryginalne koncepcje i wydatnie przyczynił się do jego rozwoju. Istotnie rozwinął też samą metodologię badań naukowych, wręcz popchnął ją w nowe obszary eksploracji badawczej. Z jego dorobku oraz metod badawczych pełnymi garściami korzystali uczeni kolejnych pokoleń, w tym choćby jego bezpośredni następcy, czy też postaci wiodące w nauce polskiego prawa karnego z przełomu XIX i XX w. Całokształt twórczości Hubego jednoznacznie przemawia za konstatacją, że był badaczem wybitnym, nie tylko na miarę swojej epoki. Wyraźnie i znacząco poza nią wykraczał. Fundamentem nauki polskiego prawa karnego po dziś dzień pozostaje, licząca niemal pięćset stron, monografia Hubego *Ogólne zasady nauki prawa karnego*, stanowiąca *de facto* pierwszy na skalę europejską nowożytny podręcznik prawa karnego. Mając na uwadze datę wydania tej książki (maj 1830 r.) można wręcz uznać, że było to opracowanie o charakterze systemowym, odnoszące się szczegółowo do zasad części ogólnej prawa karnego. Cechowało się zasadą prymatu badań filozoficznych i historycznych nad rozważaniami dogmatycznymi, a młody Hube podejmował w nim głęboką,

karnym 1818 roku..., s. 34, por. także A. Grześkowiak, *Poglądy Romualda Hubego...*, s. 160; A. Zębik, *Poglądy Romualda Hubego...*, s. 214; I. Andrejew, Z. Zdrójkowski, *Nauka prawa karnego w środowisku warszawskim w dobie Szkoły Głównej*, „Roczniki UW” 1964, t. 5, z. 2, s. 98.

⁶⁰ R. Hube, *Studia nad kodeksem karnym 1818 roku*, s. 33-34.

⁶¹ J. Warylewski, *Kierunki i szkoły w nauce prawa karnego...*, s. 69.

merytoryczną polemikę z nauką prawa niemieckiego. Jako przedstawiciel klasycznej szkoły prawniczej optował w niej za bezwzględnym obowiązaniem zasad *nullum crimen sine lege* oraz *nulla poena sine lege*. Podkreślał też, że fundamentem odpowiedzialności karnej winna pozostawać odpowiedzialność na zasadzie winy, a kara wymierzana sprawcy winna pozostawać adekwatna do stopnia winy i szkodliwości czynu. To bez wątplenia podwaliny ogólnych norm prawa karnego, w ogromnym stopniu wykorzystane przez kolejnych uczonych, w tym także podczas prowadzenia prac legislacyjnych nad Kodeksem karnym z 1932 r. Znalazły swoje odpowiednie przełożenie również w kolejnych nowożytnych polskich kodeksach karnych. W zamyśle Autora wspomnianą pracę stanowić zaś miała początek trylogii, gdyż kolejne dwa tomy poświęcone miały zostać odpowiednio części szczególnej prawa karnego oraz procedurze karnej. Nie udało się jednak zrealizować tego zamysłu. Zapewne nie bez wpływu na taki stan pozostawały zawirowania polityczne i ogólnospołeczne, które nastąpiły w latach 1830-1831. Niemniej jednak, tymże właśnie dziełem, jakkolwiek w szerszym koncepcie nieukończonym, Hube w pełni zasłużył na miano pioniera polskiej nauki prawa karnego. Lektura pozostałych dzieł pióra Hubego jedynie umacnia w tym przekonaniu. Niejednoznaczne oceny jego postaci wynikają natomiast głównie z podjętej działalności politycznej oraz udziału w pracach legislacyjnych, związanych m.in. z Kodeksem karnym i poprawczym. Oceny te winna natomiast poprzedzać głębsza refleksja. Nie odnosząc się już w tym miejscu do samego życia prywatnego Hubego, które miało niebagatelny wpływ na jego decyzje, podkreślić wszelako trzeba, że żył w czasach złożonych, na przestrzeni dwóch doniosłych epok historycznych, a przy tym w dobie specyficznego okresu cenzury. Jakkolwiek zatem zarzuty uznać trzeba za niebłahe, to nie mogą deprecjonować tak doniosłego, licznego, a przy tym niespotykane wszechstronnego dorobku naukowego Hubego.

Bibliografia

Andrejew I., Zdrójkowski Z., *Nauka prawa karnego w środowisku warszawskim w dobie Szkoły Głównej*, „Roczniki UW” 1964, t. 5, z. 2.

Bardach J., *Nauka historii państwa i prawa w Królestwie Polskim doby Szkoły Głównej*, „Roczniki UW” 1964, t. 5, z. 2.

Dunin K., *Romualda Hubego Pisma poprzedzone zarysem biograficzno-krytycznym*, t. I, Warszawa 1904.

Dunin K., *Romualda Hubego pisma poprzedzone zarysem biograficzno-krytycznym*, t. II, Warszawa 1905.

Feuerbach A.R., *Lehrbuch des gemeinen im Deutschland giiltigen peinlichen Rechts*, wyd. 9, Giessen 1826 „Themis Polska czyli pismo nauce i praktyce prawa poświęcone” 1828, t. 1.

Glaser S., *Polskie prawo karne*, Kraków 1933.

Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza, Grześkowiak A. (red.), Lublin 2005.

Grześkowiak A., *Poglądy Romualda Hubego na karę*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1974, t. XXVI, z. 2.

Kodeks karny z 1932 r., Grześkowiak A., Wiak K., Gałązka M., Hałas R.G., Hyps S., Szeleszczuk D. (red.), Lublin 2015.

Hube R., *O dawnych pisarzach prawa karnego w Polsce*, Warszawa 1930.

Hube R., *O teoriach prawa kryminalnego*, w: *Posiedzenie publiczne Królewskiego Uniwersytetu, na pamiątkę założenia jego, przy rozpoczęciu nowego kursu nauk, odbyte dnia 19 września 1827 r.*, Warszawa 1828.

Hube R., *O teoriach prawa kryminalnego. Rzecz czytana na publicznem posiedzeniu Królewskiego Uniwersytetu dnia 19 września 1827 r.*, Warszawa 1828.

Hube R., *Ogólne zasady prawa karnego*, Warszawa 1830.

Hube R., *Prawo polskie w wieku trzynastym*, w: K. Dunin, *Romualda Hubego pisma poprzedzone zarysem biograficzno-krytycznym*, t. II, Warszawa 1905.

Hube R., *Studia nad kodeksem karnym 1818 roku. Cz. 1*, Warszawa 1863.

Hube R., *Wywód prawodawstwa polskiego cywilnego i kryminalnego aż do czasów jagiellońskich*, w: Dunin K., *Romualda Hubego pisma poprzedzone zarysem biograficzno-krytycznym*, t. II, Warszawa 1905.

Janicka D., *Aksjologiczne priorytety polskiej doktryny prawa karnego w XIX wieku (w systemach Maciejowskiego, Hubego, Budzińskiego i Krzymuskiego)*, w: *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa karnego w perspektywie jego ewolucji*, red. A. Grześkowiak, I. Zgoliński, Bydgoszcz 2017.

Janicka D., *Hube – Makarewicz – Wolter. Trzy koncepcje karania na przestrzeni stu lat*, „Archiwum kryminologii” 2017, tom XXXIX.

Janicka D., *O pionierach nauk kryminologicznych w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2016, t. LXVIII, z. 1.

Janicka D., *O przestępstwach, karach i prewencji kryminalnej. Studia z najnowszej historii polskiego prawa karnego i nauki prawa*, Toruń 2021.

Kodex kar głównych i poprawczych, Drukarnia Kommissyi Rządowej Sprawiedliwości, Warszawa 1847.

Łaguna S., *Romuald Hube i jego działalność naukowa*, „Ateneum” 1890, t. III.

Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lublin 2012.

Makarewicz J., *Prace rozproszone, tom I, publikowane w latach 1895-1901*, Lublin 2010.

Makarewicz J., *Prace rozproszone, tom II, publikowane w latach 1902-1913*, Lublin 2012.

Makarewicz J., *Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe*, Lublin 2009.

Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 2000.

Marek A., *Prawo karne. Część ogólna*, Bydgoszcz 1992.

Michelet K., *Das System der philosophischen Moral mit Rücksicht auf die juridische Imputation*, Berlin 1828, „Themis Polska czyli pismo nauce i praktyce prawa poświęcone” 1828, t. 2.

Mogilnicki A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Reprint*, Warszawa 2019.

Nowiński F., *Hube Romuald Jan Ferdynand*, <http://www.polskipetersburg.pl/hasla/hube-romuald-jan-ferdynand>.

Pałczyński S., *Romualda Hubego teoria działania i czynu. Studium z zakresu podstaw konstrukcyjnych pierwszego polskiego nowoczesnego systemu prawa karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2000, rok LXII.

Posner S., *Ludwik Gumpłowicz. Zarys życia i pracy*, Warszawa 1912.

Redzik A., *Nowe Państwo – udana inicjatywa prof. Wacława Makowskiego powołania pisma polityczno-prawnego*, „Palestra” 2010, nr 7-8.

Rembowski A., *Romuald Hube*, w: *Pisma Aleksandra Rembowskiego*, t. I, Kraków – Warszawa 1901.

Salmonowicz S., Zdrójkowski Z., *Uwagi o programie badań nad historią prawa karnego w Polsce*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1981, nr 14.

Sobociński Z., *Wydział Prawa w Uniwersytecie Warszawskim (1816-1831) i w Szkole Głównej (1862-1869)*, Warszawa 1963.

Sylwestrzak A., *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 1995.

Warylewski J., *Kierunki i szkoły w nauce prawa karnego*, w: *System prawa karnego, t. I. Zagadnienia ogólne*, red. A. Marek, Warszawa 2010.

Witkowski W., *Kodeks kar głównych i poprawczych*, w: *System prawa karnego, tom II, Źródła prawa karnego*, T. Bojarski (red.), Warszawa 2011.

Witkowski W., *Romuald Hube wobec prac ustawodawczych nad narodowym prawem cywilnym w Królestwie Polskim (1828-1830)*, „*Studia Iuridicia Lubliniensia*” 2003, nr 19.

Zębik A., *Poglądy Romualda Hubego na przestępstwo, winę i karę*, „*Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridicia*” 1988, nr 35.

Zigel T., *ob. Uczonoj diejatielnosti R.M. Hube*, „*Żurnal Ministerstwa Narodnawo Proświeszczenija*”, CZ. CCLXXVI, 1891, nr 7.

Dorota Chimicz¹

**DZIECKO Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ
JAKO *MULTIOFIARA***

CHILD WITH DISABILITY AS A *POLY-VICTIM*

Otrzymano: 03.12.2021 Zaakceptowano: 09.03.2022 Opublikowano: 31.03.2022

DOI: 10.5604/01.3001.0015.8036

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

Pomimo coraz większej świadomości społecznej oraz licznych kampanii antyprzemocowych obecnych w przestrzeni medialnej, wciąż ogromna liczba dzieci, w tym także tych z niepełnosprawnością, pada ofiarą przemocy, przestępczości i nadużyć. Ich wiktyimizacja może przybierać postać napaści fizycznej, maltretowania, wykorzystywania seksualnego lub zastraszania. Dzieci mogą być także świadkami takich wydarzeń w swoich domach, szkołach i społecznościach lokalnych. Artykuł prezentuje analizę czynników ryzyka krzywdzenia dzieci z niepełnosprawnością w kontekście zjawiska multiwiktyimizacji rozumianej jako bycie ofiarą wielu form krzywdzenia jednocześnie, wskazując także jej długofalowe skutki w sferze fizycznej, psychicznej i emocjonalnej. Zaprezentowana analiza wskazuje na konieczność prowadzenia wszechstronnych badań dotyczących multiwiktyimizacji w kontekście domu, szkoły i społeczności w jakiej żyją dzieci z niepełnosprawnościami, opisu czynników korelujących z tym zjawiskiem oraz projektowania modeli ich wzajemnych zależności i oddziaływań, aby móc coraz skuteczniej zapobiegać ich krzywdzeniu.

¹ Dr Dorota Chimicz, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Katedra Psychopedagogiki Specjalnej i Socjopedagogiki Specjalnej, e-mail: dorota.chimicz@mail.umcs.pl, ORCID: 0000-0001-9531-4376.

Słowa kluczowe: dziecko z niepełnosprawnością, przemoc, multiwiktymizacja, multiofiara, profilaktyka przemocy

Abstract

Despite the growing public awareness and numerous anti-violence campaigns present in media, still a large number of children, including those with disabilities, are victims of violence, crime and abuse. Their victimization may take the form of physical assault, abuse, sexual abuse or intimidation. Children can also witness such events in their homes, schools and local communities. The article presents an analysis of the risk factors for harming children with disabilities in the context of the phenomenon of poly-victimization understood as being a victim of many forms of abuse at the same time, also indicating its long-term physical, mental and emotional effects. The presented analysis indicates the need to conduct comprehensive research on poly-victimization in the context of home, school and community in which children with disabilities live, to describe the factors correlating with this phenomenon and to design models of their interdependencies and interactions in order to be able to prevent their harm more and more effectively.

Keywords: child with disability, violence, poly-victimization, violence prevention

Wprowadzenie

*Jest wiele okropieństw na tym świecie,
ale najgorszym jest, kiedy dziecko boi się swojego ojca,
swojej matki, swojego nauczyciela*

Janusz Korczak

Według wyników Europejskiego Ankietowego Badania Zdrowia (*European Health Interview Survey – EHIS*) przeprowadzonego w 2014 r., liczba dzieci z niepełnosprawnością wynosiła w Polsce ponad 211 tys.²

² Dane demograficzne Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, 2018; <https://niepełnosprawni.gov.pl/p,78,dane-demograficzne>.

a w ujęciu globalnym przekracza ona 93 mln³. Pomimo wielu uregulowań prawnych, podpisanych i ratyfikowanych konwencji i traktatów międzynarodowych, mających w swoich postulatach kompleksową ochronę praw dzieci, wciąż obecne nadużycia wobec tej tak naznaczonej trudnościami i wykluczeniem społecznym grupy porażają swoimi rozmiarami. Badania prowadzone w kontekście wiktyimizacji tej grupy dzieci wskazują, że są one od 3 do 5 razy częściej narażone na różne zachowania przemocowe w porównaniu z ich rówieśnikami w pełni sprawnymi, w tym 3,7 razy częściej stają się *multiofarami*, doświadczając wielu form krzywdzenia jednocześnie⁴. Większość badań prowadzonych w kierunku określenia skali zjawiska wiktyimizacji osób z niepełnosprawnością w Polsce i na świecie, koncentruje się na opisie częstości występowania poszczególnych rodzajów krzywdzenia, takich jak przemoc fizyczna seksualna, psychiczna, ekonomiczna i in., bez wskazywania szerszego *spectrum* form zachowań przemocowych, jakich doświadczają równocześnie ich ofiary. Złożoność sytuacji, w jakiej żyją osoby z różnymi rodzajami niepełnosprawności, jej uwarunkowania bio-psycho-społeczne wymusza podjęcie takich analiz. Świadomość *multiwiktyimizacji* ma wiele potencjalnych implikacji dla osób pracujących z młodocianymi ofiarami: psychologów, nauczycieli, lekarzy, pracowników społecznych czy kuratorów sądowych oraz tego, co mogą zrobić, aby zidentyfikować i interweniować w imieniu dzieci narażonych na różne formy niegodnego traktowania.

1. Prawo dzieci z niepełnosprawnością do ochrony przed przemocą – regulacje międzynarodowe, regionalne i lokalne

Zagadnienie ochrony dzieci z niepełnosprawnością przed przemocą podejmowane było w ramach międzynarodowych, europejskich i krajowych polityk i systemów prawnych.

W ujęciu globalnym kluczowe znaczenie mają tu Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka (*Convention on the Rights of the Child-CRC*) oraz Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach osób

³ <https://www.unicef.org/disabilities>.

⁴ UNICEF, The state of the world's children 2013. Children with disabilities, s. 44 (dostęp 30.11.2021, z www.unicef.org/sowc2013).

niepełnosprawnych (*United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities* – CRPD).

Konwencja o prawach dziecka ONZ z 1989 r.⁵, to bez wątpienia najważniejszy dokument chroniący prawa dziecka – każdego dziecka. Jak podkreśla Adam Łopatka⁶, zapisy Konwencji są wyrazicielem nowoczesnej koncepcji dzieciństwa, w której dziecko jest człowiekiem już od momentu urodzenia, a nie jedynie przyszłym człowiekiem, który dopiero z czasem nabiera wartości i praw. Dziecko w przepisach Konwencji jest autonomicznym podmiotem, a nie należącą do kogoś (rodziców, Kościoła czy państwa) osobą. Akcentując na jej kartach trudną sytuację dzieci z niepełnosprawnościami, „uznano tym samym specjalne potrzeby dziecka dotkniętego, zarówno psychiczną i fizyczną niepełnosprawnością oraz zobligowano Państwa–Strony do zapewnienia im troski o szczególnym charakterze i wymiarze”⁷. Szczególnie istotny dla omawianego zagadnienia wydaje się art. 23 Konwencji, wskazujący na bardzo szeroki zakres gwarancji dla dzieci niepełnosprawnych. Zakłada on, „że dziecko psychicznie lub fizycznie niepełnosprawne powinno mieć zapewnioną pełnię normalnego życia w warunkach gwarantujących mu godność, umożliwiającą osiągnięcie niezależności oraz ułatwiających aktywne uczestnictwo dziecka w życiu społeczeństwa”. Dla zapewnienia właściwej realizacji tych praw zarówno dzieci, jak i ich opiekunowie mają mieć zagwarantowaną nieodpłatną pomoc, stosownie do stanu zdrowia dziecka i sytuacji materialnej. Pomoc ta rozumiana jest jako zapewnienie skutecznego dostępu do oświaty, wykształcenia, opieki zdrowotnej i rehabilitacji, przygotowania zawodowego i możliwości rekreacyjnych, a jej efektem ma być osiągnięcie przez dziecko jak najwyższego stopnia integracji społecznej oraz rozwoju osobistego. Konwencja nakłada także na państwa obowiązki w zakresie zwalczania niedożywienia dzieci, profilaktyki i poradnictwa.

Przełomowym, międzynarodowym dokumentem, będącym podstawą kreowania polityki społecznej w zakresie wsparcia osób z niepełnosprawnością jest Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach osób

⁵ Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Organizację Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526, ze zm.

⁶ A. Łopatka, *Realizacja praw dziecka w Polsce w świetle Konwencji o Prawach Dziecka*, w: *Sytuacja dzieci w Polsce w okresie przemian*, red. B. Balcerzak-Paradowska, Warszawa 1999, s. 153-157.

⁷ E. Maj, *Prawo dzieci niepełnosprawnych*, w: *Konwencja o prawach dziecka. Wybór Zagadnień. Artykuły i komentarze*, red. S.L. Stadniczeńko, Warszawa 2015, s. 177.

niepełnosprawnych, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 13 grudnia 2006 r., podpisana przez Polskę 30 marca 2007 r., a ratyfikowana w 2012 r.⁸ W Konwencji tej zawarto przepisy zakazujące dyskryminowania osób niepełnosprawnych oraz nakazujące tworzenie takich warunków, które umożliwią im korzystanie z praw na zasadzie równości z innymi. Wśród postanowień podstawowych znalazły się również te, odnoszące się bezpośrednio do kwestii ochrony tej grupy społecznej przed wykorzystywaniem i przemocą. Uwzględniają one:

- Podnoszenie świadomości, czyli obowiązek zwalczania stereotypów, uprzedzeń i szkodliwych praktyk wobec osób niepełnosprawnych, zwłaszcza poprzez kampanie (w tym w mediach) oraz nauczanie w szkołach (art. 8).
- Równość wobec prawa realizowaną poprzez potwierdzenie posiadania przez osoby niepełnosprawne zdolności prawnej, obowiązek przyjęcia rozwiązań w zakresie wspierania wykonywania zdolności prawnej i ochrony przez nadużyciami (art. 12).
- Zapewnienie skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, między innymi poprzez dostosowania proceduralne i szkolenie osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości (art. 13).
- Zakaz bezprawnego i samowolnego pozbawiania wolności (art. 14).
- Wolność od tortur lub okrutnego, niehumanitarnego albo poniżającego traktowania lub karania, a także zakaz poddawania, bez swobodnie wyrażonej zgody, eksperymentom medycznym lub naukowym (art. 15).
- Obowiązek nałożony na państwa w zakresie podejmowania odpowiednich środków w celu ochrony przed wszelkimi formami wykorzystywania, przemocy i nadużyć, a także zapewnienie osobom niepełnosprawnym, ofiarom przemocy, pomocy i wsparcia w celu powrotu do zdrowia fizycznego i psychicznego (art. 16).
- Ochronę integralności osobistej poprzez poszanowanie integralności fizycznej i psychicznej (art. 17).
- Swobodę poruszania się, w tym wolność wyboru miejsca zamieszkania, prawo do obywatelstwa (art. 18)⁹.

⁸ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r., Dz. U. z 2012 r. poz. 1169.

⁹ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych, Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/art,49,dokumenty-organizacji-narodow-zjednoczonych> (dostęp: 12.11.2021).

Dokumentem odnoszącym się pośrednio do ochrony osób z niepełnosprawnością na gruncie regionalnym, zaliczyć należy podpisaną w Turynie w 1961 r. Europejską Kartę Społeczną¹⁰ (*European Social Charter*). Zawiera ona postanowienia dotyczące środków ekonomicznych, społecznych i prawnych, podejmowanych na rzecz poprawy bytu rodziny oraz ochrony dzieci przed zagrożeniami fizycznymi i moralnymi. Bezpośrednie zaś zapisy podejmujące problematykę niepełnosprawności zawarto w aktach zmieniających omawianą Kartę w 1996 r. (*Revised European Social Charter*), wskazując na konieczność zachowania przez tą grupę równych praw, ochronę przed ubóstwem, wykluczeniem społecznym i dyskryminacją.

Obszerny katalog praw, jakie przysługują wszystkim obywatelom Unii Europejskiej, także więc tym z niepełnosprawnością, zawiera przyjęta w Nicei w 2000 r. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (*Charter of Fundamental Rights of the European Union*)¹¹. Dokument zakazuje wszelkiej dyskryminacji oraz podkreśla prawa osób niepełnosprawnych, w tym dzieci, do ochrony, opieki, swobodnego wyrażania swoich poglądów oraz utrzymywania stałego i osobistego związku z obojgiem rodziców.

Na gruncie krajowym wszelkie uregulowania i postulaty w zakresie ochrony dzieci przed krzywdzeniem zawarto w Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.¹². Na mocy Konstytucji organy władzy publicznej mają obowiązek ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Dokument zobowiązuje do tego także każdego obywatela w sensie moralnym. Konstytucyjną gwarancję pomocy osobom doświadczającym niepełnej sprawności, w tym także dzieciom, zawarto w art. 69 oraz w dezyderacie zawartym w art. 72 ust. 4, na podstawie którego, ustawą z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka¹³, został powołany w Polsce organ, którego rolą jest najszersze i najefektywniejsze poszanowanie praw dzieci, w tym szczególnie dzieci niepełnosprawnych (art. 3 ust. 4 tej ustawy)¹⁴.

¹⁰ Europejska Karta Społeczna sporządzona w Turynie dnia 18 października 1961 r., Dz. U. z 1999 r. Nr 8, poz. 67.

¹¹ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE 2016 C 202, s. 1, www.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czlowieka/onz/karta.pdf (dostęp: 01.12.2021).

¹² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, ze zm.

¹³ Dz. U. Nr 6, poz. 60; obecnie: Dz. U. z 2020 r. poz. 141.

¹⁴ E. Maj, *Prawo dzieci...*, s. 180.

Jak podaje Ewa Jarosz¹⁵, aktami prawnymi realizującymi konstytucyjne gwarancje ochrony dzieci przed przemocą, okrucieństwem i wyzyskiem, są: kodeks postępowania karnego, kodeks karny, kodeks postępowania cywilnego, kodeks rodzinny i opiekuńczy, a także kodeks pracy oraz ustawa o pomocy społecznej z 2004 r. i ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 2005 r. Autorka za istotne dla omawianej kwestii wskazuje także odpowiednie rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministra Edukacji Narodowej, Ministra Pracy i Polityki Społecznej oraz ustawę o przeciwdziałaniu alkoholizmowi i wychowaniu w trzeźwości¹⁶.

Wiele regulacji, rezolucji i rekomendacji ogłoszonych w ostatnich latach przez różnorodne organy międzynarodowe i krajowe, mają na celu ochronę małoletnich przed przemocą oraz walkę z jej sprawcami. Stanowią one prawne gwarancje i zabezpieczenie przestrzegania ich praw. Niemniej pomimo powszechnej zgody, że przemocy nie wolno tolerować, a ta kierowana przeciwko dziecku wymaga szczególnego napiętnowania, krzywdzenie wciąż jest codziennością wobec dużej grupy dzieci.

2. Czynniki ryzyka krzywdzenia dzieci z niepełnosprawnością

*Dzieci niepełnosprawne wydają się bardziej bezbronne,
o wiele bardziej bezbronne niż inne dzieci.
(Przedstawiciel organizacji pozarządowej
zajmującej się prawami dzieci, Holandia, FRA, 2015)*

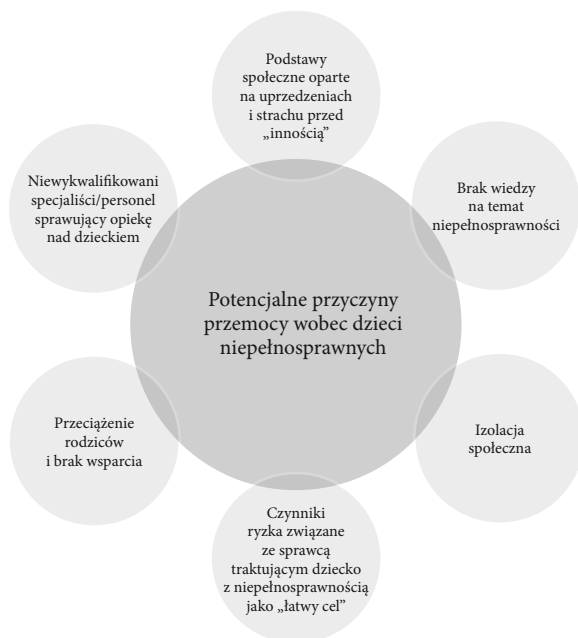
Przemoc wobec dzieci z niepełnosprawnością jest zjawiskiem o złożonych i różnorodnych uwarunkowaniach. Może być ona rozpatrywana na kilku poziomach: indywidualnym, rodzinnym, lokalnym i ogólnospołecznym.

W licznych krajowych i międzynarodowych badaniach, uwzględniających analizę procesu wiktyimizacji tej grupy dzieci, wykazano, że jest ona szczególnie podatna na wszelkie formy krzywdzenia.

¹⁵ E. Jarosz, *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa globalna i lokalna*, Katowice 2009.

¹⁶ *Ibidem*, s. 405.

Rysunek 1. Potencjalne przyczyny przemocy wobec dzieci z niepełnością

Źródło: UNFPA: Young persons with disabilities: global study on ending gender-based violence, and realizing sexual and reproductive health and right, <https://www.unfpa.org/publications/young-persons-disabilities>, 2018, s. 19.

Czynnikami indukującymi pojawienie się przemocy wobec dzieci z niepełnością są często te, które wynikają ze specyfiki ich niepełności. Dzieci niepełnosprawne mają bowiem często ograniczone możliwości komunikacyjne, które utrudniają lub uniemożliwiają im ujawnienie doznanej krzywdy. Występujące ograniczenia motoryczne i izolacja społeczna dziecka są z kolei czynnikami utrudniającymi wycofanie się z relacji przemocowej czy uniknięcie jej. W sytuacji ograniczonej samodzielności i wynikającej z niej znacznej zależności fizyczno-psychologicznej od opiekunów, zwiększa się prawdopodobieństwo ich udziału w różnorodnych czynnościach życia codziennego (np. zabiegi higieniczne, karmienie) będących często okazją do nadużyć czy powodem zaniedbań.

Życie z niepełnością naznaczone licznymi ograniczeniami, wykluczeniem i izolacją budzi w dzieciach ogromną potrzebę do bycia akceptowanym, lubianym, kochanym, narażając je na eksploatację tych potrzeb zarówno przez rodzeństwo, rówieśników, jak i dorosłych

opiekunów czy krewnych. Ponadto obecne w ich życiu sytuacje trudne, stres czy ból powodować mogą nasilenie zaburzeń zachowania narażające dziecko niepełnosprawne na przemoc fizyczną i emocjonalną w sytuacjach nieprawidłowo interpretowanych przez opiekunów jako „złe zachowanie”, złośliwość czy upór. Ogólne zaburzone funkcjonowanie osoby z niepełnosprawnością w wielu sferach, łącznie z utrudnioną czy ograniczoną możliwością percepcji, opisu czy oceny różnorodnych doświadczeń życiowych, powoduje, że jest ona postrzegana jako niezdolna do ujawnienia prawdy o doświadczanych sytuacjach krzywdzenia, bądź w przypadku podejrzenia molestowania seksualnego, jako niewiarygodna. Jednym z głównych czynników ryzyka jest także brak wiedzy dzieci niepełnosprawnych na temat tego, czym jest znęcanie się i niewłaściwe traktowanie. Wiele dzieci niepełnosprawnych może nie być świadomych, że niektóre zachowania są niedopuszczalne.

W przypadku dzieci z niepełnosprawnością intelektualną uwarunkowaniami szczególnie narażającymi je na sytuacje krzywdzenia, są ponadto:

- trudności ze zrozumieniem sytuacji zagrażających,
- lepkość emocjonalna, ufność i naiwność wynikająca z niezrozumienia kontekstów społecznych,
- brak asertywności, nadmierna uległość i podporządkowanie przy braku zdolności sprzeciwu czy nieświadomość posiadania takiego prawa,
- niezdolność do rozpoznawania i nieświadomość występujących granic intymności,
- brak stabilnego obrazu siebie, internalizację dewaluujących opinii otoczenia skutkującą poczuciem mniejszej wartości¹⁷.

Te cechy sprawiają, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną stają się „ofiarami dostępnymi, dogodnymi i dyskretnymi”¹⁸.

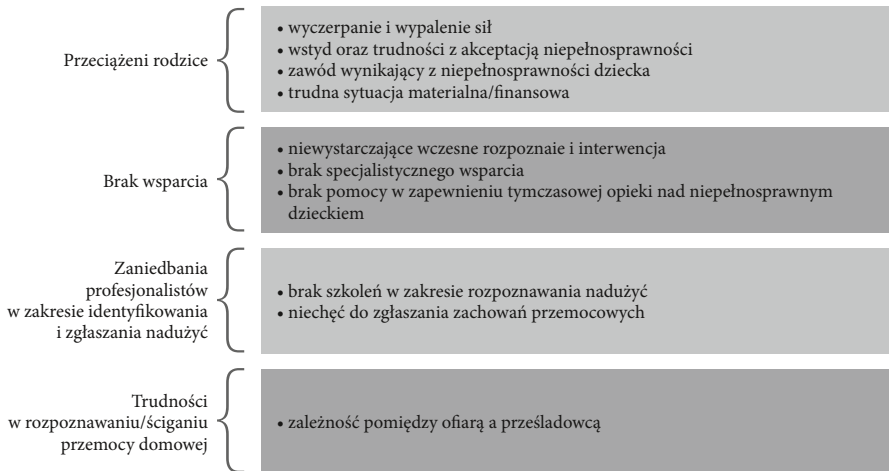
Kolejnym obszarem z jakiego wyłaniają się różnego typu czynniki ryzyka krzywdzenia dzieci z niepełnosprawnością jest system rodzinny w jakim funkcjonują. Dotyczą one zarówno uwarunkowań tkwiących w formalnych cechach tego systemu (samotne rodzicielstwo, rodzina zastępcza, rodzina rozbita itp.), jak i niewłaściwych sposobach radzenia sobie i funkcjonowania poszczególnych jego członków w sytuacji niepełnosprawności

¹⁷ D. Chimicz, *Osoba niepełnosprawna jako ofiara przemocy w rodzinie*, w: *Osoba doświadczająca i stosująca przemoc w środowisku lokalnym*, red. A. Pytka, A. Lewicka-Zelent, Lublin 2018.

¹⁸ M. Karwacka, *Przemoc seksualna wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną*, „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej” 2018, nr 2, s. 66.

dziecka, zaburzonych wzajemnych relacjach, wcześniejszych doświadczeniach związanych z przemocą w rodzinach pochodzenia, występujących uzależnieniach, stresem związanym z sytuacją społeczno-ekonomiczną rodziny (izolacją, wykluczeniem, marginalizacją, pogarszającą się sytuacją materialną), koniecznością sprawowania stałej opieki nad niepełnosprawnym dzieckiem i wynikającym z niej „wypaleniem sił”, czy wreszcie ze stosowanymi metodami wychowawczymi (m.in. uwzględniającymi kary fizyczne i inne zachowania przemocowe jako pomoc w wychowaniu dziecka).

Rysunek 2. Czynniki mające wpływ na utrzymywanie się zachowań przemocowych wobec dzieci z niepełnosprawnością w warunkach domowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Violence against children with disabilities: legislation, policies and programmes in the EU, European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), 2015, <https://fra.europa.eu/en/publication/2015/children-disabilities-violence>, s. 68.

Wiele czynników ryzyka krzywdzenia dziecka z niepełnosprawnością można zlokalizować w dalszym środowisku jego funkcjonowania – w społeczności lokalnej (w tym w środowisku szkolnym dziecka) oraz szeroko rozumianym środowisku społecznym.

Jak pokazują badania, do środowiskowych czynników ryzyka krzywdzenia dzieci zaliczyć można izolację, deprivację społeczną, ubóstwo, patologie w środowisku zamieszkania rodziny, postawy społeczne oparte na uprzedzeniach i strachu przed „innością”. Według badaczy zjawiska,

wykluczenie społeczne i izolacja w społeczeństwie zwiększa ryzyko występowania przemocy wobec dzieci niepełnosprawnych w różnych środowiskach, a izolacja instytucjonalna dzieci niepełnosprawnych ogranicza ich interakcję z ogółem społeczeństwa, utrudniając budowanie powszechnej świadomości i zrozumienia niepełnosprawności¹⁹.

Ważnymi wskazywanymi przez badaczy zjawiska okolicznościami indukującymi zachowania przemocowe wobec osób z niepełnosprawnością jest pozostawanie w relacji zależności, wymuszonej pobytem w różnego rodzaju instytucjach, placówkach czy zakładach: szpitalach (w tym szczególnie psychiatrycznych), szkołach, internatach, ośrodkach szkolno-wychowawczych, ośrodkach terapeutycznych, zakładach leczniczo-opiekuńczych czy domach pomocy społecznej dla dzieci²⁰.

Zdaniem Piotra Plichty²¹, coraz częściej organizowane kształcenie specjalne w warunkach szkoły ogólnodostępnej, naraża dzieci niepełnosprawne na ryzyko stania się ofiarą agresji rówieśniczej – *bullyingu* – w różnych jej aspektach: fizycznym, werbalnym, relacyjnym czy wirtualnym (tzw. cyber-bullying). Przeprowadzona przez autora analiza piśmiennictwa dotyczącego ryzyka zaangażowania uczniów ze SPE w agresję rówieśniczą, wskazuje na podwyższone ryzyko wiktymizacji uczniów: z zaburzeniami poznawczymi, emocjonalnymi, zaburzeniami zachowania, niepełnosprawnością fizyczną i ADHD. Ryzyko stania się ofiarą dręczenia w tej grupie uczniów jest 2-3 krotnie większe, niż w przypadku uczniów bez zaburzeń. Jest to spowodowane m.in. brakiem sił fizycznych, izolacją społeczną, zaburzonymi relacjami z rówieśnikami, biernością, uległością, a szczególnie – brakiem umiejętności bronięcia się w sytuacjach przemocy, niską samooceną, odczuwanym lękiem, nieśmiałością²².

¹⁹ A. Izdebska, K. Lewandowska, *Czynniki ryzyka krzywdzenia dzieci*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2012, nr 2(39).

²⁰ K. Nowak-Lipińska, *O ignorancji sfery erotycznej osób głębiej upośledzonych umysłowo*, w: *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne – diagnoza, profilaktyka, resocjalizacja*, red. S. Kawula, H. Machela, Gdańsk – Toruń 1994, s. 101-106.

²¹ P. Plichta, *Przemoc rówieśnicza i uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – uwarunkowania i propozycje rozwiązań profilaktycznych*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2016, nr 1, s. 27-52.

²² P. Plichta, *Uczniowie niepełnosprawni intelektualnie jako ofiary i sprawcy agresji rówieśniczej – kontekst edukacyjny*, w: *Bullying a specjalne potrzeby edukacyjne – podręcznik metodyczny*, red. J. Pyżalski, E. Roland, Łódź 2010; J. Węgrzynowska, *Dzieci doświadczające przemocy rówieśniczej*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2016, nr 1.

Wpływ opisanych czynników zwiększających ryzyko wystąpienia przemocy wobec dzieci z niepełnosprawnością jest często spotęgowany brakiem adekwatnej pomocy służb odpowiedzialnych za ochronę dzieci oraz niewłaściwe postawy i zachowania profesjonalistów powołanych do ochrony ich praw (m.in. zaniedbania profesjonalistów w zakresie identyfikowania i zgłaszania nadużyć, trudności w rozpoznawaniu i ściganiu przemocy domowej).

3. Multiwiktymizacja dzieci z niepełnosprawnością – charakterystyka zjawiska, jego formy i skutki

Powyższa analiza różnorodnych czynników mogących implikować zachowania przemocowe wobec dzieci z niepełnosprawnością, prowadzona w kontekście realiów ich funkcjonowania bio-psycho-społecznego skłania do wyciągnięcia wniosku o szczególnej podatności tej grupy na stanie się *multiofiarą*.

Pojęcie „multiwiktymizacja” oznacza bycie ofiarą wielu form krzywdzenia, a nie wielokrotne doznawanie jednej z jej form²³. Finkelhor i inni²⁴ sugerują, aby ze względu na wysoką korelację multiwiktymizacji ze wskaźnikami obserwowanego u dzieci-ofiar stresu traumatycznego, traktować ją raczej jako stan, niż zdarzenie. Badacze proponują także, aby terminem *multiofiara* określać te dzieci i młodzież, które są ofiarą wielu form krzywdzenia, włączając te najbardziej dotkliwe i z powodu których przejawiają poważne zaburzenia posttraumatyczne.

Brak jest aktualnie szerszych analiz koncentrujących się na opisie tego zjawiska w grupie dzieci z niepełnosprawnością w Polsce. Coraz częściej pojawiają się natomiast krajowe i międzynarodowe doniesienia z badań nad zagadnieniem multiwiktymizacji w odniesieniu do dzieci w ujęciu ogólnym²⁵.

²³ K. Makaruk, *Multiwiktymizacja. Wyniki Ogólnopolskiej diagnozy problemu przemocy wobec dzieci*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2013, nr 3, s. 101-110; J.L. Ford, B.C. Delker, *Polyvictimization in childhood and its adverse impacts across the lifespan: Introduction to the special issue*, „Journal of Trauma and Dissociation” 2018, Vol. 19, No 3, s. 275, <https://doi.org/10.1080/15299732.2018.1440479> (dostęp: 22.09.2021).

²⁴ D. Finkelhor, A. Shattuck, H.A. Turner, R. Ormrod, S.L. Hamby, *Polyvictimization in Developmental Context*, „Journal of Child & Adolescent Trauma” 2011, Vol. 4, No 4, s. 292.

²⁵ M. Przybysz-Zaremba, *Multiwiktymizacja dzieci i młodzieży jako implikacja zaniedbań wychowawczych rodziny*, w: *Edukacja w zglobalizowanym świecie*, red. V. Tanaś, W. Welskop, Łódź 2016, s. 235-244; D. Finkelhor, R.K. Ormrod, H.A. Turner, *Poly-victimization: A neglected component in child victimization trauma*, „Child Abuse & Neglect” 2007, Nr 31,

W 2012 r. została przeprowadzona *Ogólnopolska diagnoza problemu przemocy wobec dzieci*, której celem było określenie skali zjawiska multiwiktyimizacji tej grupy w naszym kraju²⁶. W badaniu wzięło udział 1005 uczniów w wieku 11-17 lat. Wyniki badań okazały się zatrważające. Pokazały one bowiem, iż połowa badanych uczniów w ciągu całego swojego życia doświadczyła więcej niż jednej spośród 22 badanych form przemocy. Prawie trzech na dziesięciu nastolatków (29%) stało się ofiarą co najmniej trzech jej form. W ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie, co czwarta osoba doświadczyła co najmniej dwóch spośród dwudziestu badanych form zachowań przemocowych. Co dziesiąty zaś respondent to multiofiara, która w całym swoim dotychczasowym życiu doświadczyła co najmniej sześciu form przemocy. Analiza uzyskanych wyników z uwzględnieniem płci badanych wskazała, na występowanie różnic w liczbie doświadczanych form przemocy. Dziewczęta rzadziej niż chłopcy padały ofiarą multiwiktyimizacji, a ryzyko jej doświadczenia w ciągu całego życia było wyższe dla chłopców o 42% w stosunku do ich rówieśnic. *Diagnoza* pozwoliła także wysnuć wniosek, że z każdym rokiem życia dziecka ryzyko stania się multiofiarą wzrasta o 17%. W omawianym badaniu analizie poddano także zmienną, jaką jest wielkość miejscowości, w której uczą się biorący udział w badaniu. Okazało się, że na wielokrotną przemoc narażone są szczególnie dzieci uczące się w dużych miastach (pow. 200 tys. mieszkańców), a ryzyko bycia multiofiarą wzrasta tam aż o 72% w porównaniu ze szkołami wiejskimi. Niezwykle istotnymi dla profilaktyki przemocy wobec dzieci, są dane wskazujące na zależność pomiędzy doświadczaniem jednej z kategorii przemocy a ryzykiem ekspozycji na doświadczanie innych jej form. Z badań wynika, że dzieci, które padły ofiarą jednej spośród czterech kategorii przemocy (przestępstwa konwencjonalne, wykorzystywanie seksualne, przemoc rówieśnicza, przemoc w rodzinie) są narażone od dwóch do pięciu razy bardziej na inne jej kategorie. Udowodniono także, że doświadczenie przez dziecko jakiegokolwiek przejawu przemocy w rodzinie niemalże pięciokrotnie zwiększa ryzyko ekspozycji tego dziecka na przemoc rówieśniczą oraz czterokrotnie na wykorzystywanie seksualne, a ofiary przemocy rówieśniczej są trzykrotnie bardziej

s. 7-26; D. Finkelhor, R.K. Ormrod, H.A. Turner, M. Holt, *Pathways to poly-victimization*, „Child Maltreatment” 2009, No 14(4), s. 316-329; D. Finkelhor, H. Turner, S. Hamby, R.K. Ormrod, *Poly-victimization: Children's exposure to multiple types of violence, crime, and abuse*, „Juvenile Justice Bulletin – NCJ 235504”, Washington, DC 2011.

²⁶ K. Makaruk, *Multiwiktyimizacja...*, s. 101-110.

narażone na przestępstwa konwencjonalne (rozbój, wandalizm, napaść przy użyciu niebezpiecznego przedmiotu).

Wyniki analiz przedstawione przez polskich badaczy są zbliżone do tych uzyskanych w Stanach Zjednoczonych. The Crimes against Children Research Center of the University of New Hampshire we współpracy z The Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention (OJJDP) oraz The Centers for Disease Control and Prevention (CDC) przeprowadziło w latach: 2008, 2011 i 2014 ogólnokrajowe badania, których celem było określenie skali zagrożenia wiktyimizacją dzieci w ich codziennym życiu w środowisku domowym, szkolnym i w społeczności lokalnej. W drugim z cyklu badań *The National Survey of Children's Exposure to Violence of 2011 (NatSCEV 2011)*, wzięło udział 4504 dzieci i młodzieży w wieku od 0-17 lat. W imieniu dzieci w wieku poniżej 10 lat wypowiadali się ich opiekunowie. Badania obejmowały ekspozycję na przemoc w następujących kategoriach: przemoc konwencjonalna, znęcanie się nad dzieckiem, przemoc stosowana przez rówieśników i rodzeństwo, przemoc seksualna, bycie świadkiem przemocy (w społeczności lokalnej, rodzinie, szkole, w tym także zastraszanie) a także przemoc z wykorzystaniem Internetu. Uzyskane wyniki potwierdziły wcześniejsze ustalenia (z *NatSCEV 2008*). Okazało się bowiem, że 57,7% dzieci w ostatnim roku swojego życia doświadczyło przynajmniej jednego z pięciu rodzajów przemocy (przemocy fizycznej, seksualnej, maltretowania, zniszczenia mienia, bycia świadkiem przemocy). Wielokrotne zaś narażenie na przemoc to doświadczenie prawie połowy (48,4%) uczestników *NatSCEV II*. Podkreślić należy, że 15,1% badanych, zgłosiło sześć lub więcej typów ataków bezpośrednich lub bycie świadkiem przemocy, a 4,9% z nich stało się ofiarą dziesięciu lub większej liczby różnych zachowań przemocowych. Uzyskane przez amerykańskich naukowców wyniki pokazały także, że ryzyko wiktyimizacji wzrasta wraz z wiekiem. Siedmiu na dziesięciu młodych ludzi (69,7%) w wieku 14-17 lat doświadczyło różnych form przemocy w swoim dotychczasowym życiu²⁷.

Pomimo tego, że w żadnym z opisanych badań nie analizowano uzyskanych wyników pod kątem niepełnosprawności dzieci biorących w nich udział dzieci, można by przypuszczać, że w badanej populacji znalazła się także ich reprezentacja. Taką hipotezę może sugerować: częstość

²⁷ D. Finkelhor., H. Turner, A. Shattuck, S. Hamby, K. Kracke, *Children's Exposure to Violence, Crime, and Abuse: An Update*, w: „Juvenile Justice Bulletin” 2015, <https://www.ojjdp.gov/pubs/248547.pdf> (dostęp: 15.09.2021).

występowania niepełnej sprawności w populacji ogólnej dzieci w tym wieku²⁸, brak informacji zawartych w metodologii badań wskazujących na to, że dysfunkcje występujące u dziecka były czynnikiem wykluczającym z udziału w badaniach, fakt coraz częstszej inkluzji dzieci z różnymi rodzajami dysfunkcji do szkół ogólnodostępnych oraz potwierdzone badaniami naukowymi, a prezentowane wyżej dane, wskazujące na dużą podatność tej grupy dzieci na różne rodzaje przemocy.

Odpowiedź na pytanie czy multiwiktyimizacja jest również doświadczeniem dzieci z niepełnosprawnością, może nasunąć analiza opisanych przez Finkelhora i in.²⁹ „ścieżek” prowadzących do stania się multiofiarą, które są zbieżne z opisanymi w niniejszym artykule czynnikami ryzyka krzywdzenia dzieci z niepełnosprawnością. Zdaniem badaczy bowiem czynnikami wyzwalającymi przemoc wobec dziecka, są:

1. Przemoc w rodzinie (przemoc wobec dzieci, między rodzeństwem, bycie świadkiem przemocy w rodzinie).
2. Problemy społeczne w rodzinie (niedostateczna opieka, deprywacja emocjonalna).
3. Niebezpieczne miejsce zamieszkania dziecka i rodziny (czyny przeciwko mieniu, bycie świadkiem przemocy, przemoc rówieśnicza, wykorzystywanie seksualne).
4. Problemy emocjonalne dziecka (trudności wychowawcze, niewystarczające umiejętności społeczne, zaburzenia zdolności samoobrony, stygmatyzacja)³⁰.

Liczne doniesienia z badań nad przemocą pokazują, że poza najczęściej opisywanymi jej rodzajami: przemocą fizyczną, seksualną, emocjonalną (psychologiczną), czy obejmującą zaniedbanie, dzieci z niepełnosprawnością są zagrożone dodatkowo „typowymi dla niepełnosprawności” formami zachowań przemocowych. Mogą one zawierać: dyskryminację; segregację; nieuzasadnione unieruchamianie/krępowanie; przymusowe karmienie; ograniczanie odpowiedniej stymulacji edukacyjno-rekreacyjnej; nadopiekuńczość

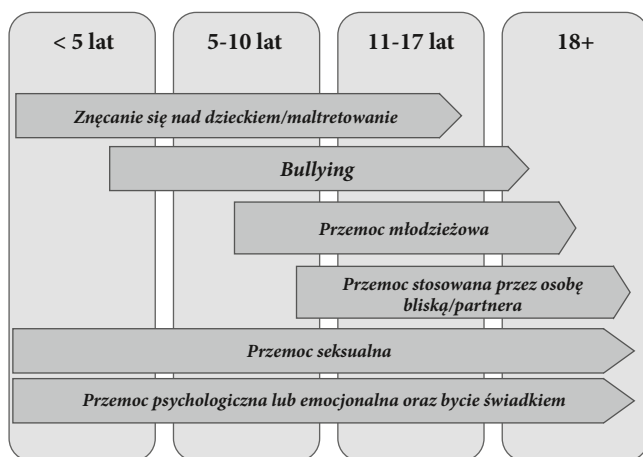
²⁸ Wyniki przeprowadzonego w 2011 r. Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań, wskazują, że w 2011 r. liczba niepełnosprawnych dzieci w wieku 0-15 lat w Polsce wyniosła 184,8 tys. i stanowiły one 3,0% ogółu dzieci w tym wieku, GUS 2015, <https://stat.gov.pl>. Z kolei według danych zawartych w Disability Statistics. Annual Report za rok 2016, liczba dzieci z niepełnosprawnością w wieku 0-5 lat wynosiła 0,4%, a dzieci w grupie wiekowej 5-17 lat – 7,2% ogółu dzieci Stanów Zjednoczonych, (https://disabilitycompendium.org/sites/default/files/user-uploads/2016_AnnualReport.pdf (dostęp: 14.11.2021).

²⁹ D. Finkelhor, R. Ormrod, H.A. Turner, M. Holt, *Pathways...*, s. 316-329.

³⁰ Por. K. Makaruk, *Multiwiktyimizacja...*, s. 103.

i hamowanie możliwości rozwijania nowych sprawności i umiejętności; nieodpowiednie, nadmierne lub nieuzasadnione stosowanie leków (w tym psychotropowych); ubezwłasnowalnianie; eksperymentowanie z niesprawdzonymi, szkodliwymi metodami terapii; niesprawiedliwe traktowanie w stosunku do innych członków rodziny czy sprawnego rodzeństwa; izolowanie od kontaktów społecznych z rówieśnikami³¹.

Rysunek 3. Rodzaje doświadczanej przemocy wg grup wiekowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: INSPIRE: seven strategies for ending violence against children. https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/inspire/en, s. 14.

Multiwiktymizacja jako doświadczenie dzieci z niepełnosprawnością, wymaga gruntownej analizy. Jest to szczególnie istotne z punktu widzenia negatywnych skutków, do jakich multiwiktymizacja może prowadzić. Badania prowadzone przez M. Ruttera³² oraz Dong i in.³³ wyraźnie wskazują bowiem, że kumulacja doznawanych wielu negatywnych doświadczeń, powoduje szczególnie dotkliwe i długotrwałe problemy. Analiza doniesień z badań międzynarodowych nad skutkami multiwiktymizacji pozwala sformułować następujące wnioski:

³¹ D. Chemicz, *Osoba niepełnosprawna...*, s. 36.

³² M. Rutter M., *Statistical and personal interactions: Facets and perspectives*, w: *Human Development: An Interactional Perspective*, red. D. Magnusson, V. Allen, New York 1983, s. 295-319.

³³ M. Dong, R.F. Anda, V. J. Felitti, S. R. Dube, D. F. Williamson, T. Thompson, C. Loo, W. H. Giles, *The interrelatedness of multiple forms of childhood abuse, neglect, and household dysfunction*, „Abuse & Neglect” 2004, 28(7), s. 771-784.

- multiofiary doświadczają wyraźnie wysokiego poziomu niepokoju, mierzonego na podstawie listy objawów, które zawierają wskaźniki lęku, depresji i gniewu³⁴ ;
- u dzieci narażonych na traumatyczne doświadczenia wielu form przemocy, znacznie częściej niż wcześniej uważano, rozwijają się poważne bio-psycho-społeczne zaburzenia, włączając także objawy zespołu stresu pourazowego (PTSD)³⁵;
- dzieci, które doświadczyły wielu rodzajów przemocy mają niższą samoocenę, częściej podejmują ryzykowne zachowania seksualne, mają wyższe wskaźniki samouszkodzeń i zachowań przestępczych, częściej chorują na depresje, mają większe problemy z nadużywaniem substancji psychoaktywnych niż dzieci, które stały się ofiarą jednej formy złego traktowania³⁶;
- multiofiary są bardziej obarczone negatywnymi skutkami doświadczanej przemocy niż te osoby, które są ofiarą częściej wiktyimizacji jednego typu³⁷;
- badania podłużne prowadzone na przestrzeni 4 –letnich obserwacji pokazały, że multiwiktyimizacja ma tendencję do utrzymywania się. Sugeruje to, że wielu młodym ludziom trudno jest uniknąć multiwiktyimizacji³⁸;
- niektóre dzieci są bardziej podatne na stanie się multiofiarą, kiedy znajdują się w sytuacji zmiany środowiska szkolnego. Jest to czas, kiedy muszą radzić sobie w zupełnie nowym, nieznanym dla nich środowisku bez rozeznania ewentualnych zagrożeń³⁹.

³⁴ D. Finkelhor, H. Turner, S. Hamby, R. K. Ormrod, *Poly-victimization: Children's...*, s. 10

³⁵ J.L. Ford, B. C. Delker, 2018, *Polyvictimization in childhood and its adverse impacts across the lifespan: Introduction to the special issue*, „Journal of Trauma and Dissociation”, Vol. 19, Nr. 3, 2018, s. 275–288, <https://doi.org/10.1080/15299732.2018.1440479> (dostęp: 10.08.2020).

³⁶ C. M. Arata, J. Langhinrichsen-Rohling, D. Bowers, L. O’Farrill-Swails, *Single versus multi-type maltreatment*, „Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma” 2005, No 11(4), s. 29-52.

³⁷ D.A. Wolfe, C.V. Crooks, V. Lee, A. McIntyre-Smith, P.G. Jaffe, *The effects of children’s exposure to domestic violence: A meta-analysis and critique*, „Clinical Child & Family Psychological Review” 2003, No 6(3), s. 171-187.

³⁸ D. Finkelhor, R. Ormrod, H.A. Turner, M. Holt, op. cit., s. 316-329.

³⁹ D. Finkelhor, H. Turner, S. Hamby, R.K. Ormrod, *Poly-victimization: Children's...*, s. 10.

- utrzymujące się u dziecka emocjonalne skutki multiwiktyimizacji, czynią go bardziej podatnym na przemoc rówieśniczą⁴⁰;
- badania pokazują, że wiktyimizacje nie są losowo rozdzielane, ale mają tendencję do kumulowania się w przypadku niektórych osób i niektórych środowisk⁴¹.

Zakończenie

Przedstawiona w artykule analiza zjawiska multiwiktyimizacji dzieci z niepełnosprawnością wskazuje na konieczność szerokich badań w kierunku opisu czynników korelujących z tym zjawiskiem oraz projektowania modeli ich wzajemnych zależności i oddziaływań. Pozwolą one na tworzenie bardziej skutecznych programów zapobiegania krzywdzeniu tej grupy dzieci. Wysiłki mające na celu identyfikację multiofiar, minimalizację skutków doświadczonej przez nie przemocy oraz ich wysokiej podatności na ciągłą wiktyimizację powinny być celem podejmowanych interwencji. Wszystkie podmioty, które mają kontakt z rodzinami o szczególnej podatności na czynniki ryzyka – pracownicy służby zdrowia, nauczyciele, pracownicy socjalni, opiekunowie społeczni, kuratorzy czy terapeuci – powinny włączyć się w budowę systemu nadzoru i ochrony wszystkich jej członków w celu zatrzymania rozwoju niekorzystnych sytuacji prowadzących do multiwiktyimizacji.

Literatura

Arata C.M., Langhinrichsen-Rohling J., Bowers D., O’Farrill-Swails L., *Single versus multi-type maltreatment*, w: „Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma” 2005, No 11(4).

Chemicz D., *Osoba niepełnosprawna jako ofiara przemocy w rodzinie*, w: *Osoba doświadczająca i stosująca przemoc w środowisku lokalnym*, red. A. Pytka, A. Lewicka-Zelent, Lublin 2018.

⁴⁰ K. Cyr, C. Chamberland, G. Lessard, M.E. Clément, J.A. Wemmers, D. Collin-Vézina, D. Damant, *Polyvictimization in a child welfare sample of children and youths*, „Psychology of Violence” 2012, No 2(4), s. 385-400.

⁴¹ A. Tseloni, K. Pease, *Repeat personal victimization: ‘Boasts’ or ‘flags’?*, „British Journal of Criminology”, Vol. 43, 2003, s. 196-212.

Cyr K., Chamberland C., Lessard G., Clément M. È., Wemmers J. A., Collin-Vézina D., Damant D., *Polyvictimization in a child welfare sample of children and youths*, w: „Psychology of Violence” 2012, No 2(4).

Dong M., Anda R.F., Felitti V.J., Dube S.R., Williamson D.F., Thompson T., Loo C., Giles W.H., *The interrelatedness of multiple forms of childhood abuse, neglect, and household dysfunction*, „Abuse & Neglect” 2004, No 28(7).

Finkelhor D., Ormrod R., Turner H.A., Holt M., *Pathways to poly-victimization*, „Child Maltreatment” 2009, No 14(4).

Finkelhor D., Ormrod R.K., Turner H.A., *Poly-victimization: A neglected component in child victimization trauma*, „Child Abuse & Neglect” 2007, No 31.

Finkelhor D., Shattuck A., Turner H.A., Ormrod R., Hamby S.L., *Polyvictimization in Developmental Context*, „Journal of Child & Adolescent Trauma” 2011, Vol. 4, No 4.

Finkelhor D., Turner H., Hamby S., Ormrod R., *Poly-victimization: Children's exposure to multiple types of violence, crime, and abuse*, „Juvenile Justice Bulletin – NCJ 235504”, Washington 2011.

Finkelhor D., Turner H., Shattuck A., Hamby S., Kracke K., *Children's Exposure to Violence, Crime, and Abuse: An Update*, „Juvenile Justice Bulletin” 2015, dostępne z: <https://www.ojjdp.gov/pubs/248547.pdf>.

Finkelhor D., *Wiktymizacja dzieci: perspektywa rozwojowa*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2007, nr 3(20).

Ford J.D., Elhai J.D., Connor D.F., Frueh B.C., *Poly-victimization and risk of posttraumatic, depressive, and substance use disorders and involvement in delinquency in a national survey of adolescents*, „Journal of Adolescent Health” 2010, No 46(6).

Ford J.L., Delker B.C., *Polyvictimization in childhood and its adverse impacts across the lifespan: Introduction to the special issue*, „Journal of Trauma and Dissociation” 2018, Vol. 19, No 3, <https://doi.org/10.1080/15299732.2018.1440479>.

Izdebska A., Lewandowska K., *Czynniki ryzyka krzywdzenia dzieci*, „Dziecko krzywdzone” 2012, nr 2(39).

Jarosz E., *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa globalna i lokalna*, Katowice 2009.

Karwacka M., *Przemoc seksualna wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną*, w: „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej” 2013, nr 2.

Łopatka A., *Realizacja praw dziecka w Polsce w świetle Konwencji o Prawach Dziecka*, w: *Sytuacja dzieci w Polsce w okresie przemian*, red. B. Balcerzak-Paradowska, Warszawa 1999.

Maj E., *Prawo dzieci niepełnosprawnych*, w: *Konwencja o prawach dziecka. Wybór Zagadnień. Artykuły i komentarze*, red. S.L. Stadniczeńko, Warszawa 2015.

Makaruk K., *Multiwiktymizacja. Wyniki Ogólnopolskiej diagnozy problemu przemocy wobec dzieci*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2013, vol. 12, nr 3.

Nowak-Lipińska K., *O ignorancji sfery erotycznej osób głębiej upośledzonych umysłowo*, w: *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne – diagnoza, profilaktyka, resocjalizacja*, red. S. Kawula, H. Machela, Gdańsk – Toruń 1994.

Plichta P., *Przemoc rówieśnicza i uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – uwarunkowania i propozycje rozwiązań profilaktycznych*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2016, vol. 15, nr 1.

Plichta P., *Uczniowie niepełnosprawni intelektualnie jako ofiary i sprawcy agresji rówieśniczej – kontekst edukacyjny*, w: *Bullying a specjalne potrzeby edukacyjne. Podręcznik metodyczny*, red. J. Pyżalski, E. Roland, Łódź 2010.

Przybysz-Zaremba M., *Multiwiktymizacja dzieci i młodzieży jako implikacja zaniedbań wychowawczych rodziny*, w: *Edukacja w zglobalizowanym świecie*, red. V. Tanaś, W. Welskop, Łódź 2016.

Rutter M., *Statistical and personal interactions: Facets and perspectives*, w: *Human Development: An Interactional Perspective*, red. D. Magnusson, V. Allen, New York 1983.

Silvern L., Griese B., *Multiple types of child maltreatment, posttraumatic stress, dissociative symptoms, and reactive aggression among adolescent criminal offenders*, „Journal of Child & Adolescent Trauma” 2012, No 5(2).

Tseloni A., Pease K., *Repeat personal victimization: ‘Boosts’ or ‘flags’?*, „British Journal of Criminology” 2003, Vol. 43.

Turner H.A, Finkelhor D., Ormrod R., *Poly-victimization in a national sample of children and youth*, „American Journal of Preventive Medicine” 2010, Vol. 38, Issue 3, [https://www.ajpmonline.org/article/S0749-3797\(09\)00853-8/abstract](https://www.ajpmonline.org/article/S0749-3797(09)00853-8/abstract).

Węgrzynowska J., *Dzieci doświadczające przemocy rówieśniczej*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2016, vol. 15, nr 1.

Wolfe D. A., Crooks C. V., Lee V., McIntyre-Smith A., Jaffe P. G., *The effects of children's exposure to domestic violence: A meta-analysis and critique*, „Clinical Child & Family Psychological Review” 2003, No 6(3).

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, ze zm.

Europejska Karta Społeczna sporządzona w Turynie dnia 18 października 1961 r., Dz. U. z 1999 r. Nr 8, poz. 67.

Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Organizację Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526, ze zm.

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r., Dz. U. z 2012 r., poz. 1169.

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE 2016 C 202, s. 1, www.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czlowieka/onz/karta.pdf.

Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz. U. Nr 6, poz. 60; obecnie Dz. U. z 2020 r. poz. 141.

Źródła internetowe

Disability Statistics. Annual Report 2016, https://disabilitycompedium.org/sites/default/files/user-uploads/2016_AnnualReport.pdf.

FRA, 2015, *Violence against children with disabilities: legislation, policies and programmes in the EU*, European Union Agency for Fundamental Rights, 2015, <https://fra.europa.eu/en/publication/2015/children-disabilities-violence>.

Główny Urząd Statystyczny, 2015, *Dzieci w Polsce w 2014 r. Charakterystyka demograficzna*, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5468/20/1/1/dzieci_w_polsce_w_2014_roku_charakterystyka_demograficzna.pdf.

INSPIRE: *seven strategies for ending violence against children*. https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/inspire/en.

UNFPA, 2018, *Young persons with disabilities: global study on ending gender-based violence, and realising sexual and reproductive health and right*, <https://www.unfpa.org/publications/young-persons-disabilities>.

UNICEF, The state of the world's children 2013. Children with disabilities., www.unicef.org/sowc2013.

UNICEF, 2018, <https://www.unicef.org/disabilities/>.

Anna Dziergawka¹

**NEGATYWNE SKUTKI USTAWY O POSTĘPOWANIU
WOBEC OSÓB Z ZABURZENIAMI PSYCHICZNYMI
STWARZAJĄCYCH ZAGROŻENIE ŻYCIA, ZDROWIA
LUB WOLNOŚCI SEKSUALNEJ INNYCH OSÓB**

**THE NEGATIVE EFFECTS OF THE ACT ON DEALING
WITH PEOPLE WITH MENTAL DISORDERS THAT
POSE A THREAT TO THE LIFE, HEALTH OR SEXUAL
FREEDOM OF OTHER PEOPLE**

Otrzymano: 04.01.2022 Zaakceptowano: 09.03.2022 Opublikowano: 31.03.2022

DOI: 10.5604/01.3001.0015.8037

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

Opracowanie stanowi próbę oceny normatywnych oraz praktycznych skutków wprowadzenia ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, zwanej potocznie ustawą o bestiach. Autorka krytycznie odnosi się do przedmiotowej ustawy, wskazując na iluzoryczność realizacji założeń ustawodawcy oraz zagrożenia wynikające z nieprawidłowej praktyki sądowej, związanej z pozbawieniem wolności osób, które nie popełniły nowego przestępstwa. Opracowanie zawiera propozycję rozwiązań pożądaných w zaistniałej sytuacji oraz wnioski *de lege ferenda*.

¹ Dr Anna Dziergawka, sędzia i wiceprezes Sądu Okręgowego w Bydgoszczy, e-mail: aniadzierga@wp.pl, ORCID: 0000-0002-6833-6462.

Słowa kluczowe: ustawa o bestiach, osoby stwarzające zagrożenie, terapia, izolacja, środki zabezpieczające

Abstract

The study is an attempt to assess the normative and practical effects of the act on dealing with people with mental disorders posing a threat to the life, health or sexual freedom of other people, commonly known as the Beasts Act. The author criticizes the act in question, pointing to the illusory nature of the implementation of the legislator's assumptions and the threats resulting from improper judicial practice related to the deprivation of liberty of persons who have not committed a new crime. The study contains a proposal of solutions desired in the existing situation and *de lege ferenda* conclusions.

Key words: the Beast Act, threatening persons, therapy, isolation, protective measures

1. Uwagi wstępne

Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób² obowiązuje od 22 stycznia 2014 r. i jest potocznie zwana ustawą o bestiach lub *lex Trynkiewicz*³. Przedmiotowa ustawa została uchwalona jako narzędzie niwelowania negatywnych skutków amnestii z 7 grudnia 1989 r., na mocy której osobom skazanym na karę śmierci ustawodawca zamienił ją na karę 25 lat pozbawienia wolności⁴. Ustawa o amnestii w powiązaniu z brakiem kary dożywotniego pozbawienia wolności w k.k. z 1969 r.⁵ spowodowała, że od 11 grudnia

² Dz. U. z 2021 r. poz. 1638, dalej: ustawa.

³ Tak K. Piech, *Prawa człowieka a instytucja izolacji postpenalnej – analiza wybranych przepisów ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2016, nr 5 (2), s. 151.

⁴ Art. 5 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 7 grudnia 1989 r. o amnestii, Dz. U. Nr 64, poz. 390, dalej: ustawa o amnestii.

⁵ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz. U. Nr 13, poz. 94.

1989 r., tj. od daty wejścia w życie ustawy amnestyjnej, do wejścia w życie 20 listopada 1995 r. nowelizacji Kodeksu karnego z 12 lipca 1995 r.⁶, która wprowadziła karę dożywotniego pozbawienia wolności, wobec szczególnie niebezpiecznych sprawców mogła być orzeczona kara pozbawienia wolności w maksymalnym wymiarze 25 lat⁷. Jednocześnie k.k. z 1969 r. nie przewidywał w katalogu środków karnych możliwości poddawania takich osób nadzorowi lub postpenalnej izolacji na podstawie orzeczenia sądu karnego, które stanowiło podstawę wymierzenia kary pozbawienia wolności.

Przedmiotowa ustawa wprowadziła zatem możliwość zastosowania wobec osób kończących odbywanie kary pozbawienia wolności, orzeczonej przed dniem wejścia jej w życie, środków stanowiących formę ograniczenia lub realnego pozbawienia wolności osobistej w postaci nadzoru prewencyjnego lub umieszczenia w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym. Tym samym stanowi ona, dyskutowaną w przestrzeni publicznej, próbę zrównoważenia kolidujących ze sobą wartości konstytucyjnych, z jednej strony wolności osobistej osób uznanych za stwarzające zagrożenie dla społeczeństwa, z drugiej zaś życia, zdrowia i wolności ich potencjalnych ofiar. Dyskusja nad koniecznością ustawowej ingerencji, mającej zabezpieczyć społeczeństwo przed niebezpiecznymi osobami, toczyła się w atmosferze strachu i medialnej paniki. Wskazuje się także, że było to działanie „w stanie wyższej konieczności”⁸. Zgodzić należy się z tezą, że problem niebezpiecznych przestępców opuszczających zakłady karne to problem prawa karnego i niedoskonałości jego rozwiązań, który miał dotyczyć stosunkowo mało licznej grupy sprawców⁹.

⁶ Ustawa z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywn i nawiązek w prawie karnym, Dz. U. Nr 95, poz. 475.

⁷ Por. P. Kukliński, *Praktyka funkcjonowania Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym. Uwagi na tle wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 23 listopada 2016 roku w sprawie K 6/14 – część I*, „Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne” 2021, nr 35, s. 248-249.

⁸ Por. *Skazani na karę śmierci wyjdą z więzienia*. Prof. Zoll: *Dozór nie wystarczy. Potrzebna jest izolacja*. Rozmowa z Ewą Siedlecką, „Gazeta Wyborcza” z dnia 14 listopada 2013 r.

⁹ Por. J.K. Gierowski, L.K. Paprzycki, *Kontrowersje związane z ustawą z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób – perspektywa prawna i psychiatryczno-psychologiczna*, „Palestra” 2014, nr 9, s. 157-158.

Celem przedmiotowego opracowania jest próba oceny normatywnych oraz praktycznych skutków wprowadzenia przedmiotowej ustawy. Autorka wskazuje na iluzoryczność realizacji założeń ustawodawcy oraz na zagrożenia wynikające z nieprawidłowej praktyki sądowej, szukając jednocześnie rozwiązań pożądaných w zaistniałej sytuacji.

2. Normatywne założenia ustawy

Ustawodawca w uzasadnieniu projektu ustawy przewidział, że ustawa ma na celu:

- wprowadzenie do prawa polskiego rozwiązań przewidujących terapię, w warunkach izolacji, sprawców przestępstw, którzy z powodu zaburzonej psychiki mogą ponownie popełnić groźne przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu, bezpieczeństwu powszechnemu lub wolności seksualnej;
- umożliwienie tym sprawcom, w wyniku odbytej terapii, readaptacji do społeczeństwa i funkcjonowania w nim zgodnie z zasadami współżycia społecznego;
- umożliwienie efektywnego monitorowania zachowania tych spośród sprawców, którzy po odbyciu kary będą przebywać na wolności;
- skuteczną ochronę społeczeństwa „przed najbardziej brutalnymi przestępstwami popełnionymi przez osoby, które w przeszłości już się takich czynów dopuściły, a zachodzi bardzo wysokie prawdopodobieństwo, że w związku z zaburzoną psychiką dopuszczą się ich ponownie”¹⁰.

Z powyższego uzasadnienia wynika, że podstawowym celem ustawy jest poddanie osób, podlegających przepisom ustawy, terapii, umożliwiającej im readaptację społeczną. Wraz z wejściem w życie ustawy „stosunek do tych sprawców powinien ulegać stopniowej zmianie, a ich stygmatyzacja społeczna powinna maleć, gdyż wykształci się społeczna świadomość, że powracając do społeczeństwa po odbyciu terapii, sprawcy tacy nie będą już stanowić zagrożenia”.

Niestety zapowiadana zmiana pozostała wyłącznie deklaracją, która nie znalazła odzwierciedlenia w rzeczywistości, zaś powyższe cele zarówno

¹⁰ Druk nr 1577/VII kadencja Sejmu, uzasadnienie rządowego projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, <https://sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=1577>, s. 2 (dostęp: 29.01.2020).

w zakresie możliwości wyleczenia tych osób, jak i ich społecznej readaptacji okazały się iluzją. Po ponad siedmiu latach obowiązywania ustawy z ośrodka wypisano tylko jedną osobę¹¹. Nie można także zapominać, że rzeczywistym celem umieszczenia osoby zagrażającej w ośrodku jest jej izolacja, której nie powinno nazywać się leczeniem (terapią). To, co nie poddaje się leczeniu, bo chorobą nie jest, nie uzasadnia odosobnienia¹². Gdy słowo „terapia” nie zawiera gwarancji odpowiednich warunków oraz praktyk, które są terapią zarówno z nazwy, jak i z działań, wówczas bezterminowa izolacja jest w istocie arbitralnym pozbawieniem wolności i staje się pozakodeksowym, pozaprawnym przedłużeniem uwięzienia¹³.

Trzeba wyraźnie podkreślić, że leczenie psychiatryczne nie polega na izolacji przez umieszczenie w szpitalu, ale na stosowaniu szczególnych metod i oddziaływań medycznych. Te z kolei mogą być stosowane wyłącznie w stosunku do osób, które mają postawione rozpoznanie konkretnej choroby, w stosunku do której oddziaływania medyczne są uzasadnione z uwagi na planowany i prognozowany skutek w zakresie poprawy stanu zdrowia psychicznego. Nie mogą być warunkowane tym, co ktoś zrobił lub może zrobić¹⁴. Samo umieszczenie osoby w ośrodku jest nieuzasadnione medycznie, bo cel leczniczy nie będzie tam zrealizowany, ponieważ osoby stwarzające zagrożenie w rozumieniu ustawy nie są chore psychicznie¹⁵ i nie można ich wyleczyć ze stwarzania zagrożenia¹⁶. Opieka psychiatryczna ma leczyć, wspierać i pomagać w kryzysie, promować zdrowie psychiczne, zapobiegać wykluczeniu społecznemu i stygmatyzacji, a nie izolować niewygodne, niebezpieczne, czy też „złe” jednostki pod pozorem podejmowania aktywności terapeutycznych. Nie można mieszać i zacierać

¹¹ Por. P. Kukliński, *op. cit.*, s. 247.

¹² Tak A. von Hirsch, *Prediction of Criminal and Preventive Confinement of Convicted Persons*, „Buffalo Law Review” 1972, nr 21, s. 717, 743-744, cyt. za: M. Płatek, *Negatywne skutki iluzji terapii. Uwagi o stosowaniu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, „Państwo i Prawo” 2020, nr 11, s. 108.

¹³ Por. M. Płatek, *Negatywne skutki iluzji terapii. Uwagi o stosowaniu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób* i cyt. tam literatura, „Państwo i Prawo” 2020, nr 11, s. 99.

¹⁴ Por. J. Heitzman, *Ekspertyza projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, „Przed pierwszym czytaniem” 2013, nr 2, s. 17.

¹⁵ Zob. postanowienie SN z 16.04.2015 r., I CSK 825/14, LEX nr 1677120.

¹⁶ Por. W. Brzozowski, *Postępowanie ze sprawcami niebezpiecznymi – główne wątpliwości konstytucyjne*, „Przegląd Legislacyjny” 2015, nr 4, s. 38.

różnic między tymi instytucjami, które funkcjonują w ramach prawnokarnego systemu środków leczniczo-zabezpieczających, a bardziej „cywilną” opieką psychiatryczną, działającą na podstawie zasad ustawy z 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego¹⁷. Nadrzędnym celem stosowania środków leczniczo-zabezpieczających jest ochrona społeczeństwa przed sprawcami, którzy stanowią niebezpieczeństwo czy zagrożenie dla porządku prawnego, zarówno poprzez izolację sprawcy ujawniającego zaburzenia psychiczne, jak i przede wszystkim przez jego leczenie. Dobrem chronionym przez ustawę psychiatryczną jest zdrowie psychiczne człowieka, przy czym stosowanie przymusu wobec chorych psychicznie jest wyjątkiem od ogólnej zasady dobrowolności leczenia¹⁸. Negatywnym skutkiem ustawy może stać się przeświadczenie, że osoby chore psychicznie stanowią jednocześnie zagrożenie dla społeczeństwa.

W swym założeniu ustawa miała dotyczyć absolutnie nielicznych sprawców. W trakcie prac legislacyjnych wskazywano, że ma ona za zadanie uregulować status bardzo niewielkiej grupy osób, bo to co jest najważniejsze, ta izolacja o charakterze terapeutycznym ma być stosowana nie ze względu na to, jakie przestępstwo zostało popełnione, ale jakie według wszelkiego podobieństwa będzie popełnione¹⁹. Miała ona dotyczyć zaburzonych psychicznie sprawców najgroźniejszych przestępstw, którzy nadal po odbyciu kary stanowią zagrożenie dla społeczeństwa z uwagi na charakter lub nasilenie zaburzeń. Niestety wbrew deklarowanym założeniom, ustawa pozwala bezterminowo pozbawić wolności każdego, kto odbywał choćby krótką karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym. Przesłanki z ustawy wykraczają poza wąsko przyjęte *ratio legis* chronienia społeczeństwa przed osobami stwarzającymi zagrożenie, które wychodzą na wolność po odbyciu kary 25 lat pozbawienia wolności orzeczonej przed dniem wejścia w życie obowiązującego kodeksu karnego. Stwierdzić zatem należy, że ustawodawca sam przekroczył postawione przez siebie granice i cel w postaci stosowania ustawy jedynie do sprawców najgroźniejszych

¹⁷ Por. J.K. Gierowski, L.K. Paprzycki, *op. cit.*, s. 160.

¹⁸ J. K. Gierowski, *Przymus w leczeniu i rehabilitacji psychiatrycznej*, w: *System prawa karnego. Środki zabezpieczające*, t. 7, L. K. Paprzycki (red.), Warszawa 2012, s. 40-46.

¹⁹ Por. M. Królikowski, w: Sejm VII Kadencji, Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy i rządowego projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, nr 4 z 26.09.2013 r., s. 7.

przestępstw nie został zrealizowany. Tym samym trudno doszukać się w zaistniałej sytuacji racjonalnego tworzenia prawa, skoro nie jest to proces skuteczny, tzn. nie umożliwia realizacji założonych przez prawodawcę celów²⁰.

3. Zakres podmiotowy ustawy

Zgodnie z treścią art. 1, ustawa reguluje postępowanie wobec osób, zwanych „osobami stwarzającymi zagrożenie”, które spełniają łącznie następujące przesłanki:

- odbywają prawomocnie orzeczoną karę pozbawienia wolności lub karę 25 lat pozbawienia wolności, wykonywaną w systemie terapeutycznym,
- w trakcie postępowania wykonawczego występowały u nich zaburzenia psychiczne w postaci upośledzenia umysłowego, zaburzenia osobowości lub zaburzenia preferencji seksualnych,
- stwierdzone u nich zaburzenia psychiczne mają taki charakter lub takie nasilenie, że zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat.

Osoby podlegające ustawie odbywają prawomocnie orzeczoną karę pozbawienia wolności lub karę 25 lat pozbawienia wolności, wykonywaną w systemie terapeutycznym. Zgodnie z treścią art. 10 ust. 2 ustawy, zakończenie odbywania kary wolności po złożeniu wniosku o uznanie osoby, której dotyczy wnioski, za osobę stwarzającą zagrożenie, nie stanowi przy tym przeszkody do wydania orzeczenia. Można zatem stwierdzić, że zakres omawianej przesłanki z jednej strony jest zbyt szeroki²¹, z drugiej strony warto zauważyć, że przesłanki te w pewnym zakresie sformułowane są zbyt

²⁰ Por. W. Cyrul, *Wpływ procesów komunikacyjnych na praktykę tworzenia i stosowania prawa*, Warszawa 2012, s. 242.

²¹ Por. R. Piotrowski, *Opinia dotycząca zgodności z Konstytucją RP projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, „Przed pierwszym czytaniem” 2013, nr 2, cyt. za: A. Gutkowska, J. Włodarczyk-Madejska, J. Klimczak, P. Sidor, *Stosowanie ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób a orzekanie wybranych środków zabezpieczających. Analiza porównawcza rozwiązań prawnych, Analizy wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2010, s. 9.

wąsko. Po pierwsze, przepis ten w żaden sposób nie określa wysokości kary pozbawienia wolności, która nie jest także łączona z wagą popełnionego czynu. Teoretycznie wystarcza zatem odbywanie kary pozbawienia wolności chociażby w minimalnym wymiarze za dowolny czyn, aby mogła mieć zastosowanie omawiana ustawa, co może w efekcie doprowadzić do bezterminowego pozbawienia wolności. Jednocześnie istnieje wymóg, aby kara pozbawienia wolności była wykonywana w systemie terapeutycznym, bez wskazania jednak okresu i powodów stosowania systemu terapeutycznego. Dlatego odbywanie nawet długotrwałej kary pozbawienia wolności, która nie jest wykonywana w systemie terapeutycznym, nie stanowi podstawy do zastosowania ustawy. Podkreślić wypada, że na oddziałach terapeutycznych zakładów karnych przebywają bardzo różne osoby, także uzależnieni od alkoholu lub narkotyków, upośledzeni umysłowo, ale także takie, które podczas odbywania kary po prostu nie radzą sobie ze stresem i dekompensują się psychicznie. Nie umieszczono ich tam ze względu na potencjalne niebezpieczeństwo, które mieliby stwarzać. Co do zasady poddanie się terapii powinno, w normalnej sytuacji, zwiększyć szanse skazanego np. na przedterminowe zwolnienie. Omawiana ustawa odwraca sytuację: ktoś, kto znajdzie się na oddziale terapeutycznym, będzie zagrożony bezterminową izolacją po odbyciu kary. To nie jest sytuacja zachęcająca do korzystania z terapii, co należy ocenić negatywnie²².

Najwięcej kontrowersji wzbudza przesłanka określająca, że osoby stwarzają zagrożenie wówczas, gdy stwierdzone u tych osób zaburzenia psychiczne mają taki charakter lub takie nasilenie, że zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat. Przy czym zgodnie z treścią art. 14 ustawy, wobec osoby stwarzającej takie zagrożenie sąd orzeka o zastosowaniu nadzoru prewencyjnego. Jeżeli zaś charakter stwierdzonych zaburzeń psychicznych bądź ich nasilenie wskazują, że jest to niezbędne z uwagi na bardzo wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat, sąd cywilny orzeka o umieszczeniu osoby stwarzającej zagrożenie w ośrodku.

²² Por. J.K. Gierowski, L.K. Paprzycki, *op. cit.*, s. 156.

Wymóg istnienia „wysokiego prawdopodobieństwa popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia” nakłada na sąd obowiązek poczynienia ustaleń o charakterze prognostycznym, związanym z określeniem prawdopodobieństwa naruszenia porządku prawnego przez sprawcę w określony sposób, czyli z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia. Stopień prawdopodobieństwa popełnienia czynu zabronionego musi być wysoki, lecz nie można tu wymagać jedynie prawdopodobieństwa graniczącego z pewnością, co stwarza nie tyle wysoki, co bardzo wysoki stopień prawdopodobieństwa²³. Chodzi przy tym o znaczne prawdopodobieństwo określonego zachowania i jego bliską, realną możliwość²⁴. Do prawidłowej oceny stopnia prawdopodobieństwa popełnienia przez skazanego czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 pkt 3 ustawy, niezbędne jest jego zmierzenie po uwzględnieniu dowodów zebranych przez sąd orzekający oraz całokształtu okoliczności ustalonych w sprawie. Pośród nich przedłożone sądowi opinie biegłych, mimo że niewątpliwie mają w tej kwestii kluczowe znaczenie, stanowią część okoliczności, które sąd bierze pod uwagę, orzekając samodzielnie w sprawie. Na sądową ocenę wpływ mają także wyniki prowadzonego podczas wykonywania kary oddziaływania terapeutycznego oraz możliwość efektywnego poddania się przez stwarzającego zagrożenie podobnemu oddziaływaniu na wolności²⁵. Przesłanka wysokiego prawdopodobieństwa ma więc charakter *stricte* ocenny, jest trudno weryfikowalna i tym samym rodzi niebezpieczeństwo daleko idącej arbitralności w zakresie stosowania ustawy²⁶. Zgodzić należy się z tezą, że diagnozowanie prawdopodobieństwa popełnienia w przyszłości czynu zabronionego wymienionego w art. 1 pkt 3 ustawy należy do niezwykle trudnych zagadnień, a dodatkowo brak w tej mierze zobiektywizowanych metod pozwalających na precyzyjne stopniowanie prawdopodobieństwa popełnienia jednego z wymienionych przestępstw. Pociąga to za sobą z jednej strony bardzo wysoką trudność związaną z prawidłowym

²³ Por. I. Zgoliński, *Komentarz do art. 93c k.k.*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2020, teza 6; postanowienie SA w Katowicach z 26.02.2016 r., V ACa 13/16, LEX nr 2050477.

²⁴ Szerzej na temat prognozowania ryzyka przemocy kryminalnej por. J.K. Gierowski, L.K. Paprzycki, w: *System Prawa Karnego. Tom 7. Środki zabezpieczające*, red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2015, s. 189-208.

²⁵ Por. wyrok TK z 23.11.2016 r., K 6/14, s. 72 uzasadnienia oraz treść art. 14 ust. 1 ustawy.

²⁶ Szerzej: A. Dziergawka, *Zasady stosowania środków zabezpieczających*, w: *Środki zabezpieczające w prawie karnym. Zagadnienia prawnomaterialne i procesowe*, red. I. Zgoliński, W. Juchacz, Inowrocław 2020, s. 64.

stosowaniem przez sąd wskazanej ustawy, z drugiej zaś strony implikuje konieczność uczynienia przewidzianej w tym przepisie oceny możliwie jak najbardziej wszechstronną i wnikliwą²⁷. Niewątpliwie stosowanie omawianej ustawy wymaga wypracowania jednolitego standardu przez sądy, jednak pozostaje kwestią otwartą czy aktualna konstrukcja ustawowa cechuje się odpowiednim poziomem gwarancji prawnych, przy konwencjonalności i braku precyzji w ujęciu kwantyfikatora stopnia ryzyka.

Reasumując, zakres podmiotowy stosowania ustawy jest bardzo szeroki i różnorodny, co stwarza realne zagrożenie dla osób odbywających karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym. Ustawa ma chronić społeczeństwo przed ludźmi, którzy jeszcze nie popełnili żadnych ciężkich przestępstw, ale mogą je popełnić w przyszłości²⁸. Dodatkowo przepisy ustawy nie zawierają wystarczającej konkretyzacji, która pozwalałaby na prawidłową i jednolitą ich wykładnię i stosowanie. Powyższe dotyczy zarówno braku określenia czasowego odbywanej kary pozbawienia wolności, czasu stosowania systemu terapeutycznego i jego powodu, niedookreślonego pojęcia „wysokiego” i „bardzo wysokiego” prawdopodobieństwa popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźby jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą o górnej granicy co najmniej 10 lat. Tym samym została naruszona zasada określoności przepisów prawa oraz operatywności i konstytucyjności kryteriów wysokiego i bardzo wysokiego prawdopodobieństwa z art. 1 pkt 3 ustawy. Stworzona regulacja, która w założeniu miała dotyczyć stosunkowo niewielkiej liczby sprawców najgroźniejszych przestępstw, w rzeczywistości może naruszać prawa i wolności znacznego kręgu skazanych, co zagraża bezpieczeństwu prawnemu i nie zasługuje na aprobatę.

4. Praktyka stosowania ustawy

Kompleksowa ocena ustawy wymaga przeanalizowania także sposobu jej wykonywania²⁹. Warto zauważyć stanowisko Moniki Płatek, która wskazuje na rozbieżności między deklarowanymi celami ustawy a praktyką,

²⁷ Por. postanowienie SA w Łodzi z 24.10.2018 r., I ACa 1179/18, LEX nr 3188866.

²⁸ Por. postanowienie SN z 23.03.2017 r., V CSK 477/16, LEX nr 2255311.

²⁹ Por. W. Brzozowski, *Postępowanie ze sprawcami niebezpiecznymi – główne wątpliwości konstytucyjne*, „Przegląd Legislacyjny” 2015, nr 4, s. 40.

jak również na nieprawidłowości towarzyszące jej stosowaniu³⁰. Autorka ta dochodzi do wniosku, że jeśli nawet ustawa została uznana za zgodną z Konstytucją³¹, to jej stosowanie zgodne z Konstytucją nie jest. Zdaniem M. Płatek, „przyzwolenie na iluzję terapii i leczenia” w ośrodku nie pozostaje bez wpływu na praworządność, wdraża ona praktyki lekceważenia wolności i prawa, reprodukuje tolerowany nawyk łamania standardów wykonywania kary pozbawienia wolności³². Podnieść wypada, że sądy cywilne, które stosują ustawę, bezprawnie i bezterminowo pozbawiają wolności na podstawie przepisów kodeksu postępowania cywilnego o zabezpieczeniu, wbrew uchwałom Sądu Najwyższego z 30 stycznia 2019 r.³³ oraz z 9 marca 2021 r.³⁴ Do ośrodka nie powinny być także kierowane osoby chore psychiczne, a takie sytuacje mają miejsce³⁵. Problemem pozostaje dla biegłych trudność w oszacowaniu ryzyka, w szczególności z uwagi na płynne i nie do końca zdefiniowane różnice pomiędzy ryzykiem wysokim i bardzo wysokim, jak również odnoszenie prawdopodobieństwa ryzyka popełnienia czynu zabronionego nie tylko do czynu, ale do górnego ustawowego zagrożenia karą³⁶. Realna staje się sytuacja, że biegli ze strachu przed odpowiedzialnością, jeśli wypuszczony popełni przestępstwo, wolą stwierdzić, że osoba stanowi wysokie zagrożenie, zaś sąd podzieli zarówno obawy, jak i opinię biegłych. Sama możliwość umieszczenia skazanych po odbyciu kary w ośrodku, staje się asumptem dla błędnej praktyki i łamania prawa. Wskazuje się, że ocena stopnia prawdopodobieństwa jest czynnością orzeczniczą sądu, ale można się zastanawiać, czy w praktyce sąd rzeczywiście będzie gotów sprzeciwić się biegłym wskazującym na konieczność internacji psychiatrycznej osoby stwarzającej zagrożenie³⁷.

Odnosząc się do praktyki w zakresie stosowania przedmiotowej ustawy warto wskazać na zmiany wprowadzane w treści rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 16 stycznia 2014 r. w sprawie Krajowego

³⁰ Por. M. Płatek, *op. cit.*, s. 93-108.

³¹ Por. wyrok TK z 23.11.2016 r., K 6/14, OTK ZU 2016/A, poz. 98.

³² Por. M. Płatek, *op. cit.*, s. 107-108.

³³ Uchwała SN z 30.01.2019, III CZP 75/18, OSNC 2019, nr 6, poz. 68.

³⁴ Uchwała SN z 09.03.2021 r., III CZP 89/19, OSNC 2021, nr 7-8, poz. 46.

³⁵ Por. P. Kukliński, *op. cit.*, s. 251.

³⁶ Szerzej: A. Więcek-Durańska, *Praktyka orzecznicza wykonywania nadzoru prewencyjnego oraz umieszczenia w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym osób stwarzających zagrożenie*, Warszawa 2016, s. 34.

³⁷ Por. M. Królikowski, A. Sakowicz, *Granice legalności postpenalnej detencji sprawców niebezpiecznych*, „Forum Prawnicze” 2013, nr 5, s. 32.

Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym³⁸, które zostało wydane na podstawie art. 8 ustawy i weszło w życie 22 stycznia 2014 r. Z pierwotnej treści rozporządzenia wynikało, że w ośrodku znajdują się sale jednoosobowe przeznaczone dla osób umieszczonych (§ 3 ust. 1 pkt 1 rozporządzenia). Jednakże przepis ten został zmieniony rozporządzeniem Ministra Zdrowia z 2 września 2015 r., gdzie brzmienie „sale jednoosobowe” zastąpiono „salami, nie większymi niż 2-osobowe, przeznaczonymi dla osób umieszczonych”³⁹. Kolejna nowelizacja z 3 września 2018 r. wprowadziła kategorię „sal łóżkowych”⁴⁰. Tym samym rozporządzeniem uchylono w ust. 3 pkt 1 i 2 ustawy, które wskazywały, że każda z sal jest wyposażona w:

- 1) węzeł sanitarny z systemem czujników ruchu połączonych z dyżurką pielęgniarską i stanowiskiem podglądu i dozoru prowadzonego przez pracowników służby ochrony oraz oddzielony od sali ścianami działowymi murowanymi, uniemożliwiającymi podgląd z korytarza, składający się z wykonanych ze stali nierdzewnej:
 - a) muszli klozetowej,
 - b) umywalki wyposażonej w kran z litego metalu uruchamianego fotokomórką,
 - c) natrysku (prysznic);
- 2) łóżko przymocowane trwale do podłogi, pozwalające na dostęp z trzech stron, w tym dwóch dłuższych, i dające możliwość zastosowania przymusu bezpośredniego w postaci izolacji oraz założenia pasów obezwładniających lub kaftana bezpieczeństwa.

Powyższe zmiany w praktyce oznaczają, że sale wyposażone są w łóżka piętrowe, dzięki czemu w jednym pomieszczeniu może zostać zakwaterowanych osiem – dziesięć osób, przy braku dostępu do tych łóżek. Przestrzeń na osobę jest mniejsza niż w więzieniu i wynosi poniżej 4 m² na osobę. Ośrodek ma charakter podmiotu leczniczego, jednak panujące tam warunki odbiegają od standardu innych podmiotów leczniczych,

³⁸ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 16 stycznia 2014 r. w sprawie Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym, Dz. U. z 2020 r. poz. 1327, dalej: rozporządzenie.

³⁹ Por. rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 2 września 2015 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym, Dz. U. poz. 1347, które weszło w życie 11 września 2015 r.

⁴⁰ Por. rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 3 września 2018 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym, Dz. U. poz. 1734, które weszło w życie 22 września 2018 r.

które wykluczają co do zasady wyposażenie sal w łóżka piętrowe⁴¹. W takich warunkach terapia to hasło bez pokrycia, brakuje sal, personelu, przy jednoczesnej nieprecyzyjności i nieadekwatności metodyki terapeutycznej w ośrodku. Wydaje się, że kolejne nowelizacje rozporządzenia miały na celu dostosowanie przepisów do rzeczywistości, która w jej negatywnym aspekcie całkowicie przekreśliła możliwość realizacji zakładanych przez ustawodawcę celów.

Dodatkowo warto zauważyć, że zgodnie z treścią § 2 ust. 1 obowiązującego rozporządzenia, liczba łóżek dla osób umieszczonych w ośrodku nie może przekroczyć 60. Tymczasem 10 marca 2021 r. w ośrodku przebywało 91 osób, czyli o 31 osób więcej niż przewiduje rozporządzenie, a poza tym dwie osoby przeniesiono do oddziału zamiejscowego, utworzonego na podstawie zarządzenia Ministra Zdrowia z 5 marca 2021 r. – Regionalnego Ośrodka Psychiatrii Sądowej w Starogardzie Gdańskim⁴². Największym problemem stało się aktualnie wysokie przeludnienie w ośrodku oraz brak wolnych miejsc do przyjęcia kolejnych pacjentów. Powyższe wiąże się z łamaniem przepisów rozporządzenia oraz całkowitym wstrzymaniem dalszych przyjęć do ośrodka⁴³. Problem zagęszczenia pacjentów cały czas narastał z uwagi na wzrost ich liczby, zaś pacjenci pozywają ośrodek i żądają zapłaty za naruszenie ich dóbr osobistych wynikających z przeludnienia. Przekroczenie zakładanej pojemności placówki wpływa bardzo negatywnie na pacjentów, utrudnia prowadzenie oddziaływań terapeutycznych, a przede wszystkim potęguje napięcie pomiędzy pacjentami a personelem. Oczywistym jest, że problem przeludnienia przełożył się na pogorszenie warunków bytowych, które uwłaczają ludzkiej godności i mogą stanowić

⁴¹ Por. rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 26 marca 2019 r. w sprawie szczegółowych wymagań, jakim powinny odpowiadać pomieszczenia i urządzenia podmiotu wykonującego działalność leczniczą, Dz. U. poz. 595.

⁴² Por. zarządzenie Ministra Zdrowia z dnia 5 marca 2021 r. zmieniające zarządzenie w sprawie nadania statusu Krajowemu Ośrodkowi Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym, Dz. Urz. MZ poz. 18; por. też P. Kukliński, *op. cit.*, s. 251.

⁴³ Por. *Raport przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z rewizytacji Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym w Gostyninie (wyciąg)* z dnia 5 maja 2021 r., KMP:574.1.2019.JZ, s. 5.

przesłankę uznania naruszenia art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁴⁴ w postaci poniżającego traktowania⁴⁵.

5. Podsumowanie

Za oczywistą należy uznać konieczność ochrony społeczeństwa przed realnym niebezpieczeństwem ze strony sprawców stwarzających zagrożenie. Trzeba jednak wyraźnie podkreślić, że powinny to być skrajne przypadki, gdzie nie możemy pozostać bezradni⁴⁶. Należy także pamiętać, że zasadniczym celem postpenalnej izolacji jest ochrona społeczeństwa przed osobą, która stwarza zagrożenie⁴⁷, a nie jej resocjalizacja czy terapia, które zapobiegłyby popełnieniu w przyszłości ponownego przestępstwa⁴⁸. W aspekcie historycznym warto przypomnieć, że w kodeksie karnym z 1932 r.⁴⁹ przewidziano środki zabezpieczające wyłącznie o izolacyjnym charakterze⁵⁰. Wiązało się to z dwutorowym charakterem tego kodeksu, uznającym za pożądane współistnienie dwóch rodzajów sankcji, tj. represyjnych kar kryminalnych oraz nielecniczych, postpenalnych środków zabezpieczających o charakterze izolacyjnym. Te ostatnie miały przy tym

⁴⁴ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

⁴⁵ Por. R. Piotrowski, *Opinia o zgodności z Konstytucją RP Wewnętrznego regulaminu organizacyjno-porządkowego pobytu pacjenta w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym w Gostyninie z dnia 17 września 2018 r.*, w: *Izolacja sprawców przestępstw uznawanych za niebezpiecznych dla społeczeństwa*, E. Dawidziuk, J. Nowakowska (red.), Warszawa 2020, s. 142-143.

⁴⁶ Por. M. Królikowski, A. Sakowicz, *op. cit.*, s. 34.

⁴⁷ Por. M. Szczepaniec, *Charakter prawny postpenalnych środków zabezpieczających*, „Prawo i Więź” 2021, nr 3 (37), s. 188.

⁴⁸ Por. L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu karnego: prawa o wykroczeniach i przepisów wprowadzających wraz z niektórymi ustawami dodatkowymi i wzorami orzeczeń do prawa o wykroczeniach*, Kraków 1933, s. 258 i dalej.

⁴⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny, Dz. U. R.P. Nr 22, poz. 165.

⁵⁰ Por. art. 84 § 1 k.k. z 1932 r.: Sąd zarządza umieszczenie w zakładzie dla niepoprawnych, po odbyciu kary, przestępcy, u którego stwierdzono trzykrotny powrót do przestępstwa (art. 60 § 1), tudzież przestępcy zawodowego lub z nawyknięcia, jeżeli pozostawanie ich na wolności grozi niebezpieczeństwem porządkowi prawnemu.

spełniać funkcję prewencyjną, czyli chronić społeczeństwo przed niebezpiecznym sprawcą⁵¹.

Przy uwzględnieniu aktualnej treści ustawy i pojawiających się zagrożeń dla wolności osobistej znacznej liczby skazanych, trudno zaakceptować jej hybrydalny charakter. Z jednej strony przepisy ustawy wskazują na zdecydowane podobieństwo umieszczenia w ośrodku do leczenia w zamkniętym szpitalu psychiatrycznym bez zgody chorego⁵² niż do wykonania w zakładzie karnym kary pozbawienia wolności. Jak wskazał Trybunał Konstytucyjny, pobyt w ośrodku nie stanowi wykonywania środka karnego, zaś o umieszczeniu w nim orzeka sąd cywilny, a nie sąd karny, stosując procedurę cywilną⁵³. Z drugiej strony należy dostrzec pewne podobieństwa między wykonaniem kary pozbawienia wolności wobec sprawcy przestępstwa oraz izolacyjno-leczniczymi środkami zabezpieczającymi a umieszczeniem w ośrodku osoby stwarzającej zagrożenie. Umieszczenie w ośrodku stanowi przy tym zawsze pozbawienie wolności osobistej, nawet jeśli nie stanowi kary kryminalnej⁵⁴.

Wychodząc z założenia, że omawiany środek postpenalny nie ma bezpośredniego związku z popełnieniem przestępstwa i odbyciem kary pozbawienia wolności, kolejnym krokiem może stać się orzekanie „środków zabezpieczających”, będących reakcją na potencjalne niebezpieczeństwo osób, które nie popełniły jeszcze żadnego czynu zabronionego⁵⁵. Uchwalenie omawianej ustawy przewiduje stosowanie przymusu i pozbawienia wolności wobec osoby, która nie dopuściła się czynu zabronionego, co stało się niebezpiecznym dla demokratycznego państwa prawnego precedensem, polegającym na zaakceptowaniu prewencyjnej izolacji tych, którzy jeszcze nie popełnili przestępstwa, ale w przekonaniu władzy mogą

⁵¹ Por. F. Ciepły, *Filozoficzne aspekty regulacji nieleczniczych środków zabezpieczających w polskim kodeksie karnym z 1932 r.*, w: *Problemy derżawotworennia i zachystu praw ludyny w Ukraini. Materiały X rehionalnoji naukowo-praktycznoji konferenciji (5-6 lutego 2004 r.)*, Lwiv 2004, s. 130 i dalej, cyt. za J. Długosz, *Obligatoryjna postpenalna izolacja sprawy przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 7-8, s. 240.

⁵² Art. 23 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, Dz. U. z 2020 r. poz. 685.

⁵³ Por. wyrok TK z 23.11.2016 r., K 6/14, s. 37 uzasadnienia.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Por. A. Barczak-Oplustil, *Środki reakcji „prawnokarnej” wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób w perspektywie zasad zawartych w konstytucji. Wybrane zagadnienia*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2014, nr 4, s. 76.

je popełnić⁵⁶. Pojawia się zatem wątpliwość, czy mając na celu zapewnienie bezpieczeństwa społeczeństwu, nie staniemy się źródłem zagrożenia wobec osób, które się dehumanizuje, nazywając je chociażby „bestiami”, mimo że odbyli swoją karę i nie złamali ponownie prawa. Patrząc na praktyczne aspekty funkcjonowania ośrodka i panujących w nim warunków, na pierwszy plan wysuwa się problem przeludnienia i niegodnych warunków sanitarnych i leczniczych. Największym zagrożeniem staje się jednak ryzyko zastosowania ustawy wobec osób, które nie stwarzają realnego zagrożenia dla społeczeństwa, albo stopień zagrożenia nie uzasadnia ich ponownej izolacji, tym razem w ośrodku. Także cele stawiane przez ustawodawcę w postaci proponowanej terapii i readaptacji społecznej wydają się nierealne do osiągnięcia, co oznacza *de facto* wieloletnie pozbawienie wolności w imię próby zapewnienia bezpieczeństwa obywatelom za wszelką cenę. Mając zatem na uwadze liczne wątpliwości i problemy związane z kształtem ustawy i praktyką jej stosowania, należałoby postulować zmiany we wskazanym zakresie, chociażby w postaci korzystania ze środków nie izolacyjnych, jak również zapewnienia wyższych standardów w zakresie oceny prawdopodobieństwa popełnienia czynów z użyciem przemocy. Można zatem skonstatować, że omawiana ustawa zarówno w aspekcie normatywnym, jak i praktycznym, spowodowała negatywne i nieakceptowalne konsekwencje. Jak słusznie zauważa M. Płatek, prawo, jego tworzenie i stosowanie to zespół naczyń połączonych. Przyzwolenie na obchodzenie standardów na jednym polu oddziałuje na pozostałe⁵⁷.

Szukając rozwiązania pożądanego w zaistniałej sytuacji, należy jeszcze raz zastanowić się, czy mechanizm umieszczania w ośrodku był konieczny dla realizacji celów ustawy, tj. terapii i resocjalizacji groźnych przestępców i czy cele te nie powinny być z lepszym skutkiem realizowane poprzez udoskonalony mechanizm nadzoru prewencyjnego przewidzianego w ustawie, co wiąże się także z wykładnią ustawy *in dubio pro libertate*, oraz przez przepisy ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Warto także wskazać na możliwość izolacji sprawców od potencjalnych ofiar, z możliwością wykorzystania systemu dozoru elektronicznego i innych mechanizmów

⁵⁶ Por. R. Piotrowski, *Opinia dotycząca zgodności z Konstytucją RP projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, „Przed pierwszym czytaniem” 2013, nr 2, s. 38.

⁵⁷ Por. M. Płatek, *op. cit.*, s. 108.

prawnych⁵⁸, co nie wiązałoby się z ewentualnym pozbawieniem wolności osoby niezasadnie uznanej za stwarzającą realne zagrożenie. Konieczna wydaje się zatem potrzeba gruntownych zmian, które powinny objąć nie tylko kompleksową nowelizację ustawy wraz z aktami wykonawczymi, lecz także proces jej stosowania.

Bibliografia

Literatura

Barczak-Oplustil A., *Środki reakcji „prawnokarnej” wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób w perspektywie zasad zawartych w konstytucji. Wybrane zagadnienia*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2014, nr 4.

Brzozowski W., *Postępowanie ze sprawcami niebezpiecznymi – główne wątpliwości konstytucyjne*, „Przegląd Legislacyjny” 2015, nr 4.

Cieply F., *Filozoficzne aspekty regulacji nieleczniczych środków zabezpieczających w polskim kodeksie karnym z 1932 r.*, w: *Problemy derżawotworennia i zachystu praw ludyny w Ukraini. Materiały X rehionalnoji naukowo-praktycznoji konferencji (5-6 lutego 2004 r.)*, Lwiv 2004.

Cyrul W., *Wpływ procesów komunikacyjnych na praktykę tworzenia i stosowania prawa*, Warszawa 2012.

Długosz J., *Obligatoryjna postpenalna izolacja sprawcy przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 7-8.

Dziergawka A., *Zasady stosowania środków zabezpieczających*, w: *Środki zabezpieczające w prawie karnym. Zagadnienia prawnomaterialne i procesowe*, red. I. Zgoliński, W. Juchacz, Inowrocław 2020.

Gierowski J.K., *Przymus w leczeniu i rehabilitacji psychiatrycznej*, w: *System prawa karnego. Środki zabezpieczające, t. 7*, L.K. Paprzycki (red.), Warszawa 2012.

Gierowski J.K., Paprzycki L.K., *Kontrowersje związane z ustawą z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych*

⁵⁸ Por. zdanie odrębne sędziego TK Andrzeja Wróbla do wyroku TK z 23.11.2016 r., K 6/14, s. 90; K. Piech, *op. cit.*, s. 163.

osób – perspektywa prawna i psychiatryczno-psychologiczna, „Palestra” 2014, nr 9.

Gierowski J.K., Paprzycki L.K., w: *System Prawa Karnego. Tom 7. Środki zabezpieczające*, red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2015.

Gutkowska A., Włodarczyk-Madejska J., Klimczak J., Sidor P., *Stosowanie ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób a orzekanie wybranych środków zabezpieczających. Analiza porównawcza rozwiązań prawnych, Analizy wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2010.

Heitzman J., *Ekspertyza projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, „Przed pierwszym czytaniem” 2013, nr 2.

Hirsch A. von, *Prediction of Criminal and Preventive Confinement of Convicted Persons*, „Buffalo Law Review” 1972, nr 21.

Królikowski M., w: *Sejm VII Kadencji, Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy i rządowego projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, nr 4 z 26.09.2013 r.

Królikowski M., Sakowicz A., *Granice legalności postpenalnej detencji sprawców niebezpiecznych*, „Forum Prawnicze” 2013, nr 5.

Kukliński P., *Praktyka funkcjonowania Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym. Uwagi na tle wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 23 listopada 2016 roku w sprawie K 6/14 – część I*, „Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne” 2021, nr 35.

Peiper L., *Komentarz do Kodeksu karnego: prawa o wykroczeniach i przepisów wprowadzających wraz z niektórymi ustawami dodatkowymi i wzorami orzeczeń do prawa o wykroczeniach*, Kraków 1933.

Piech K., *Prawa człowieka a instytucja izolacji postpenalnej – analiza wybranych przepisów ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2016, nr 5 (2).

Piotrowski R., *Opinia dotycząca zgodności z Konstytucją RP projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, „Przed pierwszym czytaniem” 2013, nr 2.

Piotrowski R., *Opinia o zgodności z Konstytucją RP Wewnętrznego regulaminu organizacyjno-porządkowego pobytu pacjenta w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym w Gostyninie z dnia 17 września 2018 r.*, w: *Izolacja sprawców przestępstw uznawanych za niebezpiecznych dla społeczeństwa*, E. Dawidziuk, J. Nowakowska (red.), Warszawa 2020.

Płatek M., *Negatywne skutki iluzji terapii. Uwagi o stosowaniu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób i cyt. tam literatura*, „Państwo i Prawo” 2020, nr 11.

Raport przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z rewizytacji Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym w Gostyninie (wyciąg) z dnia 5 maja 2021 r., KMP.574.1.2019.JZ.

Skazani na karę śmierci wyjdą z więzienia. Prof. Zoll: Dozór nie wystarczy. Potrzebna jest izolacja. Rozmowa z Ewą Siedlecką, „Gazeta Wyborcza” z dnia 14 listopada 2013 r.

Szczepaniec M., *Charakter prawny postpenalnych środków zabezpieczających*, „Prawo i Więź” 2021, nr 3 (37).

Więcek-Durańska A., *Praktyka orzecznicza wykonywania nadzoru prewencyjnego oraz umieszczenia w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym osób stwarzających zagrożenie*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2016.

Zdanie odrębne sędziego TK Andrzeja Wróbla do wyroku TK z 23.11.2016 r., K 6/14, OTK ZU 2016/A, poz. 98.

Zgoliński I., *Komentarz do art. 93c k.k.*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2020.

Akty prawne

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 13, poz. 94).

Ustawa z dnia 7 grudnia 1989 r. o amnestii (Dz. U. Nr 64, poz. 390).

Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. z 2020 r. poz. 685).

Ustawa z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywn i nawiązek w prawie karnym (Dz. U. Nr 95, poz. 475).

Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz. U. z 2021 r. poz. 1638).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny (Dz. U. R.P. Nr 22, poz. 165).

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 16 stycznia 2014 r. w sprawie Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym (Dz. U. z 2020 r. poz. 1327).

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 2 września 2015 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym (Dz. U. poz. 1347).

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 3 września 2018 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym (Dz. U. poz. 1734).

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 26 marca 2019 r. w sprawie szczegółowych wymagań, jakim powinny odpowiadać pomieszczenia i urządzenia podmiotu wykonującego działalność leczniczą (Dz. U. poz. 595).

Zarządzenie Ministra Zdrowia z dnia 5 marca 2021 r. zmieniające zarządzenie w sprawie nadania statusu Krajowemu Ośrodkowi Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym (Dz. Urz. MZ poz. 18).

Orzecznictwo

Wyrok TK z 23.11.2016 r., K 6/14, OTK ZU 2016/A, poz. 98.

Uchwała SN z 30.01.2019, III CZP 75/18, OSNC 2019, nr 6, poz. 68.

Uchwała SN z 09.03.2021 r., III CZP 89/19, OSNC 2021, nr 7-8, poz. 46.

Postanowienie SN z 16.04.2015 r., akt I CSK 825/14, LEX nr 1677120.

Postanowienie SN z 23.03.2017 r., akt V CSK 477/16, LEX nr 2255311.

Postanowienie SA w Katowicach z 26.02.2016 r., V ACa 13/16, LEX nr 2050477.

Postanowienie SA w Łodzi z 24.10.2018 r., I ACa 1179/18, LEX nr 3188866.

Źródła internetowe:

Druk nr 1577/VII kadencja Sejmu, uzasadnienie rządowego projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, <https://sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=1577>, s. 2.

Krzysztof Masło¹

**JURYSDYKCJA KARNA PAŃSTWA NADBRZEŻNEGO
NA MORZU TERYTORIALNYM WOBEC STATKÓW
PODNOŚĄCYCH OBCĄ BANDERĘ W ŚWIETLE
PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO**

**THE CRIMINAL JURISDICTION OF A COASTAL
STATE IN TERRITORIAL SEAWATERS OVER
FOREIGN-FLAGGED SHIPS IN THE LIGHT OF
INTERNATIONAL LAW**

Otrzymano: 28.10.2021 Zaakceptowano: 09.03.2022 Opublikowano: 31.03.2022

DOI: 10.5604/01.3001.0015.8038

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

Państwu nadbrzeżnemu nie przysługuje na morzu terytorialnym taki sam zakres uprawnień, jak wobec terytorium lądowego. Zakres jurysdykcji karnej państwa nadbrzeżnego wobec statków podnoszących obcą banderę determinuje prawo nieszkodliwego przepływu. Chociaż statku takiego nie można uznać za przedłużenie terytorium lądowego państwa bandery, to z uwagi na handel morski i bezpieczeństwo żeglugi międzynarodowej prawo morza powierza wykonywanie jurysdykcji karnej przede wszystkim państwu bandery. Natomiast państwo nadbrzeżne może wykonywać tę jurysdykcję tylko w ściśle limitowanych wypadkach.

¹ Dr Krzysztof Masło, prokurator, adiunkt w Katedrze Prawa Międzynarodowego i Europejskiego, Instytut Nauk Prawnych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, e-mail: k.maslo@uksw.edu.pl, ORCID: 0000-0002-9085-3589.

Słowa kluczowe: jurysdykcja karna, morze terytorialne, państwo bandery statku, państwo nadbrzeżne, prawo morza, prawo nieszkodliwego przepływu, wolność żegluga

Abstract

The coastal State does not enjoy the same level of powers over the territorial sea as it has over land territory. The extent of the coastal State's criminal jurisdiction over ships flying a foreign flag is determined by the Right of Innocent Passage. Although such a ship cannot be considered an extension of the flag State's land territory, in the interests of maritime trade and safe navigation, international law of the sea confers the exercise of criminal jurisdiction primarily on the flag State. However, the coastal state can exercise this jurisdiction only in strictly limited cases.

Keywords: criminal jurisdiction, coastal state, freedom of navigation, law of the sea, right of innocent passage, ship's flag state, territorial sea.

1. Wprowadzenie

Państwo wykonuje swoją suwerenność nad obszarem lądowym, ale także nad przestrzenią powietrzną oraz obszarami morskimi obejmującymi morskie wody wewnętrzne i morze terytorialne². Jakkolwiek natura władztwa państwa nadbrzeżnego nad tymi obszarami morskimi jest zbliżona do władztwa wykonywanego na terytorium lądowym, to nie jest ono nieograniczone. Różnice w zakresie sprawowanego władztwa w szczególności sposób ujawniają się w wykonywaniu jurysdykcji karnej wobec statków znajdujących się na morzu terytorialnym. Podstawowa z perspektywy prawa karnego zasada terytorialności znajduje pełne zastosowanie jedynie wobec statku znajdującego się na obszarach morskich państwa nadbrzeżnego, którego banderę podnosi. W odniesieniu do statków podnoszących obcą banderę jurysdykcja karna państwa nadbrzeżnego podlega ograniczeniom wynikającym z prawa międzynarodowego. Można zaryzykować tezę, że w wypadku morza terytorialnego zasada terytorialności ulega

² J.R. Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law (8th Edition)*, Oxford University Press 2012, s. 255.

odwróceniu, a państwo może wykonywać jurysdykcję karną wobec obcych statków tylko w ściśle limitowanych wypadkach.

Podstawowym aktem prawnym regulującym uprawnienia państwa nadbrzeżnego do wykonywania jurysdykcji karnej wobec statków znajdujących się na jego morzu terytorialnym jest Konwencja Narodów Zjednoczonych z 10 grudnia 1982 r. o prawie morza (dalej: UNCLOS)³. Przepisy te, regulujące zasady wykonywania jurysdykcji karnej na swoim morzu terytorialnym, nie są jednak ani jasne, ani kompletne. Z jednej strony są one wynikiem historycznego rozwoju międzynarodowego prawa morza oraz zabiegów państw zmierzających do utrzymania jak najszerszej swobody żeglugi i handlu międzynarodowego. Z drugiej zaś, nawiązują do innych konwencji międzynarodowych, w szczególności z dziedziny prawa międzynarodowego karnego. Ponieważ żadna z tych konwencji nie wprowadza klarownego podziału jurysdykcji karnej między państwo nadbrzeżne a państwo bandery statku, bardzo silne są tendencje państw nadbrzeżnych do poszerzania zakresu swej jurysdykcji karnej na morzu terytorialnym. Powstaje zatem problem jasnego określenia granic jurysdykcji karnej państwa nadbrzeżnego w zakresie czynów popełnionych na morzu terytorialnym.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza i ocena, z perspektywy prawa międzynarodowego, wykonywania jurysdykcji karnej na morzu terytorialnym wobec statków podnoszących obcą banderę. W polskiej doktrynie prawa międzynarodowego problematyka ta do tej pory nie doczekała się opracowania⁴. Tezą artykułu jest to, że UNCLOS nie wyłącza jurysdykcji karnej państwa nadbrzeżnego wobec obcych statków morskich, lecz ogranicza jej wykonywanie na rzecz państwa bandery. Wykonywanie jurysdykcji karnej przez państwo nadbrzeżne jest bowiem pochodną nie tylko kompetencji regulacyjnych tego państwa w sferze prawa karnego, ale także suwerenności innych państw i prawa międzynarodowego. Poza rozważaniami pozostawię regulacje polskiego prawa materialnego i procesowego, jak i wykonywanie jurysdykcji karnej wobec statku podnoszącego obcą banderę, wykonującego prawo przejścia tranzytowego przez cieśninę morską.

³ Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzona w Montego Bay dnia 10 grudnia 1982 r., Dz. U. z 2002 r. Nr 59, poz. 543.

⁴ Na temat wykonywania polskiej jurysdykcji karnej na morzu terytorialnym zobacz m.in.: J. Gałka, *Ograniczenie wykonywania polskiej jurysdykcji karnej w stosunku do przestępstw popełnionych na pokładzie obcego statku podczas korzystania przez niego z prawa nieszkodliwego przepływu przez polskie morze terytorialne*, „Przegląd Legislacyjny” 2019, nr 3(109).

Wykonywanie jurysdykcji karnej wobec obcych statków znajdujących się na morzu terytorialnym jest pochodną prawa nieszkodliwego przepływu. W pierwszej kolejności zostanie zatem omówiony status morza terytorialnego oraz scharakteryzowane prawo nieszkodliwego przepływu, w kontekście międzynarodowych podstaw prawnych. Rozważania dotyczące zakresu jurysdykcji karnej państwa nadbrzeżnego zostaną opisane w kontekście jurysdykcji przysługującej państwu bandery statku, która istotnie wpływa na uprawnienia państwa nadbrzeżnego do wszczęcia i prowadzenia postępowań karnych w sprawie o przestępstwa popełnione na pokładzie statku podnoszącego obcą banderę.

2. Status prawny morza terytorialnego

Status prawny morza terytorialnego jest uregulowany w dwóch traktatach. Pierwszą regulacją traktatową jest konwencja genewska o morzu terytorialnym i strefie przyległej z 29.04.1958 r. (dalej: UNTS). Weszła ona w życie 10.09.1964 r., a jej stronami są 52 państwa. Warto zauważyć, że Polska nie związała się tą konwencją. Drugim traktatem jest Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, przyjęta 10.12.1982 r. na zakończenie III konferencji o prawie morza (dalej: UNCLOS). Jej stronami jest obecnie 168 państw, w tym Polska i wszystkie państwa członkowskie UE. Ponieważ UNTS nie uregulowała całości problematyki morza terytorialnego (przede wszystkim szerokości tej strefy morskiej), a absolutna większość państw stron tej konwencji związała się UNCLOS (UNCLOS nie związała się jedynie Kambodża), podstawą dalszych rozważań w tym rozdziale będą przepisy UNCLOS.

Morze terytorialne to pas morza rozciągający się poza wody wewnętrzne (a w przypadku państwa archipelagowego poza jego wody archipelagowe), które obejmuje suwerenność państwa nadbrzeżnego (art. 2 ust. 1 UNCLOS). Morze terytorialne stanowi część terytorium państwa nadbrzeżnego, które może rozciągnąć na nie swoją suwerenność. UNCLOS wyraża zatem długoletnią, sięgającą jeszcze XVII w. praktykę rozciągania zwierzchnictwa państwa nadbrzeżnego na pas morza przylegający do jego terytorium lądowego⁵. Jednym z pierwszych przedstawicieli prawa międzynarodowego, którzy potwierdzali zwierzchnictwo państwa

⁵ W. Góralczyk, *Szerokość morza terytorialnego i jego delimitacja*, Warszawa 1964.

nadbrzeżnego nad morzem przylegającym do jego wybrzeży był holenderski prawnik, Cornelius van Bynkershoek (*De Dominio Maris Dissertatio*, 1702 r.). Uważał on, że władztwo państwa nadbrzeżnego nad wodami morskimi przylegającymi do jego terytorium lądowego jest uzależnione od wykonywania suwerenności nad lądem i rozciąga się tak daleko w głąb morza, dokąd sięga potęga oręża człowieka⁶. Chociaż w XVII i XVIII w. nie zaliczano jeszcze morza terytorialnego do terytorium państwa, rozpowszechniony był pogląd, że państwo nadbrzeżne może wykonywać w tej strefie morskiej swoją jurysdykcję, w tym także może karać przestępstwa tam popełnione⁷.

Warto podkreślić, że podstawą sprawowania przez państwo nadbrzeżne władztwa nad morzem terytorialnym jest fakt posiadania przez to państwo terytorium lądowego, graniczącego z morzem („ląd dominuje nad morzem”)⁸. Podkreślił to Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w sprawie sporu terytorialnego między Nikaraguą a Hondurasem. Sędziowie hascy zauważyli, że Nikaragua i Honduras jako nowe, niepodległe państwa były uprawnione na mocy zasady *uti possidetis iuris* do terytoriów lądowych i wyspiarskich oraz mórz terytorialnych, które stanowiły ich części w momencie uzyskania niepodległości⁹.

Władztwo państwa nadbrzeżnego nad morzem terytorialnym może być opisane w kategoriach horyzontalnych i wertykalnych¹⁰. Władztwo horyzontalne to przestrzeń, na której państwo nadbrzeżne może wykonywać swoją jurysdykcję, obejmująca wody oraz dno i podziemie morskie, a także słup powietrza unoszący się nad tymi wodami. Wyrazem tego rodzaju władztwa jest prawo każdego państwa nadbrzeżnego do samodzielnego określenia szerokości swojego morza terytorialnego, byleby jego

⁶ Za: T. Treves, *Historical Development of the Law of the Sea*, w: *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, ed. D. Rothwell, A.O. Elferink, K. Scott, T. Stephens, Oxford University Press 2015, s. 4.

⁷ J. Symonides, *Nowe prawo morza*, Warszawa 1986, s. 108-109; D.R. Rothwell, T. Stephens, *The international law of the sea*, Hart 2020, s. 4.

⁸ K.J. Marciniak, *Terytorium morskie Polski i jej władztwo nad strefami morskimi*, w: *Polskie prawo stosunków międzynarodowych*, C. Mik, Ł. Kułaga (red.), Toruń 2018, s. 175-176.

⁹ Case concerning territorial and maritime dispute between Nicaragua and Honduras In The Caribbean Sea (Nicaragua V. Honduras), Judgment of 8.10.2007, Reports of judgments, advisory opinions and orders (2007), § 234.

¹⁰ J. Kraska, *Excesstiv Coastal State Jurisdiction: Shipboard Armed Security Personnel*, w: *Jurisdiction over ships. Post-UNCLOS Developments in the Law of the Sea*, ed. H. Ringbom, Leiden 2015, s. 175.

zewnątrzną granicą nie przekraczała 12 mil morskich od linii podstawowych wytyczonych zgodnie z UNCLOS (art. 3). Władztwo o charakterze wertykalnym obejmuje uprawnienie państwa nadbrzeżnego do uregulowania działalności na morzu terytorialnym i ustanowienia tam swojej jurysdykcji. Z racji wykonywania władztwa nad morzem terytorialnym państwo nadbrzeżne może uregulować działalność na swoim morzu terytorialnym w takich dziedzinach, jak np.: środowisko morskie, korzystanie z ożywionych i nieożywionych zasobów morskich, bezpieczeństwo żeglugi morskiej, czy zwalczanie przestępczości¹¹.

Rozciągnięcie na morze terytorialne swojej suwerenności nie oznacza, że państwu nadbrzeżnemu przysługuje na nim wyłączna kompetencja regulacyjna. Jak podkreśliła Komisja Prawa Międzynarodowego w trakcie prac nad UNTS, chociaż prawa państwa nadbrzeżnego nad morzem terytorialnym nie różnią się co do natury od uprawnień suwerennych, które państwo wykonuje nad swoim terytorium lądowym, to jednak suwerenność nad morzem terytorialnym powinna być wykonywana zgodnie z prawem międzynarodowym¹². Zasadę tę przyjął także UNCLOS (art. 2 ust. 3), co w szczególności oznacza, że państwo nadbrzeżne wykonuje swoje władztwo nad morzem terytorialnym w poszanowaniu prawa nieszkodliwego przepływu i jurysdykcji karnej państwa bandery.

UNCLOS pod pojęciem nieszkodliwego przepływu rozumie żeglugę przez morze terytorialne w celu:

- a) przejścia przez to morze bez wchodzenia na wody wewnętrzne i bez zatrzymywania się poza wodami wewnętrznymi na redzie bądź przy urządzeniu portowym (tzw. przepływ boczny),
- b) wejścia na wody wewnętrzne lub wyjścia z nich (tzw. przepływ prosty lub przepływ wejście-wyjście).

Przepływ powinien być nieprzerwany i szybki, przy czym przesłanki tej nie narusza zatrzymanie się i zarzucenie kotwicy, gdy jest to związane ze zwyczajną żeglugą, lub jest konieczne z powodu siły wyższej lub niebezpieczeństwa, albo w celu udzielenia pomocy ludziom, statkom morskim lub powietrznym, znajdującym się w niebezpieczeństwie lub krytycznym położeniu (art. 18 UNCLOS). Nie może naruszać pokoju,

¹¹ J. Noyes, *Territorial sea and contiguous zone*, w: *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, ed. D. Rothwell, A.O. Elferink, T. Stephens, Oxford University Press 2015, s. 265.

¹² Report of the International Law Commission on the Work of its Eighth Session, 23 July 1956, Official Records of the General Assembly, Eleventh Session, Supplement No. 9 (A/3159), Yearbook of the International Law Commission, 1956, vol. II.

porządku publicznego lub bezpieczeństwa państwa nadbrzeżnego (art. 19 UNCLOS), przy czym UNCLOS zawiera dość szeroki katalog działań, które powodują, że przepływu nie uważa się za nieszkodliwy.

W związku z prawem nieszkodliwego przepływu na państwie nabrzeżnym spoczywają rozmaite prawa i obowiązki, które można pogrupować w trzy kategorie: 1) państwo nadbrzeżne może zapobiec przepływowi, który nie jest nieszkodliwy (art. 25 UNCLOS). Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza podkreślił, że uprawnienie to państwo nadbrzeżne powinno realizować zgodnie z zasadą konieczności i proporcjonalności¹³; 2) obowiązek państwa nadbrzeżnego jest ściśle związany ze swobodą handlu morskiego i ukierunkowany na nieprzeszkadzanie statkom handlowym w wykonywaniu przepływu (art. 24 UNCLOS). Jednakże państwo nadbrzeżne może wyznaczyć szlaki morskie i może żądać od obcych statków korzystających z prawa nieszkodliwego przepływu przez morze terytorialne, aby przestrzegały systemów rozgraniczenia ruchu (art. 22 UNCLOS); 3) państwo nadbrzeżne może regulować niektóre aspekty związane z prawem nieszkodliwego przepływu dotyczące m.in. bezpieczeństwa żeglugi i regulowania ruchu na morzu, ochrony oznakowania i urządzeń nawigacyjnych, ochrony kabli i rurociągów oraz zachowania żywych zasobów morza i ochrony środowiska państwa nadbrzeżnego (art. 21 UNCLOS). Działalność regulacyjna państwa nadbrzeżnego nie obejmuje jednak kompetencji do stanowienia przepisów karnych kryminalizujących zachowania podejmowane przez załogę statków podnoszących obcą banderę¹⁴. Państwo nadbrzeżne może zatem kryminalizować zachowania na morzu terytorialnym i swobodnie wykonywać jurysdykcję karną za takie przestępstwo popełnione przez załogę statku podnoszącego obcą banderę, które nie realizuje prawa nieszkodliwego przepływu. Art. 27 UNCLOS ogranicza wykonywanie przez państwo nadbrzeżne swoich suwerennych praw związanych ze stanowieniem przepisów karnych tylko w kontekście wykonywania prawa nieszkodliwego przepływu.

Z prawa nieszkodliwego przepływu mogą korzystać statki wszystkich państw, zarówno nadbrzeżnych, jak i śródlądowych (art. 17 UNCLOS). Przepis ten dotyczy przede wszystkim statków handlowych i statków rządowych wykorzystywanych w celach handlowych. Z tego prawa mogą korzystać także okręty wojenne państw obcych oraz statki rządowe

¹³ M/V Saiga (No 2), 120 ILR 143 (1999).

¹⁴ D.R. Rothwell, T. Stephens, *The International Law of the Sea*, Hart 2020, s. 235.

wykorzystywane w celach niehandlowych, choć niektóre państwa wymagają uprzedniej zgody lub notyfikacji¹⁵. Okręt wojenny oraz niehandlowy statek rządowy wykonujący prawo nieszkodliwego przepływu nie może naruszać pokoju, porządku publicznego lub bezpieczeństwa państwa nadbrzeżnego. Jest to ogólna reguła korzystania z prawa nieszkodliwego przepływu, skierowana do wszystkich statków, bez względu na ich przeznaczenie i podnoszoną banderę. Okręt wojenny i niehandlowy statek rządowy powinien też przestrzegać ustaw i innych przepisów prawnych państwa nadbrzeżnego dotyczących przepływu przez morze terytorialne (art. 30 UNCLOS). Jeśli okręt wojenny nie przestrzega prawa państwa nadbrzeżnego, państwo to może żądać, aby okręt niezwłocznie opuścił morze terytorialne. Jeżeli okręt wojenny lub niehandlowy statek rządowy naruszył porządek prawny państwa nadbrzeżnego lub wykonuje przepływ, który nie może być uznany za nieszkodliwy (np. okręt wojenny przepływa z działami wymierzonymi w terytorium państwa nadbrzeżnego), państwo nadbrzeżne powinno zażądać opuszczenia swoich wód terytorialnych, a jeśli to będzie nieskuteczne – powinno podjąć działania konieczne do zapobieżenia takiemu przepływowi. Państwo nadbrzeżne nie może jednak wykonywać jurysdykcji karnej wobec okrętu wojennego lub niehandlowego statku rządowego, gdyż te objęte są immunitetem¹⁶. Potwierdził to również Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza w sprawie ARA Libertad¹⁷.

3. Wykonywanie jurysdykcji karnej wobec statków podnoszących obcą banderę w świetle obowiązującego prawa międzynarodowego

Profesor C. Ryngaert pod pojęciem jurysdykcji rozumie część suwerenności państwa, będącą istotną częścią jego bytu i uprawniającą je do stanowienia i wykonywania ustaw na określonym terytorium¹⁸. Państwo wykonuje więc jurysdykcję nad wszystkimi zdarzeniami, które miały

¹⁵ C. Moor, *Freedom on Navigation and the Law of the Sea. Warships, States and the Use of Force*, Routledge 2021, s. 65.

¹⁶ N. Klein, *Martime security*, w: *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, ed. D.R. Rothwell, A.O. Elferink, T. Stephens, Oxford University Press 2015, s. 4.

¹⁷ The ARA Libertad (Argentina v. Ghana), ITLOS Case no 20, Provisional Measures, 15.12.20212, §20-21.

¹⁸ C. Ryngaert, *Jurisdiction in International Law*, Oxford University Press, 2015

miejsce na terytorium tego państwa bez względu na obywatelstwo osób, które dopuściły się tych czynów (zasada terytorialności). Wynika stąd, że państwo nie powinno pozwalać innym państwom na wykonywanie jurysdykcji na własnym terytorium¹⁹. O ile reguła ta w szerokim zakresie odnosi się do stanowienia prawa na morzu terytorialnym, o tyle doznaje istotnego ograniczenia w zakresie wykonywania jurysdykcji karnej wobec obcych statków wykonujących prawo nieszkodliwego przepływu. Wpływ na to ma kilka okoliczności.

Po pierwsze, od XIX w. datuje się rozwój praktyki międzynarodowej ograniczającej wykonywanie jurysdykcji karnej w stosunku do czynów popełnionych na pokładzie statków korzystających z nieszkodliwego przepływu. Jednym z najbardziej znanych orzeczeń sądowych tego okresu była sprawa kapitana Ferdynanda Keyna, który został oskarżony przed sądem brytyjskim o spowodowanie zabójstwa na skutek kolizji, którą spowodował na brytyjskim morzu terytorialnym dowodzony przez niego statek, podnoszący niemiecką banderę. Sąd brytyjski uznał, że nie posiada w tej sprawie jurysdykcji²⁰. XIX-wieczna praktyka sądowa wyłączała zatem możliwość sprawowania przez państwo nadbrzeżne jurysdykcji karnej wobec przestępstw popełnionych na pokładzie statku wykonującego prawo nieszkodliwego przepływu z wyłączeniem tych czynów, które wywoływały skutki poza pokładem statku²¹.

Po drugie, w aspekcie prawnokarnym granicą jurysdykcji państwa jest suwerenność innych państw i prawo międzynarodowe²². Ponieważ na morzu terytorialnym dochodzi do konfliktu interesów między państwem nadbrzeżnym, które sprawuje nad tym obszarem morskim suwerenność, a interesem żeglugi, zasadne jest pytanie, które z państw ma kompetencję do wykonywania jurysdykcji w zakresie przestępstwa popełnionego na pokładzie statku morskiego. Państwa, których statki morskie żeglują po morzu terytorialnym i podnoszą ich banderę, są bowiem zainteresowane tym, aby żegluga morska odbywała się bez zakłóceń i bez groźby zatrzymania statku. Natomiast państwo, na morzu terytorialnym którego doszło do zdarzenia, jest zainteresowane ściganiem karnym. Jak wskazała

¹⁹ H. Yang, *Jurisdiction of the Coastal State over Foreign Merchant Ships in Internal Waters and the Territorial Sea*, Springer, 2006, s. 34.

²⁰ L.B. Sohn, *Cases and Materials on the Law of the Sea. Second Edition*, Brill-Nijhoff 2014, s. 4040.

²¹ *Ibidem*, s. 122.

²² D. Zając, *Odpowiedzialność karna za czyny popełnione za granicą*, Kraków 2017.

Komisja Prawa Międzynarodowego w komentarzu do projektu artykułów dotyczących prawa morza z 1956 r. w sytuacji popełnienia przestępstwa na pokładzie obcego statku morskiego wykonującego po morzu terytorialnym prawo nieszkodliwego przepływu, interes żeglugi powinien być naruszony w możliwie najmniejszym stopniu²³.

Reguła sformułowana w art. 27 UNCLOS znajduje zatem potwierdzenie w praktyce międzynarodowej, ale jej funkcją jest równoważenie interesów żeglugi i handlu oraz interesu państwa nadbrzeżnego związanego z wykonywaniem jurysdykcji karnej²⁴. Już na wstępie dalszych rozważań podkreślić należy, że regulacja zawarta w tym postanowieniu dotyczy jurysdykcji karnej wobec zdarzeń mających miejsce wyłącznie na statkach handlowych i statkach rządowych wykorzystywanych do celów handlowych lub spowodowanych przez takie statki. Przepisy te nie obejmują ani okrętów wojennych, ani statków rządowych używanych do celów niehandlowych, gdyż podlegają one wyłącznej jurysdykcji państwa bandery i podczas przepływu przez morze terytorialne korzystają z immunitetu. Wskazuje ona na pierwszorzędne prawo państwa bandery statku wykonywania jurysdykcji karnej w odniesieniu do przestępstwa popełnionego w czasie wykonywania prawa nieszkodliwego przepływu. Przed omówieniem zakresu jurysdykcji karnej państwa nadbrzeżnego zasadne jest więc omówienie uprawnienia państwa bandery statku do ścigania karnego sprawcy przestępstwa popełnionego na pokładzie statku wykonującego prawo nieszkodliwego przepływu.

3.1. Jurysdykcja państwa bandery statku

Jurysdykcja karna państwa bandery statku wywodzi się jeszcze z XVI w. i obecnie co do zasady nie jest kwestionowana. Potwierdzono ją jeszcze podczas zwołanej w 1930 r. konferencji haskiej, której przedmiotem była m.in. kodyfikacja reguł dotyczących morza terytorialnego²⁵. Wykonywanie tego uprawnienia na morzu wobec własnych statków jest odpowiednikiem zasady narodowości, przyznającej każdemu państwu uprawnienie

²³ Report of the International Law...

²⁴ H. Yang, *Jurisdiction ...*, s. 247.

²⁵ Hague Conference on the Codification of International Law (1930), Acts of the Conference for the Codification of International Law, March 13–April 12, 1930, 2 vols, League of Nations Doc Nos C.351.M.145.1930.V, 2 vols (1930); C.351(a).M.145(a).1930.V (1930), and Vol 1, Suppl., Doc No C.73.M.38.1929.V (1929).

do ścigania karnego własnych obywateli bez względu na miejsce popełnienia czynu kryminalnego²⁶. Jej źródłem nie jest natomiast zasada terytorialności, gdyż znajdujący się na morzu terytorialnym państwa nadbrzeżnego statek nie stanowi przedłużenia terytorium państwa bandery. Ani UNTS, ani UNCLOS nie formułują wyraźnie praw i obowiązków państwa bandery statku wobec statków wykonujących prawo nieszkodliwego przepływu po morzu terytorialnym.

Już w latach 30. XX w. w praktyce międzypaństwowej powszechnie akceptowany był pogląd, że pokład statku nie jest „pływającą” częścią państwa bandery²⁷. Znajdujący się na morzu terytorialnym statek podnoszący banderę państwa innego niż państwo nadbrzeżne nie stanowi enklawy, ani nie jest obszarem eksterytorialnym. Uwaga ta ma bardzo istotne znaczenie dla sposobu wykonywania wobec statku i osób na nim się znajdujących jurysdykcji karnej. UNCLOS przewiduje, że generalna jurysdykcja karna w stosunku do przestępstw popełnionych na pokładzie statku podnoszącego jego banderę lub przez osoby znajdujące się na pokładzie takiego statku przysługuje państwu bandery statku. Chociaż uprawnienie to nie zostało wprost wskazane w UNCLOS, to jednak wniosek taki oparty jest na konstrukcji art. 27 UNCLOS. Przepis ten określa jurysdykcję karną państwa nadbrzeżnego w sposób negatywny, ograniczając możliwość zatrzymania osoby lub przeprowadzenia postępowania w związku z jakimkolwiek przestępstwem popełnionym na pokładzie tego statku podczas jego przepływu do czterech sytuacji wskazanych w § 1 tego postanowienia. Taka konstrukcja art. 27 UNCLOS umożliwia państwu bandery statku dość swobodne ustanawianie swojej jurysdykcji karnej, ale równocześnie nie wyklucza – w wąskim zakresie – wykonywania jurysdykcji karnej przez państwo nadbrzeżne.

Art. 27 UNCLOS (ani żadne inne postanowienie UNCLOS) nie formułuje wobec państwa bandery obowiązku kryminalizacji we własnym prawie karnym czynów popełnionych na obcym morzu terytorialnym na statku podnoszącym banderę tego państwa. W praktyce może okazać się, że państwo bandery statku nie traktuje danego czynu jako przestępstwa, a równocześnie państwo nadbrzeżne – z uwagi na ograniczenia wynikające z art. 27 UNCLOS – nie może wykonywać jurysdykcji karnej²⁸.

²⁶ M. Gavouneli, *Functional Jurisdiction in the Law of the Sea*, Leiden 2007, s. 34.

²⁷ P. Jessup, *The law...*, s. 122.

²⁸ R. Geiß, Ch.J. Tams, *Non-flag States as Guardian of Maritime Order: Creeping Jurisdiction of a Different Kind*, w: *Jurisdiction over ships. Post-UNCLOS Developments in the Law of the Sea*, ed. H. Ringbom, Leiden 2015, s. 23.

Takim sytuacjom próbują zapobiegać niektóre umowy międzynarodowe, zobowiązujące państwa do kryminalizacji szczególnie poważnej przestępczości transgranicznej. Jednym z najbardziej wymownych przykładów jest Konwencja Narodów Zjednoczonych z 20.12.1988 r. o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi²⁹. Konwencja ta zobowiązuje państwa strony do penalizacji i ustanowienia jurysdykcji karnej w odniesieniu do opisanych w niej przestępstw, jeżeli przestępstwo zostało popełnione m.in. na pokładzie statku ponoszącego jego banderę (art. 4). Warto podkreślić, że państwo bandery statku nie wykonuje wyłącznej jurysdykcji karnej, gdyż konwencja przewiduje także inne łączniki jurysdykcyjne, które umożliwiają ustanowienie jurysdykcji innym państwom, w tym państwu nadbrzeżnemu (zasada terytorialności i zasada obywatelstwa sprawcy). Możliwe zatem jest – przy spełnieniu przesłanek z art. 27 UNCLOS – równoległe wykonywanie jurysdykcji karnej przez państwo bandery statku i państwo nadbrzeżne. Niestety, ani ta konwencja, ani UNCLOS nie formułują żadnych reguł umożliwiających tym państwom rozstrzygnięcie kolizji jurysdykcji.

Konwencja z 1988 r. zawiera mechanizm, który w praktyce może znacznie utrudnić państwu nadbrzeżnemu wykonywanie jurysdykcji karnej nad statkiem uczestniczącym w nielegalnym obrocie narkotykami. Zgodnie z jej art. 17 ust. 3, jeśli państwo ma powody, aby podejrzewać, że statek korzystający ze swobody żeglugi zgodnie z prawem międzynarodowym, współdziała w nielegalnym obrocie narkotykami, może zawiadomić o tym państwo bandery statku. Dalsza część tego przepisu wyklucza możliwość samodzielnego działania przez państwo nadbrzeżne i uzależnia podjęcie stosownych kroków od zgody państwa bandery statku. Dopiero państwo bandery statku może zezwolić państwu nadbrzeżnemu na wejście na pokład statku, przeszukanie statku oraz – jeżeli znalezione zostaną dowody współdziałania w nielegalnym obrocie narkotykami – na podjęcie właściwych działań wobec statku, osób i ładunku znajdujących się na statku (art. 17 ust. 4).

Art. 17 konwencji z 1988 r. wskazuje istotne przesłanki decydujące o zgodności z prawem uzyskania dowodów znajdujących się na statku biorącym udział w nielegalnym obrocie narkotykami. Podstawowym

²⁹ Konwencja Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi, sporządzona w Wiedniu dnia 20 grudnia 1988 r., Dz. U. z 1995 r. Nr 15, poz. 69; dalej: konwencja z 1988 r.

warunkiem legalizującym przeszukanie na statku i zabezpieczenie znajdujących się tam rzeczy stanowiących dowód nielegalnego handlu narkotykami jest zgoda państwa bandery statku. Zgoda ta nie jest ani oczywista, ani automatyczna³⁰. Czynności wykonywane przez państwo nadbrzeżne nie mogą bowiem powodować zagrożenia bezpieczeństwa życia na morzu, bezpieczeństwa statku i ładunku, ani naruszać handlowych i prawnych interesów państwa bandery. Ponadto państwo bandery może żądać od państwa nadbrzeżnego spełnienia wspólnie uzgodnionych warunków, m.in. dotyczących odpowiedzialności cywilnoprawnej. W praktyce może zatem okazać się, że z uwagi na interesy państwa bandery statku zabezpieczenie jedynych dowodów świadczących o udziale statku w obrocie narkotykami lub środkami psychotropowymi zostało zaprzepaszczone. Tym samym państwo bandery statku może uniemożliwić państwu nadbrzeżnemu efektywne korzystanie z uprawnienia przyznanego mu przez art. 27 ust. 1 lit. (d) UNCLOS.

Art. 17 konwencji z 1988 r. nie jest przepisem jurysdykcyjnym i nie wskazuje, któremu państwu (bandery statku, czy nadbrzeżnemu) przysługuje jurysdykcja nad statkiem uczestniczącym w nielegalnym obrocie narkotykami. Mechanizm w nim opisany może znaleźć zastosowanie w przypadku każdego przestępstwa związanego z nielegalnym obrotem narkotykami, a nie tylko w związku z przestępstwami w niej skryminalizowanymi. W sytuacji, gdy państwo nadbrzeżne w trybie tego przepisu zwróci się do państwa bandery statku z wnioskiem o zgodę na przeszukanie statku, w związku z podejrzeniem popełnienia czynów, które nie stanowią przestępstwa w świetle państwa bandery (ale wciąż mogą być uważane za nielegalny obrót narkotykami), powstaje pytanie o dopuszczalność wyrażenia przez państwo bandery statku zgody na przeprowadzenie czynności wskazanych w art. 17. Należy wyrazić pogląd, zgodnie z którym brak kryminalizacji takiego przestępstwa przez państwo bandery statku nie powinno stanowić przeszkody w wyrażeniu zgody na przeprowadzenie czynności na pokładzie statku. *Per analogiam*, wykonanie międzynarodowej pomocy prawnej w sprawach karnych nie jest bowiem obligatoryjnie uzależnione od kryminalizacji w państwie wezwanym czynów objętych

³⁰ R. Geiß, Ch.J. Tams, *Non-flag States ...*, s. 37.

wnioskiem³¹. Każdorazowa ocena w przedmiocie wyrażenia zgody pozostawiona jest państwu bandery statku.

Spoczywający na państwie bandery statku obowiązek kryminalizacji został zapisany także w Konwencji Narodów Zjednoczonych z 15.11.2000 r. przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej³² i protokole do tej konwencji przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną³³. Konwencja z 2000 r. wymaga od państw stron ustanowienia swojej jurysdykcji w odniesieniu do przestępstw wymienionych w niej oraz w protokole dotyczącym przemytu migrantów m.in. wtedy, gdy zostały one popełnione na pokładzie statku pływającego pod banderą tego państwa (art. 15 ust. 1). Warto podkreślić, że konwencja ta nie wyklucza ustanowienia jurysdykcji państwa nadbrzeżnego w oparciu o zasadę terytorialności lub zasadę obywatelstwa. Jurysdykcja karna państwa nadbrzeżnego powinna być jednak wykonywana bez uszczerbku dla ogólnych norm prawa międzynarodowego (art. 15 ust. 6 konwencji z 2000 r.). Oznacza to, że państwo nadbrzeżne może ustanowić i wykonywać jurysdykcję karną w zakresie przestępstw skryminalizowanych w konwencji i protokole do niej, a popełnionych na jego morzu terytorialnym, z zastrzeżeniem art. 27 UNCLOS. Warto też podkreślić, że protokół w sprawie przemytu migrantów ustanawia procedurę uzyskania zgody państwa bandery statku na wykonanie czynności procesowych na pokładzie statku podnoszącego banderę tego państwa, znajdującego się na morzu terytorialnym państwa nadbrzeżnego, zbliżoną do omówionego wyżej postępowania w razie stwierdzenia, że statek uczestniczy w procederze przemytu narkotyków. Także w wypadku podejrzenia przemytu migrantów państwo nadbrzeżne, wykonując czynności procesowe na pokładzie statku podnoszącego banderę innego państwa, ma obowiązek unikania zagrożenia dla bezpieczeństwa

³¹ Np. art. 588 § 2 k.p.k.; wymogu podwójnej karalności na etapie realizacji wniosków o międzynarodową pomoc prawną nie formułuje ani konwencja z 1988 r. (art. 7), ani Europejska Konwencja o pomocy prawnej w sprawach karnych z 20 kwietnia 1959 r., Dz. U. z 1999 r. Nr 76, poz. 854 (art. 2).

³² Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz. U. z 2005 r. Nr 18, poz. 158; dalej: konwencja z 2000 r.

³³ Protokół przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną, uzupełniająca Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz. U. z 2005 r. Nr 18, poz. 162.

statku oraz jego ładunku, jak też unikania narażenia na szkodę interesów handlowych lub prawnych państwa bandery statku.

Omawiając problematykę jurysdykcji karnej państwa bandery statku nie sposób pominąć konwencji z 10.03.1988 r. w sprawie przeciwdziałania bezprawnym czynom przeciwko bezpieczeństwu żeglugi morskiej (art. 6 ust. 1)³⁴. Zobowiązała ona państwa do penalizacji szeregu zachowań stanowiących zagrożenie dla żeglugi morskiej, takich jak bezprawne i umyślne: zajęcie statku lub przejście nad nim kontroli przy użyciu siły albo groźby jej użycia bądź za pomocą wszelkiej innej formy zastraszenia; dokonanie aktu przemocy przeciwko osobie znajdującej się na statku, jeżeli działanie to może zagrażać bezpiecznej żegludze tego statku; niszczenie statku lub jego ładunku, jeżeli działanie to może zagrażać bezpiecznej żegludze tego statku. Zakres terytorialny obowiązywania konwencji został sprecyzowany w art. 4. Zgodnie z tym przepisem konwencja ma zastosowanie, jeżeli statek przepływa lub zgodnie z planem ma wpłynąć na, przepłynąć przez lub wypłynąć z wód znajdujących się poza zewnętrzną granicą morza terytorialnego jednego państwa lub poza bocznymi granicami jego morza terytorialnego graniczącego z przyległymi państwami. Zgodnie z tym postanowieniem decydujące dla zastosowania konwencji są plany rejsu statku, nie zaś jego faktyczne położenie. Jeżeli w planie rejsu międzynarodowego znajduje się wpłynięcie na wody znajdujące się poza zewnętrzną granicą morza terytorialnego. Jeśli ten warunek jest spełniony konwencja ma zastosowanie do aktów terrorystycznych popełnionych na morzu terytorialnym.

Konwencja rzymska z 1988 r. wprowadza obowiązek ustanowienia jurysdykcji karnej wobec czynów wymierzonych przeciwko statkowi lub na statku, który podnosi banderę tego państwa w czasie popełnienia przestępstwa. Co więcej, zgodnie z art. 8 tej konwencji kapitan statku należącego do państwa bandery może wydać władzom innego państwa (w tym także państwa nadbrzeżnego) każdą osobę, w stosunku do której ma on podejrzenie, że osoba ta dopuściła się terroryzmu morskiego. Kapitan statku ma także obowiązek wydania wszelkich, posiadanych przez siebie dowodów. Wydanie osoby może być jednak obwarowane uzyskaniem zgody państwa bandery statku.

³⁴ Konwencja w sprawie przeciwdziałania bezprawnym czynom przeciwko bezpieczeństwu żeglugi morskiej, sporządzona w Rzymie dnia 10 marca 1988 r., Dz. U. z 1994 r. Nr 129, poz. 635; dalej: konwencja rzymska z 1988 r.

3.2. Jurysdykcja karna państwa nadbrzeżnego

Prawo międzynarodowe pozostawia państwu bandery statku bardzo szeroki margines ustanowienia jurysdykcji karnej wobec statków podnoszących banderę tego państwa znajdujących się na morzu terytorialnym innego państwa. Wkroczenie państwa nadbrzeżnego w te kompetencje związane z ustanowieniem i wykonywaniem jurysdykcji karnej wobec znajdującego się na morzu terytorialnym państwa nadbrzeżnego statku podnoszącego banderę innego państwa może mieć miejsce jedynie w granicach określonych przez prawo międzynarodowe. Jak już była o tym mowa granice te wyznacza UNCLOS.

UNCLOS wyklucza możliwość wykonywania jurysdykcji karnej przez państwo nadbrzeżne wobec obcych okrętów wojennych i statków rządowych używanych dla celów niehandlowych³⁵. Jeśli chodzi o statki handlowe i statki rządowe wykorzystywane do celów handlowych podstawową normę zawiera art. 27 UNCLOS. Przepis ten ogranicza jurysdykcję karną państwa nadbrzeżnego tylko w stosunku do statków podnoszących obcą banderę i wykonujących prawo nieszkodliwego przepływu. Nie obejmuje zatem statków podnoszących obcą banderę, które nie znajdują się w nieszkodliwym przepływie oraz statków podnoszących banderę państwa nadbrzeżnego. W obu przypadkach państwo nadbrzeżne wykonuje wyłączną jurysdykcję karną wobec osób znajdujących się na pokładzie takich statków i czynów tam popełnionych. Organy ścigania tego państwa mogą zatem wkroczyć na pokład tego statku w celu zatrzymania osoby lub poszukiwania dowodów.

Przed przystąpieniem do analizy przypadków, w których państwo nadbrzeżne może wykonywać jurysdykcję karną wobec obcych statków korzystających z prawa nieszkodliwego przepływu, należy zastanowić się nad charakterem tego ograniczenia. Przede wszystkim art. 27 UNCLOS oddziałuje na zasadę terytorialności prawa karnego, nie jest jednak od niej wyjątkiem, gdyż nie wyłącza jurysdykcji państwa nadbrzeżnego³⁶. Statek morski nie stanowi „pływającej” części państwa bandery i będąc na morzu terytorialnym państwa nadbrzeżnego znajduje się pod jego jurysdykcją i ma prawnomiędzynarodowy obowiązek przestrzegania prawa

³⁵ C. Moor, *Freedom ...*, s. 65.

³⁶ J. Gałka, *Ograniczenia wykonywania polskiej jurysdykcji karnej w stosunku do przestępstw popełnionych na pokładzie obcego statku podczas korzystania przez niego z prawa nieszkodliwego przepływu przez polskie morze terytorialne*, „Przegląd Legislacyjny”, nr 3(109)/2019, s. 46.

obowiązującego w państwie nadbrzeżnym (art. 21 ust. 4 UNCLOS). Istotą art. 27 UNCLOS nie jest ograniczenie państwa nadbrzeżnego w ustanawianiu jurysdykcji karnej (ta bowiem jest naturalną konsekwencją zasady terytorialności), lecz ograniczenie wykonywania tej jurysdykcji. Ograniczenie to dokonuje się na dwóch płaszczyznach: pierwsza dotyczy pokładu obcego statku przepływającego przez morze terytorialne, druga zaś – pozbawienia wolności osoby znajdującej się na pokładzie statku lub przeprowadzenia dochodzenia w związku z jakimkolwiek przestępstwem popełnionym na pokładzie tego statku morskiego. Państwo nadbrzeżne może zatem zgodnie z własnymi regułami procesowymi wszcząć postępowanie karne i przeprowadzać wszystkie konieczne dowody, o ile nie wiążą się one z wkroczeniem na pokład obcego statku morskiego z uwagi na osobę lub rzecz, która się tam znajduje. W związku ze zderzeniem popełnionym na obcym statku morskim może również występować o udzielenie międzynarodowej współpracy w sprawach karnych³⁷. Przepisu tego nie należy zatem odczytywać w ten sposób, że zwalnia on z odpowiedzialności karnej sprawcę przestępstwa znajdującego się na pokładzie obcego statku morskiego lub powoduje niemożność wszczęcia i przeprowadzenia postępowania karnego wobec zdarzeń zaistniałych na pokładzie statku morskiego (np. posiadanie lub rozporządzanie przedmiotem, którego posiadanie lub którym obrót jest zakazany w państwie nadbrzeżnym). Wykładnia art. 27 UNCLOS pozwala też na stwierdzenie, że państwo nadbrzeżne może wykonywać jurysdykcję karną wobec osoby lub przedmiotu, które znajdowały się na pokładzie obcego statku korzystającym z prawa nieszkodliwego przepływu, ale następnie go opuściły. W szczególności taka osoba może być zatrzymana lub tymczasowo aresztowana, a przedmiot zatrzymany dla celów postępowania karnego prowadzonego w państwie nadbrzeżnym.

Institucja opisana w art. 27 UNCLOS nie stanowi szczególnej postaci immunitetu, rozumianego jako niepodleganie jurysdykcji władz miejscowych³⁸. Obcy statek morski ani osoby znajdujące się na nim nie stoją ponad prawem państwa nadbrzeżnego, które w sytuacji nierespektowania wymogów nieszkodliwego przepływu może zażądać opuszczenia jego morza terytorialnego (art. 25 UNCLOS). Gdyby przyjąć, że art. 27 UNCLOS przyznaje statkowi morskiemu immunitet jurysdykcyjny podobny

³⁷ *Ibidem*, s. 47.

³⁸ J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, Warszawa 2004, s. 255.

tego, który jest przyznawany obcemu przedstawicielowi dyplomatycznemu, należałoby uznać, że przepis ten kreuje negatywną przesłankę procesową uniemożliwiającą prowadzenie przez organy śledcze państwa nadbrzeżnego postępowania karnego. Jak już była o tym mowa przepis ten nie zakazuje państwu nadbrzeżnemu ustanowienia w oparciu o zasadę terytorialności jurysdykcji nad obcymi statkami morskimi, ale ogranicza jej wykonywanie wobec zdarzenia zaistniałego na pokładzie konkretnego statku morskiego. Nie mamy zatem do czynienia z sytuacją, w której osoby znajdujące się na pokładzie obcego statku morskiego nie podlegają odpowiedzialności karnej przed organami państwa nadbrzeżnego. Nie uniemożliwia on państwu nadbrzeżnemu ścigania osób, które popełniły przestępstwo na pokładzie obcego statku morskiego, np. w drodze międzynarodowych instrumentów prawnych³⁹. Skoro podstawową funkcją tego przepisu jest zapewnienie wolności żeglugi i dbałość o interesy handlowe państwa bandery, to państwo nadbrzeżne może wystąpić z wnioskiem ekstradycyjnym do państwa, na terytorium którego znajduje się sprawca. Nie jest to możliwe w przypadku osób korzystających z immunitetu dyplomatycznego od jurysdykcji karnej, gdyż wyłącza on całkowicie właściwość organów śledczych i sądów karnych państwa przyjmującego⁴⁰.

Art. 27 UNCLOS rozróżnia jurysdykcję karną państwa nabrzeżnego co do zatrzymania osoby, jak i do przeprowadzenia postępowania karnego. Jest to o tyle istotne, że oba te zdarzenia mogą, ale nie muszą wystąpić łącznie. Przykładowo, przepis ten ogranicza kompetencję organów śledczych państwa nadbrzeżnego do wkroczenia na pokład statku morskiego jedynie celem zabezpieczenia rzeczy, mogących stanowić dowód w postępowaniu karnym lub których posiadanie na terytorium państwa nadbrzeżnego jest zabronione. Z kolei w sytuacji ekstradycji będzie miało miejsce zatrzymanie osoby, a państwo nadbrzeżne nie będzie prowadziło postępowania karnego, podejmie natomiast decyzję w przedmiocie wydania tej osoby państwu żądającemu⁴¹.

Art. 27 UNCLOS przyznaje państwu nadbrzeżnemu prawo do wykonywania jurysdykcji karnej wobec statku podnoszącego obcą banderę w trzech sytuacjach.

³⁹ J. Gałka, *Ograniczenia...*, s. 47.

⁴⁰ J. Sutor, *Prawo...*, s. 258.

⁴¹ Report of the International Law..., s. 275.

Po pierwsze, państwo nadbrzeżne może zatrzymać osobę lub przeprowadzić dochodzenie w związku z przestępstwem popełnionym na pokładzie tego statku podczas jego przepływu, gdy:

- a) skutki przestępstwa rozciągają się na państwo nadbrzeżne, lub
- b) przestępstwo jest tego rodzaju, że zakłóca pokój kraju lub porządek publiczny na morzu terytorialnym, lub
- c) kapitan statku, przedstawiciel dyplomatyczny lub urzędnik konsularny państwa bandery statku zwraca się do miejscowych organów z prośbą o pomoc, lub
- d) podjęcie takich działań jest konieczne do zwalczania nielegalnego handlu narkotykami lub substancjami psychotropowymi (art. 27 ust. 1 UNCLOS).

Państwo nadbrzeżne może zatem wykonywać jurysdykcję karną w jednej z powyższych sytuacji wobec przestępstw popełnionych na jego morzu terytorialnym przez statek wykonujący przepływ boczny lub prosty. Warto zauważyć, że art. 27 ust. 1 UNCLOS nie dotyczy przestępstw popełnionych w innych strefach morskich, w tym na morzu otwartym. Jeżeli przestępstwo zostało popełnione na morzu otwartym zasadniczo podlega ono wyłącznej jurysdykcji państwa bandery statku⁴². Jeśli na pokładzie statku znajduje się osoba ścigana przez wymiar sprawiedliwości państwa trzeciego (innego niż państwo bandery statku i państwo nadbrzeżne), państwo nadbrzeżne nie może zatrzymać tej osoby w celach ekstradycyjnych lub żeby zrealizować z jej udziałem pomoc prawną, pochodzącą od państwa trzeciego⁴³.

Trzy z powyższych sytuacji (lit. a, b, d) mają charakter samoistny, a do wykonywania jurysdykcji karnej państwo nadbrzeżne nie potrzebuje zgody państwa bandery statku. W przypadku obrotu narkotykami lub substancjami psychotropowymi należy jednak pamiętać o ograniczeniu wynikającym z art. 17 konwencji z 1988 r. Wykonywanie jurysdykcji w sytuacji opisanej w lit. c ma charakter pochodny i jest uzależnione do prośby kapitana statku, przedstawiciela dyplomatycznego lub urzędnika konsularnego państwa bandery statku.

Warto szerzej pochylić się nad okolicznością wskazaną w lit. b. W doktrynie wyrażany jest pogląd, że państwo nadbrzeżne nie może wykonywać w oparciu o to kryterium jurysdykcji w sprawie o przestępstwa drobne,

⁴² R. Geiß, Ch.J. Tams, *Non-flag States...*, s. 21.

⁴³ Report of the International Law..., s. 275.

a pokój, bezpieczeństwo czy porządek państwa nadbrzeżnego mogą naruszać jedynie poważne przestępstwa⁴⁴. Do kategorii poważnej przestępczości godzącej w pokój i porządek państwa nadbrzeżnego bez wątplenia zaliczyć trzeba zbrodnie międzynarodowe. Są to przestępstwa najcięższe, które godzą nie tylko w państwo nadbrzeżne, ale przede wszystkim zagrożają międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeństwu. Dlatego jeszcze od lat siedemdziesiątych XX w. wyrażany jest pogląd, że państwo nadbrzeżne może wykonywać jurysdykcję karną wobec osób znajdujących się na statku podnoszącym obcą banderę, który wykonuje nieszkodliwy przepływ po morzu terytorialnym tego państwa, której zarzucono popełnienie zbrodni międzynarodowej⁴⁵. Dotyczy to w szczególności tych zbrodni, które podlegają jurysdykcji uniwersalnej w świetle międzynarodowego prawa zwyczajowego, takich jak: zbrodnie przeciwko ludzkości, ludobójstwo, zbrodnie wojenne, a także niewolnictwo i piractwo morskie⁴⁶.

Po drugie, państwo nadbrzeżne może wykonywać jurysdykcję karną (zatrzymać osobę lub przeprowadzić postępowanie), gdy do popełnienia przestępstwa doszło na wodach wewnętrznych państwa nadbrzeżnego i statek opuścił te wody i przepływa przez morze terytorialne (art. 27 ust. 2 UNCLOS; art. 19 ust. 2 UNTS). Przepis ten ma zatem zastosowanie przy nieszkodliwym przepływie o charakterze prostym. Uzasadnieniem wykonywania przez państwo nadbrzeżne jurysdykcji karnej jest to, że nie może ono zostać pozbawione prawa do ścigania i karania przestępstw popełnionych na jego terytorium, a sam fakt przebywania na morzu terytorialnym nie powoduje przyznania osobie ściganej immunitetu⁴⁷. Okoliczność wskazana w art. 27 ust. 2 jest ściśle związana z prawem pościgu, uregulowanym w art. 111 UNCLOS. Gdy pościg został rozpoczęty na wodach wewnętrznych lub morzu terytorialnym państwo nadbrzeżne może go kontynuować także na morzu pełnym, pod warunkiem że pościg nie został przerwany. Jeśli pościg będzie skuteczny i państwo nadbrzeżne zatrzyma osobę ściganą na morzu pełnym, ma prawo wykonywać wobec

⁴⁴ D. R. Rothwell, T. Stephens, *The international ...*, s. 56.

⁴⁵ M. Akehurst, *Jurisdiction in International Law*, 46 *British Yearbook of International Law* (1974), s. 163.

⁴⁶ U. Khaliq, *Jurisdiction, Ships and Human Rights Treaties*, w: *Jurisdiction over ships. Post-UNCLOS Developments in the Law of the Sea*, ed. H. Ringbom, Leiden 2015, s. 331.

⁴⁷ D.R. Rothwell, T. Stephens, *The international law...*, s. 458.

niej jurysdykcję karną. Prawo pościgu jest więc istotnym wyłomem od wyłącznej jurysdykcji państwa bandery statku⁴⁸.

Trzecia okoliczność uzasadniająca wykonywanie jurysdykcji karnej przez państwo nadbrzeżne została wskazana w art. 27 ust. 5 UNCLOS. Umożliwia on państwu nadbrzeżnemu wykonywanie jurysdykcji karnej w związku z naruszeniem przez statek podnoszący obcą banderę przepisów prawnych regulujących uprawnienia państwa nadbrzeżnego w wyłącznej strefie ekonomicznej oraz związane z ochroną i zachowaniem środowiska morskiego, popełnionych przed wpłynięciem statku na morze terytorialne. Nawiązuje do art. 220 UNCLOS, który zapewnia państwu nadbrzeżnemu prawo wszczęcia odpowiedniego postępowania w sytuacji zanieczyszczenia jego morza terytorialnego przez statek podnoszący obcą banderę. Państwo nadbrzeżne może wykonywać jurysdykcję karną nie tylko wobec statku, który znajduje się w jego porcie, ale także wobec statku płynącego po jego morzu terytorialnym. Uprawnienie państwa nadbrzeżnego obejmuje nawet zatrzymanie takiego statku.

Art. 27 UNCLOS bliżej nie reguluje tego, w jaki sposób państwo nadbrzeżne może wykonywać jurysdykcję karną. Zawiera jedynie ogólną zasadę, zgodnie z którą państwo nadbrzeżne powinno, jeżeli kapitan tego żąda, powiadomić przedstawiciela dyplomatycznego lub urzędnika konsularnego państwa bandery przed podjęciem jakichkolwiek działań oraz powinno ułatwić kontakt między tym przedstawicielem lub urzędnikiem a załogą statku (ust. 3). Zawiera też dość ogólną klauzulę, że przy podejmowaniu decyzji, czy lub w jaki sposób należy dokonać aresztowania, należy uwzględnić interesy żeglugi (ust. 4). Rozwinięciem tego postanowienia jest art. 226 UNCLOS z zastrzeżeniem, że reguluje on jedynie problematykę zatrzymania statku w związku z naruszeniem przepisów dotyczących ochrony i zachowania środowiska morskiego. Przepis ten wprowadza wymóg zatrzymania obcego statku nie dłużej, niż jest to konieczne do celów dochodzenia oraz aby inspekcja obcego statku ograniczała się do sprawdzenia dokumentów, jakie statek zobowiązany jest posiadać zgodnie z powszechnie przyjętymi międzynarodowymi normami i standardami. Art. 226 UNCLOS nakazuje również niezwłoczne zwolnienie statku po zastosowaniu takich procedur, jak złożenie kaucji lub innego odpowiedniego zabezpieczenia finansowego. Problematyka użycia siły przy zatrzymaniu statku była przedmiotem rozważań Międzynarodowego

⁴⁸ *Ibidem*, s. 449.

Trybunału Prawa Morza w sprawie M/V „Saiga”. Trybunał stwierdził wówczas, że prawo międzynarodowe wymaga, aby unikać używania siły, a gdy jej użycie jest nieuniknione, nie może wykraczać poza to co jest uzasadnione i konieczne w danych okolicznościach⁴⁹. Dalej w swoim orzeczeniu Trybunał wskazał, że w pierwszej kolejności, aby zatrzymać statek morski należy użyć sygnału dźwiękowego lub świetlnego zgodnie ze standardami uznanymi międzynarodowo. Kiedy to nie odniesie skutku mogą być podjęte inne działania, nie wyłączając oddania strzału przed dziób statku. Użycie siły wobec statku powinno być ostatecznością i należy uczynić wszystko, żeby ochronić życie⁵⁰.

5. Zakończenie

Zasada, zgodnie z którą państwo może swobodnie kształtować i wykonywać jurysdykcję karną na swoim terytorium, doznaje istotnego ograniczenia w zakresie przestępstw popełnionych na statku podnoszącym obcą banderę znajdującym się na morzu terytorialnym innego państwa. Można zaryzykować stwierdzenie, że zasada ta zostaje w tym przypadku odwrócona – jurysdykcja karna będzie zasadniczo przysługiwać państwu bandery statku nie zaś państwu nadbrzeżnemu. Niemnie jednak państwo nadbrzeżne nie zostało całkowicie pozbawione prawa wykonywania jurysdykcji karnej, w szczególności w sytuacjach, gdy przestępstwo godzi w żywotne interesy tego państwa. Brzmienie art. 27 UNCLOS pozwala też na stwierdzenie, że państwu nadbrzeżnemu przysługuje dość szeroki margines swobody w ustalaniu kiedy może wykonywać jurysdykcję karną, a kiedy jego uprawnienie zostało wyłączone. W związku z rozwojem regulacji chroniących środowisko jurysdykcja karna państwa nadbrzeżnego może się też poszerzyć.

Jeśli spojrzymy na aktualny stan prawny z perspektywy praw suwerennych państwa nadbrzeżnego, może on zostać uznany za niesatysfakcjonujący. Państwo nadbrzeżne zostało bowiem pozbawione istotnej części swych suwerennych uprawnień dotyczących wykonywania jurysdykcji karnej. Obszary morskie, w tym także morze terytorialne, odgrywają jednak istotną rolę w handlu międzynarodowym i żegludze międzynarodowej. Obecne

⁴⁹ *Ibidem*, § 155.

⁵⁰ *Ibidem*, § 156.

uregulowania dotyczące wykonywania na morzu terytorialnym jurysdykcji karnej wydają się rozsądnym i opartym o interesy gospodarcze kompromisem, mającym swoją długą tradycję w relacjach międzypaństwowych. Nie oznacza to, że między państwami nie będzie dochodziło do sporów dotyczących sposobu wykonywania jurysdykcji karej przez państwo nadbrzeżne lub państwo bandery statku. Prawo morza nie wprowadza jednak specjalnych mechanizmów ułatwiających rozstrzygnięcie takich sporów jurysdykcyjnych.

Wartością obecnych uregulowań prawa morza dotyczących wykonywania jurysdykcji karnej na morzu terytorialnym jest też ich powszechny charakter. W przeciwieństwie do przywilejów udzielanych np. przy wykonywaniu tranzytu lądowego, które mają charakter dwustronny, reguły określone w UNCLOS mają jednolite zastosowanie do zdecydowanej większości państw świata, co sprzyja rozwojowi handlu i żeglugi po morzach i oceanach. Obecnie nic nie wskazuje, aby w prawie międzynarodowym doszło do przełamania dominacji państwa bandery statku nad czynami popełnionymi na pokładzie statku korzystającego z prawa nieszkodliwego przepływu.

Bibliografia

Literatura

Akehurst M., *Jurisdiction in International Law*, 46 British Yearbook of International Law (1974).

Crawford J.R., *Brownlie's Principles of Public International Law (8th Edition)*, Oxford University Press 2012.

Draft Convention and comments on territorial waters, prepared by the Research in international law of the Harvard Law School, 23 AM. J. INT'L L. Spec. Sup. 243 (1929).

Gavouneli M., *Functional Jurisdiction in the Law of the Sea*, Leiden 2007.

Góralczyk W., *Szerokość morza terytorialnego i jego delimitacja*, Warszawa 1964.

Jessup P., *The law of territorial waters and maritime jurisdiction*, New York 1929.

Khaliq U., *Jurisdiction, Ships and Human Rights Treaties*, w: *Jurisdiction over ships. Post-UNCLOS Developments in the Law of the Sea*, ed. H. Ringbom, Leiden 2015.

Klein N., *Martime security*, w: *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, ed. D.R. Rothwell, A.O. Elferink, T. Stephens, Oxford University Press 2015.

Kraska J., *Excesstiv Coastal State Jurisdiction: Shipboard Armed Security Personnel*, w: *Jurisdiction over ships. Post-UNCLOS Developments in the Law of the Sea*, ed. H. Ringbom, Leiden 2015.

M/V Saiga (No 2), 120 ILR 143 (1999).

Marciniak K.J., *Terytorium morskie Polski i jej władztwo nad strefami morskimi*, w: *Polskie prawo stosunków międzynarodowych*, C. Mik, Ł. Kułaga, TNOiK 2018.

Moor C., *Freedom on Navigation and the Law of the Sea. Warships, States and the Use of Force*, Routledge 2021.

Noyes J., *Territorial sea and contiguous zone*, w: *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, ed. D. Rothwell, A.O. Elferink, T. Stephens, Oxford University Press 2015.

Pyć D., *Strefa przyległa jako obszar morski kontroli prewencyjnej*, Gdańskie Studia Prawnicze, Tom XXXVI, 2016.

R. Geiß, Ch.J. Tams, *Non-flag States as Guardian of Maritime Order: Creeping Jurisdiction of a Different Kind*, w: *Jurisdiction over ships. Post-UNCLOS Developments in the Law of the Sea*, ed. H. Ringbom, Leiden 2015.

Report of the International Law Commission on the Work of its Eighth Session, 4 July 1956, Official Records of the General Assembly, Eleventh Session, Supplement No. 9, (A/3159), Yearbook of the International Law Commission, 1956, vol. II.

Rothwell D.R., Stephens T., *The International Law of the Sea*, Hart 2020.

Sohn L.B., *Cases and Materials on the Law of the Sea. Second Edition*, Brill-Nijhoff 2014.

Symonides J., *Nowe prawo morza*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986.

Territorial Waters Jurisdiction Act, 1878, 41 and 42 Vict., c. 73, section 2.

The ARA Libertad (Argentina v. Ghana), ITLOS Case no 20, Provisional Measures, 15.12.20212.

Treves T., *Historical Development of the Law of the Sea*, w: *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, ed. D. Rothwell, A.O. Elferink, K. Scott, T. Stephens, Oxford University Press 2015.

Źródła prawa

Konwencja Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi, sporządzona w Wiedniu dnia 20 grudnia 1988 r., Dz. U. z 1995 r. Nr 15, poz. 69.

Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz. U. z 2005 r. Nr 18, poz. 158.

Protokół przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz. U. z 2005 r. Nr 18, poz. 162.

Konwencja Narodów Zjednoczonych z 10 grudnia 1982 r. o prawie morza, Dz. U. z 2002 r. Nr 59, poz. 543.

Konwencja w sprawie przeciwdziałania bezprawnym czynom przeciwko bezpieczeństwu żeglugi morskiej, sporządzona w Rzymie dnia 10 marca 1988 r., Dz. U. z 1994 r. Nr 129, poz. 635.

The Convention on Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas, 29.04.1958, United Nations Treaty Series , vol. 559, p. 285.

The Convention on the Continental Shelf, 29.04.1958, United Nations Treaty Series , vol. 499, p. 311.

The Convention on the High Sea, 29.04.1958, United Nations Treaty Series , vol. 450, p. 11.

The Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone, 29.04.1958, United Nations Treaty Series, vol. 516, p. 205.

The Optional Protocol of Signature concerning the Compulsory Settlement of Disputes, 29.04.1958, United Nations Treaty Series , vol. 450, p. 169.

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 1105 (XI) z 21.02.1957 r.

Hague Conference on the Codification of International Law (1930), Acts of the Conference for the Codification of International

Law, March 13-April 12, 1930, 2 vols, League of Nations Doc Nos C.351.M.145.1930.V, 2 vols (1930); C.351(a).M.145(a).1930.V (1930), and Vol 1, Suppl., Doc No C.73.M.38.1929.V (1929).

Orzecznictwo

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z 8.10.2007 r., <https://www.icj-cij.org/en/case/120/judgments>.

Orzeczenie Międzynarodowego Trybunału Prawa Morza w sprawie M/V Saiga (1. 1997), <https://www.informea.org/en/court-decision/mv-saiga-case-1st-1997>.

Katarzyna Lenczewska-Soboń^{1ABDF}

Paweł Opitek^{2ABDF}

**KONTROLA OPERACYJNA ROZMÓW
TELEFONICZNYCH W PROJEKCIE USTAWY
Z 2 LISTOPADA 2021 R. O ZMIANIE USTAWY O SŁUŻBIE
WIĘZIENNEJ ORAZ NIEKTÓRYCH INNYCH USTAW
THE OPERATIONAL SUPERVISION OVER TELEPHONE
CALLS IN THE 2ND NOV, 2021 BILL ON THE BILL ON
THE CHANGE OF THE BILL ON PRISON SERVICE AND
SOME OTHER BILLS**

Otrzymano: 10.02.2022 Zaakceptowano: 09.03.2022 Opublikowano: 31.03.2022

DOI: 10.5604/01.3001.0015.8039

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

A – projekt badań; B – wykonywanie badań; D – interpretacja danych;

F – przegląd piśmiennictwa

Streszczenie

Artykuł dotyczy realizacji kontroli operacyjnej w projekcie ustawy z 2 listopada 2021 r. o zmianie ustawy o Służbie Więziennej. W pierwszej części opracowania scharakteryzowano obraz przestępczości w zakładach

¹ Dr Katarzyna Lenczewska-Soboń, prokurator Prokuratury Okręgowej w Lublinie delegowana do Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, Rzecznik Prasowy KSSiP, członek Zespołu Analiz Systemowych w Kancelarii Prezydenta RP, e-mail: lenczewska@wp.pl, ORCID ID: 0000-0002-1888-1665.

² Dr Paweł Opitek, prokurator Wydziału Nadzoru nad Czynnościami Operacyjno-Rozpoznawczymi w Prokuraturze Krajowej, wykładowca KSSiP, SGH, AGH, Uczelni Łazarskiego, e-mail: opitek@interia.pl, ORCID ID: 0000-0002-4015-5774.

karnych, której dopuszczają się zarówno osadzeni, jak też funkcjonariusze i pracownicy Służby Więziennej. Następnie opisano, jaką rolę odgrywa aparat telefoniczny w funkcjonowaniu jednostek penitencjarnych uwzględniając zarówno telefony legalne, jak i uzyskane przez więźniów w sposób niezgodny z prawem. W drugiej części artykułu skupiono się na przepisach zawartych w projekcie ustawy prezentując kolejno: Inspektorat Wewnętrzny Służby Więziennej, procedurę zarządzania i prowadzenia kontroli operacyjnej, jej zakres przedmiotowy i formę tej kontroli. Całość opracowania kończy podsumowanie.

Słowa kluczowe: Służba Więzienna, funkcjonariusz, zakład karny, osadzony, kontrola operacyjna, telefon, rozmowy telefoniczne, przestępstwo, postępowanie karne

Abstract

The following article discusses carrying out the operational supervision in the 2nd Nov, 2021 bill on the bill on the change of the bill on prison service. The 1st section characterizes the picture of crime committed both by prisoners and prison service in correctional institutions. The third chapter is dedicated to the role of a telephone set in the functioning of prisons including legal phones and the ones obtained by prisoners in an illegal way. The second part focuses on the rules included in the bill project and describes as follows: Internal Inspectorate of the Prison Service, operational control supervision procedure and the form of this control. The last section of the article summarizes the topic.

Key words: Prison Service, penitentiary, operational control, telephone, telephone calls, crime, criminal proceedings

1. Wstęp

Artykuł dotyczy kontroli operacyjnej treści rozmów prowadzonych przy użyciu środków technicznych, w tym za pomocą sieci telekomunikacyjnych, jaką planuje się wprowadzić w projekcie ustawy z 2 listopada 2021 r. o zmianie ustawy o Służbie Więziennej oraz niektórych

innych ustaw (dalej: projekt ustawy z 2.11.2021 r.)³. Zanim odwołano się do konkretnych przepisów regulujących tę najwyższą z form czynności operacyjno-rozpoznawczych, niezbędnym było nakreślenia tła, a więc sytuacji powodujących, że planuje się uprawnić do jej prowadzenia specjalną jednostkę Służby Więziennej (SW). Chodzi o kwestie związane ze wzrostem przestępczości w jednostkach penitencjarnych, odnoszącej się zarówno do czynów karalnych popełnionych przez osadzonych i tymczasowo aresztowanych, ale także funkcjonariuszy i pozostałych pracowników SW. W celu gruntownej analizy tematu należało omówić ogólne cechy i przyczyny wspomnianej przestępczości oraz rolę, jaką odgrywają w niej aparaty telefoniczne i realizowane przy ich wykorzystaniu połączenia. W drugiej części opracowania skupiono się na analizie przepisów prawa, zarówno tych obowiązujących, jak i projektowanych, które odnoszą się do realizacji „podśłuchów”, tj. procedury ich zarządzania, przestępstw „katalogowych” i formy kontroli operacyjnej; scharakteryzowano też planowany status Inspekcji Wewnętrznej Służby Więziennej.

Podjęty temat jest ważny, gdyż chodzi o zmiany w ustawie o Służbie Więziennej⁴, które już niebawem mogą wejść w życie i niemal zrewolucjonizować sposób działania tej formacji pod względem możliwości i efektywności ścigania przestępstw popełnianych nie tylko za murami zakładu karnego. Aby jednak tak się stało, rozwiązania legislacyjne trzeba wpiąć w sprawne działanie swoistego biura spraw wewnętrznych SW, którego powołanie planuje się w projekcie. Nie jest to zadanie łatwe pod względem logistycznym i technicznym co potwierdza historia Służby Ochrony Państwa. Pomimo, że SOP od 1 lutego 2018 r. posiada uprawnienia do prowadzenia kontroli operacyjnej⁵, to do końca 2020 r. nie przeprowadził żadnej takiej czynności⁶.

³ Rządowe Centrum Legislacji, <https://legislacja.gov.pl/projekt/12353000/katalog/12826414#12826414> (dostęp: 23.01.2022). Projekt znajduje się obecnie na etapie zgłaszania stanowisk do projektu przez uprawnione podmioty w ramach opiniowania projektu.

⁴ Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz. U. z 2021 r. poz. 1064, ze zm.).

⁵ Zob. art. 42 i n. ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa (Dz. U. z 2021 r. poz. 575, ze zm.).

⁶ Wynik to z przedstawianych Sejmowi i Senatowi przez Prokurator Generalny corocznych, jawnych informacji o łącznej liczbie osób, wobec których został skierowany wniosek o zarządzanie kontroli i utrwalania rozmów lub wniosek o zarządzanie kontroli operacyjnej (informacje składane są na podstawie art. 11 § 1 ustawy z dnia 28 stycznia 2016 r. – Prawo o prokuraturze (Dz. U. z 2021 r. poz. 66, ze zm.).

Artykuł ma charakter nowatorski nie tylko dlatego, że zawiera pierwszą, gruntowną analizę planowanych zmian, ale dotyka newralgicznych zagadnień praktycznych związanych z prowadzeniem kontroli operacyjnej, których charakterystyka jest nader skromna w doktrynie prawa i orzecznictwie sądowym. Kontrola operacyjna stanowi bowiem swoiste „tabu”, gdyż czynności operacyjno-rozpoznawcze są domeną Policji i pozostałych służb oraz prowadzi się je w sposób niejawny. Dlatego autorzy artykułu, oprócz dogmatycznej analizy planowanych regulacji, podnieśli kwestie praktyczne związane z jej stosowaniem. Są to zagadnienia skomplikowane i charakter opracowania niekiedy pozwolił tylko zasygnalizować rodzące się problemy.

W analizie podjętego tematu zastosowano metodę analizy i wykładni przepisów, tj. regulacji znajdujących się w projekcie, odwołując się momentami do podobnych rozwiązań obowiązujących w systemie prawa. Przywołano literaturę, nie tylko prawniczą, ale także socjologiczną i kryminologiczną, odwołującą się do opisywanych problemów. Duża część uwag sformułowana została na podstawie doświadczenia zawodowego autorów, którzy mieli do czynienia z realizacją kontroli operacyjnej w praktyce, wykonując zawód prokuratora. Zadaniem finalnym opracowania było udzielenie odpowiedzi na pytanie: czy rozwiązania zaproponowane w projekcie ustawy z 2.11.2021 r. co do kontroli operacyjnej, są odpowiednio skonstruowane pod względem prawnym i czy przyczynią się do poprawy prawidłowego funkcjonowania Służby Więziennej i jednostek penitencjarnych.

Dodać należy, że artykuł ma specjalistyczny charakter i traktuje o szczegółowych kwestiach związanych ze stosowaniem kontroli operacyjnej w świetle projektowanych przepisów. Dlatego zrezygnowano z omówienia kwestii podstawowych i ogólnych, takich jak np. czym są czynności operacyjno-rozpoznawcze i jak definiuje się kontrolę operacyjną. Zdecydowały o tym także ramy objętościowe tekstu. Autorzy artykułu wierzą, że osoby zainteresowane podjętym tematem, ale niekoniecznie specjalizujące się w prawnych aspektach „podśluchów”, uzupełnią swoją wiedzę w tym zakresie o inne, bardziej ogólne publikacje. Podobnie sprawa ma się z niektórymi zagadnieniami, o których należało tylko wspomnieć w tekście (m.in. stosunek kontroli operacyjnej do kontroli administracyjnej rozmów telefonicznych prowadzonych przez osadzonych), gdyż ich wszechstronna analiza wymaga odrębnego opracowania.

2. Przestępczość w więzieniach

Zakłady karne i areszty śledcze stanowią „odrębny świat”, różniący się w wielu aspektach od codziennej rzeczywistości funkcjonowania ludzi nie objętych izolacją. W owym „świecie” żyje 24 godziny na dobę duża liczba osób: 21.01.2022 r. we wszystkich jednostkach penitencjarnych w kraju znajdowało się łącznie 72 074 osadzonych w tym: 62 674 skazanych, 8641 tymczasowo aresztowanych i 759 ukaranych⁷. Korpus Służby Więziennej, według stanu na 21.12.2020 r., składał się natomiast z prawie 28 600 funkcjonariuszy oraz innych pracowników⁸. Część wymienionych osób, zapewne stosunkowo niewielka, jest w jakiś sposób zaangażowana w działania noszące znamiona przestępstwa. Chodzi o różne rodzaje czynów karalnych: przemoc fizyczną i znęcanie się, handel narkotykami, korupcję, udział w zorganizowanej grupie przestępczej itd. Według raportu Najwyższej Izby Kontroli⁹ w latach 2017-2019 doszło do następującej liczby zdarzeń: 2017 r. – 3608, 2018 r. – 2637, 2019 r. – 2594. „Zdarzenie” to sytuacja, która spowodowała zagrożenie lub naruszenie bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej lub konwoju SW, zagrożenie życia osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej lub funkcjonariusza albo pracownika SW a także naruszenie prawa przez wskazane osoby. Prowadzi to do wniosku, że problem przestępczości „więziennej” jest poważny i należy dążyć do jego zminimalizowania. Jednak obowiązujące mechanizmy okazały się niewystarczające i obserwuje się wzrost niepokojących symptomów związanych z wykonywaniem kary pozbawienia wolności zarówno po stronie samych osadzonych, ale także pracowników mundurowych i cywilnych jednostek penitencjarnych. Przyczyn sprawczych takiego stanu rzeczy jest kilka: rozluźnienie dyscypliny więziennej w ostatnich latach, coraz większa agresja po stronie skazanych, przyznanie im wielu praw związanych z odbywaniem kary pozbawienia wolności, co generuje u więźniów postawy roszczeniowe i skłania do nadużyć. Niekiedy chodzi

⁷ *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych*, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-komunikat> (dostęp: 21.01.2022).

⁸ Ministerstwo Sprawiedliwości. Centralny Zarząd Służby Więziennej. Roczna Informacja Statystyczna. Tabela 73 Funkcjonariusze i pracownicy zatrudnieni w dniu 31.12.2020 r., dostępne na stronie: <https://sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (dostęp: 21.01.2022).

⁹ *Bezpieczeństwo osadzonych. Informacja o wynikach kontroli*, raport Najwyższej Izby Kontroli z 2020, Departament Porządku i Bezpieczeństwa Wewnętrznego, nr ewid. 52/2020/P/19/040/KPB.

o osoby, które pozostawiły „na wolności” spory majątek i mogą przeznaczyć duże środki finansowe na korumpowanie funkcjonariuszy Służby Więziennej.

Tabela 1. Dane dotyczące liczby zawiadomień o podejrzeniu popełnienia przestępstwa złożonych w latach 2016-2020 wobec funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz pracowników zakładów penitencjarnych¹⁰.

Złożenie zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa	Wobec funkcjonariuszy Służby Więziennej	Wobec pracowników
2021	77	2
2020	114	3
2019	98	1
2018	73	2
2017	86	1
2016	50	1
łącznie	498	10

Wspomniane, negatywne czynniki nie umknęły uwadze organu nadzorującego Służbę Więzienną i stąd przygotowany przez Ministra Sprawiedliwości projekt ustawy z 2.11.2021 r. W jego uzasadnieniu¹¹ wskazano, że celem nowelizacji jest uwzględnienie wielowymiarowego aspektu przestępczej działalności osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych. Chodzi o dwie sfery funkcjonowania jednostki penitencjarnej, w których dochodzi do przestępstw:

- 1) popełnianych przez osoby przetrzymywane w izolacji na mocy decyzji sądu oraz
- 2) których sprawcami są funkcjonariusze i pozostali pracownicy Służby Więziennej.

Jeśli chodzi o pierwszą sytuację, to powierzchnia zakładu karnego i aresztu śledczego jest ograniczona, a ponadto oddzielona murem tworzącym granicę pomiędzy miejscem izolacji, a przestrzenią „wolnego świata”.

¹⁰ Uzasadnienie z dnia 2 listopada 2021 r. do projektu ustawy o zmianie ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Rządowe Centrum Legislacyjnego, <https://legislacja.gov.pl/projekt/12353000/katalog/12826414#12826414>, s. 4-5 (dostęp: 21.01.2022), dalej: uzasadnienie.

¹¹ *Ibidem*, s. 4.

Negatywnie zmodyfikowane warunki, w jakich odbywa się karę pozbawienia wolności, mają charakter dezintegrujący i sprzyjają napięciom nie tylko pomiędzy samymi osadzonymi, ale także osadzonymi, a Służbą Więzienną. Dochodzi do patologicznych sytuacji, gdyż osoba skazana wkracza w inną rzeczywistość i traci poczucie wolności i niezależności. Wpływa to na jej osobowość, degradowuje i stygmatyzuje, co skłania nawet osoby, które nie chciały mieć więcej konfliktów z prawem, do szukania akceptacji w kryminogennym środowisku oraz prowadzi do wytworzenia się „drugiego życia”, stanowiącego element zakładów karnych. Z drugiej strony więźniowie pozostają pod wpływem administracji jednostki penitencjarnej i oczekuje się od nich przestrzegania surowej dyscypliny. Jednak w działalność przestępczą zaangażowani są także niektórzy funkcjonariusze i pracownicy Służby Więziennej. Stykają się oni z osadzonymi, często powiązani ze światem zorganizowanej przestępczości, co generuje pokusę lub subiektywnie rozumiany przymus nawiązania relacji nie tylko nagannych etycznie, ale stanowiącej także czyn prawnie zabroniony. Rodzi to zagrożenie korupcją oraz innymi próbami wywierania różnych form nacisku na funkcjonariuszy, co niekiedy ma swój finał w postaci popełnionego czynu zabronionego. Jego źródła należy szukać przez pryzmat chęci doraźnego zysku, a niekiedy strachu o siebie lub najbliższą rodzinę.

3. Telefony, jako ważny element „życia więziennego”

Kara pozbawienia wolności jest najdotkliwszym rodzajem restrykcji za popełnione przestępstwo. Chociaż wiąże się ona z odebraniem możliwości nieskrępowanego korzystania z szeregu praw dostępnych osobom niekaranym i narzuceniem ograniczeń, to jednak osadzony nadal stanowi podmiot prawa naturalnego z przynależną mu niezbywalną godnością ludzką. Wykonywana wobec niego kara nie może zatem przekraczać rozsądnej miary dolegliwości i powinna być realizowana humanitarnie oraz przestrzegać standardów zagwarantowanych przez Konstytucję RP¹² oraz ustawę – Kodeks karny wykonawczy¹³. Osadzeni mają ograniczony dostęp do telefonu, co stanowi element resocjalizacyjny kary. Osoba przebywająca

¹² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, ze zm.).

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2021 r. poz. 53, ze zm.; dalej: k.k.w.).

w zakładzie penitencjarnym, a szczególnie tymczasowo aresztowana, prowadząc w dowolnym czasie i miejscu rozmowy na odległość, mogłaby wpływać destrukcyjnie na przebieg postępowania karnego, m.in. kontaktować się ze współpodejrzanymi celem uzgodnienia alibi, zastraszać świadków itd. Jednak z drugiej strony więź emocjonalna pomiędzy członkami rodziny stanowi dobro osobiste człowieka i zasługuje na ochronę prawną, a więc błędem byłoby całkowite odcięcie osadzonych od możliwości podtrzymywania kontaktów osobistych czy załatwienia podstawowych spraw życiowych przez telefon. Dlatego w jednostkach penitencjarnych znajdują się, przeznaczone do użytku dla osadzonych, aparaty telefoniczne. Gorzej jednak, że rozwinął się podziemny rynek funkcjonowania aparatów nielegalnych, wykorzystywanych przede wszystkim do celów związanych z popełnianiem przestępstw.

3.1. Telefony legalne

Zgodnie z art. 105 § 1 k.k.w. skazanemu należy umożliwić utrzymywanie więzi przede wszystkim z rodziną i innymi osobami bliskimi m.in. przez rozmowy telefoniczne. Dlatego art. 105b § 1 i 2 k.k.w. przyznaje mu prawo korzystania z samoinkasującego aparatu telefonicznego na własny koszt lub na koszt rozmówcy. Chodzi o dostępny w ramach zakładu karnego telefon w którym połączenie opłacane jest automatycznie za pomocą monety, żetonu, karty telefonicznej lub karty płatniczej¹⁴. W uzasadnionych wypadkach dyrektor zakładu karnego może zezwolić skazanemu na skorzystanie z innego aparatu do prowadzenia rozmów. Dyrektor ustala bowiem porządek wewnętrzny jednostki penitencjarnej tak, aby utrzymać dyscyplinę i zapewnić bezpieczeństwo i realizację zadań kary pozbawienia wolności, w tym ochronę społeczeństwa przed przestępczością (art. 73 § 1 i 2 k.k.w.). Dotyczy to także sposobu realizacji prawa przyznanego osadzonym do kontaktowania się ze światem zewnętrznym za pomocą telefonu. Pozbawienie takiego uprawnienia może nastąpić tylko w wypadkach zagrożenia porządku publicznego lub zagrożenia dla bezpieczeństwa zakładu i jedynie na czas określony (art. 105b § 3 k.k.w.), a ponadto stanowić karę dyscyplinarną (art. 143 § 3 pkt 1 k.k.w.). Prawo do korzystania z aparatu telefonicznego podlega dalej idącym ograniczeniom w przypadku osoby tymczasowo aresztowanej (art. 217c k.k.w.).

¹⁴ Art. 2 pkt 2 ustawy z dnia 16 lipca 2004 r. – Prawo telekomunikacyjne (Dz. U. z 2021 r. poz. 576).

Pozwala się jej korzystać z aparatu na zasadach określonych w regulaminie organizacyjno-porządkowym wykonywania tymczasowego aresztowania. Wcześniej musi uzyskać jednak zgodę sądu lub prokuratora, do którego dyspozycji pozostaje w postaci zarządzenia na korzystanie z aparatu telefonicznego, chyba że zachodzi uzasadniona obawa, że zostanie ona wykorzystana w celu bezprawnego utrudniania postępowania karnego lub do popełnienia przestępstwa. Organ planujący objąć figuranta kontrolą operacyjną, której przedmiotem będzie legalny telefon funkcjonujący w więzieniu, powinien dokładnie znać jego status procesowy szczególnie, że będzie on zazwyczaj dotyczył innej sprawy, aniżeli prowadzone w stosunku do figuranta niejawne rozpracowanie.

Oprócz kwestii prawnych ważne są aspekty organizacyjne realizacji podsłuchu, jeśli sąd wyraził na niego zgodę. Chodzi o ustalenie z jakiego aparatu telefonicznego figurant korzysta, kiedy to robi i na jakich warunkach. Przepisy ogólne kodeksu karnego wykonawczego, regulujące prawo do korzystania przez osadzonego z aparatu telefonicznego, zostały doprecyzowane w aktach rangi podstawowej wydanych na podstawie art. 249 § 1 k.k.w.: rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności¹⁵ oraz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania¹⁶. Z kolei tzw. porządek wewnętrzny, ustalany jest na podstawie zarządzenia dyrektora aresztu śledczego lub zakładu karnego, które doprecyzowuje regulacje przepisów wyższego rzędu do warunków funkcjonowania konkretnej jednostki penitencjarnej. W „porządku wewnętrznym” uregulowany jest m.in. dokładny czas, miejsce i zasady korzystania z aparatów samoinkasujących oraz innych środków komunikacji, a ponadto sytuacje wyjątkowe, takie jak warunki i tryb udzielania dodatkowych rozmów telefonicznych. W miejscach osadzenia i aresztowania osób obowiązują ponadto różnego rodzaju instrukcje i wytyczne skierowane do Służby Więziennej, a więc dokumenty wydane przez kierownika jednostki o charakterze instruktażowym określające sposób zrealizowania połączenia czy obsługę aparatu¹⁷.

¹⁵ Dz. U. poz. 2231.

¹⁶ Dz. U. poz. 2290.

¹⁷ M. Mudy, *Prawne i praktyczne aspekty telefonii osadzonych*, „Ochrona i Bezpieczeństwo Obiektów i Biznesu. Wydanie specjalne”, https://ochrona-bezpieczenstwo.pl/files/wyd_spec_securitech_cz2.pdf, s. 19 (dostęp: 21.01.2022).

Telefonia dla osadzonych realizuje potrzeby nie tylko samych skazanych czy tymczasowo aresztowanych, ale także innych osób. Rozmowy telefoniczne wykonywane są z osobami bliskimi, które korzystają z możliwości kontaktu z osobą przebywającą w jednostce penitencjarnej, a ponadto umożliwia się kontakt z obrońcami i przedstawicielami prawnymi, a także instytucjami. Zgodnie z art. 8 k.k.w. skazany w postępowaniu wykonawczym może korzystać z pomocy obrońcy ustanowionego w tym postępowaniu, a niekiedy obrona ma charakter obligatoryjny. W tym zakresie art. 78 k.p.k. stosuje się odpowiednio, a skazany pozbawiony wolności ma prawo porozmawiać ze swoim obrońcą, pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym podczas nieobecności innych osób, a rozmowy z tymi osobami nie podlegają kontroli. Skazany ma także prawo do komunikowania się z przedstawicielami stowarzyszeń, fundacji i organizacji, a także z podmiotami kościelnymi i wyznaniowymi (art. 38 § 1, art. 42 oraz art. 102 ust. 7 i 8 k.k.w.). Przytoczone regulacje decydują o tym, że organ realizujący kontrolę musi baczyc, aby nie dotyczyła ona treści objętych tajemnicą prawnie chronioną, która nie może zostać wykorzystana w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych, a tym bardziej przeniesiona do postępowania procesowego.

3.2. Telefony nielegalne

Problematyka posiadania przez osoby osadzone nielegalnych telefonów komórkowych nie doczekał się w Polsce dogłębnej analizy naukowej. Podobnie na świecie, w literaturze anglojęzycznej, nie sposób odnaleźć zbyt wielu opracowań na podany temat. Tym bardziej cenne są badania przeprowadzone na zlecenie brytyjskiej Służby Więziennictwa i Probacji, a sporządzony na ich podstawie raport pt. „The demand for and use of illicit phones in prison”¹⁸, opublikowano w 2018 r. Objęły one wszystkie zakłady karne w Anglii i Walii, a zastosowane metody badawcze polegały m.in. na wywiadach z szefami zajmującymi się bezpieczeństwem w zakładach karnych oraz samymi osadzonymi. Okazało się, że telefony komórkowe są istotnym elementem życia więziennego i służą nie tylko do resocjalizacji, ale także popełniania przestępstw. W 2013 r. brytyjska

¹⁸ A. Ellison, M. Coates, P. S. Pike, W. Smith-Yau, R. Moore, *The demand for and use of illicit phones in prison*, Ministry of Justice Analytical Series 2018, <https://www.gov.uk/search/all> (dostęp: 21.01.2022).

służba penitencyjna ujawniła 7451 nielegalnych aparatów komórkowych lub kart SIM na terenie podległych jednostek. Autorzy raportu ustalili, że handel takimi urządzeniami był postrzegany przez jej funkcjonariuszy, jako jedno z głównych zagrożeń dla utrzymania dyscypliny, a z drugiej strony dostęp do telefonów komórkowych pomagał przestępcom kierować nielegalną działalnością za murami jednostek penitencyjnych.

Tabela 2. Cel użycia nielegalnych telefonów przez osadzonych wg badań ankietowych przeprowadzonej wśród więźniów zakładów penitencyjnych w Anglii i Walii¹⁹.

Powód użycia telefonu komórkowego	Aktywność %
Handel narkotykami w więzieniu	89
Więźniowie chcący utrzymywać przez telefon kontakt z rodziną/przyjaciółmi	81
Działalność przestępcza poza zakładem karnym	79
Odgrywanie roli w wymianie więziennej	69
Nękanie ofiar/świadków przebywających poza więzieniem	61
Działalność grup przestępczych	49
Korupcja personelu	33
Nieodpowiednie relacja personel/więzień	30

Skala problemu była zróżnicowana w poszczególnych więzieniach; częściej korzystali z nielegalnych aparatów członkowie zorganizowanych grup przestępczych, a rzadziej kobiety i nieletni. Telefony stanowiły główne narzędzie organizowania podziemia usługowego przede wszystkim w zakresie handlu narkotykami i innymi nielegalnymi używkami, ale także do zastraszania osób pozostających na wolności. Więźniowie uczestniczący w badaniu widzieli także pozytywne cechy dostępu do nielegalnych telefonów: rozmowy na odległość rozładowywały napięcie, które w przeciwnym razie mogło doprowadzić do konfrontacji z personelem i zakłócenia reżimu więziennego.

Podobne wnioski płyną z badań przeprowadzonych przez naukowców dwóch angielskich uniwersytetów: Staffordshire i Leicester²⁰. Wynika

¹⁹ *Ibidem*, s. 22.

²⁰ J. Treadwell, K. Gooch, G. Barkham Perry, *Crime in prisons: Where now and where next?*, January 2019, <https://researchportal.bath.ac.uk/en/publications/crime-in-prison-what-now-and-where-next> (dostęp: 21.01.2022).

z nich, że technologia telefonii komórkowej stanowi poważne wyzwanie dla funkcjonowania służby penitencjarnej. Ich obecność w celach sprzyja zorganizowanej przestępczości nie tylko w wymiarze krajowym, ale także międzynarodowym. System użytkowania tego rodzaju urządzeń dotyczy wielu aspektów funkcjonowania osadzonych m.in. niektórzy więźniowie zmuszani byli do przechowywania telefonów dla innych osadzonych uczestniczących w zorganizowanych strukturach mafijnych. Badania potwierdziły tezę, że „lewe” aparaty są elementem ułatwiającym działania łamiące prawo na terenie zakładu karnego w tym przede wszystkim obrót narkotykami, ale także użytkują je sprawcy przemocy domowej w celu podjęcia próby kontaktu z ofiarami. Rzadko zdarza się, aby telefon służył wyłącznie do rozmowy z rodziną i przyjaciółmi.

Przechodząc na grunt krajowy, to w przeprowadzonych w 2013 r. badaniach ankietowych na terenie Zakładu Karnego w Barczewie oraz Aresztu Śledczego w Ostródzie, które dotyczyły zagrożenia zjawiskiem korupcji w ocenie funkcjonariuszy Służby Więziennej, respondentów zapytano: „Jakie korzyści może uzyskać skazany, któremu udałoby się skorumpować funkcjonariusza Służby Więziennej?”. Respondenci wskazywali w pierwszej kolejności na częstszy dostęp do telefonów (70%) oraz umożliwienie dostarczenia do celi przedmiotów niebezpiecznych i niedozwolonych w postaci telefonów komórkowych, narkotyków i sterydów (40%)²¹. Tak więc wszystkie trzy wyniki badań potwierdziły, że nielegalny telefon komórkowy jest rzeczą bardzo pożądaną przez osoby pozostające w izolacji i służy im przede wszystkim do działań nielegalnych, niekiedy wprost wypełniających znamiona przestępstwa.

Zaprezentowany problem ma wielowymiarowy charakter i dotyka niekiedy obszarów, które wydawać by się mogło nie mają ze sobą nic wspólnego. Chodzi m.in. o prawo funkcjonariuszy SW do korzystania z własnych aparatów w czasie pracy, które – w wyniku zagubienia lub kradzieży – mogą przejść osadzeni. W piśmie z 3 grudnia 2020 r. Dyrektora Generalnego Służby Więziennej skierowanym do Rzecznika Praw Obywatelskich²² wskazano, że dopuszczenie do nieograniczonego posługiwania się przez funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej prywatnymi telefonami komórkowymi w godzinach pracy spowodowałoby znaczne zagrożenie

²¹ M. Kotowska, *Zagrożenie zjawiskiem korupcji ze strony członków zorganizowanych grup przestępczych z perspektywy funkcjonariuszy Służby Więziennej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, nr 27, s. 143, 147.

²² Nr pisma BPR-I.070.103.2020.PB (pismo w dyspozycji autora).

dla bezpieczeństwa jednostek penitencjarnych i poważnie utrudniło realizację zadań nałożonych na SW. Stwierdzono ponadto, że nieograniczone korzystanie z takich aparatów zaburzyłoby funkcjonujące w zakładach karnych i aresztach śledczych systemy wykrywania nielegalnych urządzeń elektronicznych. Dlatego funkcjonariusze i pracownicy są zobowiązani do nieużywania prywatnych telefonów komórkowych w pracy.

4. Inspektorat Wewnętrzny Służby Więziennej

Skoro ustalono, że osoby funkcjonujące w jednostkach penitencjarnych, zarówno jako osadzeni, jak i pracownicy, uczestniczą lub narażeni są na różne formy przestępczości, to konieczne jest zwalczanie takich niepożądanych zjawisk. W grę wchodzi różnego rodzaju środki oddziaływania o charakterze organizacyjnym, prawnym czy edukacyjnym. W zakładach karnych i aresztach śledczych funkcjonują struktury i instrumenty ukierunkowane na niwelowanie niepożądanych czynników, ale dla tematyki artykułu związanej z kontrolą operacyjną najważniejsze są plany powołania Inspektoratu Wewnętrznego Służby Więziennej (IWSW). Obecnie SW posiada Biuro Spraw Wewnętrznych, czyli komórkę organizacyjną w Centralnym Zarządzie Służby Więziennej odpowiedzialną m.in. za:

- 1) działania profilaktyczne w zakresie niwelowania niedopuszczalnych zachowań funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej, a także ujawnianie takich przypadków,
- 2) podnoszenie świadomości wśród funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej w zakresie zagrożeń związanych z korupcją oraz poszukiwanie mechanizmów przeciwdziałania takim zagrożeniom,
- 3) realizację zadań dotyczących inicjowania, planowania i przeprowadzania kontroli zewnętrznych jednostek organizacyjnych,
- 4) koordynację działań dotyczących załatwiania skarg, próśb, petycji i wniosków w sprawach funkcjonariuszy, interesantów oraz osób pozbawionych wolności, a także sprawowanie w tym zakresie nadzoru nad jednostkami organizacyjnymi Służby Więziennej,
- 5) analizowanie oświadczeń o stanie majątkowym funkcjonariuszy SW.

Wynika z tego, że obecne zadania Służby Więziennej oraz odpowiadające im uprawnienia są ukierunkowane na prowadzenie oddziaływania penitencjarnego i resocjalizacyjnego oraz zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego w miejscach izolacji. Funkcjonariusze SW nie

zostali wyposażeni w kompetencje o charakterze ofensywnym pozwalające na rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw: nie mogą prowadzić czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz dochodzeniowo-śledczych ukierunkowanych na ściganie czynów zabronionych ściśle powiązanych z funkcjonowaniem tejże Służby. Jeśli dodać do tego, że mieszczą się w Warszawie Biuro Spraw Wewnętrznych zatrudnia niewielką liczbę osób i nie posiada oddziałów w terenie, to trudno je uznać za skuteczne narzędzie w walce z „więzienną” przestępczością. Podobnie innym służbom, np. Policji lub Centralnemu Biuru Antykorupcyjnemu, trudno skutecznie walczyć z omawianymi zagrożeniami, gdyż środowisko osadzonych i funkcjonariuszy SW jest bardzo hermetyczne, jednostki penitencjarne są odizolowane od świata zewnętrznego, a wszystko to potęguje charakter zamkniętej celi, jako miejsca odgradzonego dodatkowym murem od pozostałych więziennych pomieszczeń. Dlatego trudno wykryć, śledzić i zwalczać relacje przestępcze do których dochodzi w takich miejscach.

Skuteczniej może wykonać to zadanie tylko wewnętrzna formacja Służby Więziennej dysponująca uprawnieniami o charakterze operacyjno-rozpoznawczym, rozbudowaną strukturą ulokowaną co najmniej we wszystkich większych jednostkach penitencjarnych, odpowiednią liczbą funkcjonariuszy oraz zapleczem sprzętowym i zagwarantowanymi środkami finansowymi na realizację postawionych przed nią celów. Wspomniana formacja musi być strukturalnie ulokowana w samym wnętrzu Służby Więziennej, gdyż tylko działając „od środka” da się poznać uwarunkowania środowiskowe i skutecznie zwalczać zagrożenia. W tym celu procedowane zmiany mają przyznać funkcjonariuszom Inspektoratu Wewnętrznego Służby Więziennej, wykonującym wyłącznie zadania w ramach IWSW, uprawnienia do prowadzenia czynności administracyjno-porządkowych oraz operacyjno-rozpoznawczych, na wzór innych służb strzegących porządku publicznego. Struktury takie funkcjonują już w innych formacjach; chodzi m.in. o Biuro Spraw Wewnętrznych Policji (art. 5b ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji²³), Biuro Spraw Wewnętrznych Straży Granicznej (art. 3c ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej²⁴) czy Biuro Kontroli i Spraw Wewnętrznych Centralnego

²³ Dz. U. z 2021 r. poz. 1882, ze zm.

²⁴ Dz. U. z 2021 r. poz. 1486, ze zm.

Biura Antykorupcyjnego (art. 11 ust. 2 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym²⁵).

Zgodnie z art. 5b ust. 1, 2 i 4 ustawy o Policji, jej Biuro Spraw Wewnętrznych jest jednostką organizacyjną służby spraw wewnętrznych realizującą na obszarze całego kraju zadania w zakresie rozpoznawania, zapobiegania i zwalczania przestępczości popełnianej przez policjantów i pracowników Policji oraz przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu dokonanych na szkodę Policji, określonych w 296-306 k.k.²⁶, wykrywania i ścigania sprawców tych przestępstw, a także – w zakresie zleconym przez Inspektora Nadzoru Wewnętrznego – funkcjonariuszy i pracowników Policji, Straży Granicznej i Służby Ochrony Państwa lub strażaków i pracowników Państwowej Straży Pożarnej. Na jego czele stoi, podległy Komendantowi Głównemu Policji, Komendant BSWP, jako organ kierujący tym Biurem, powołany przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. W podobny sposób planuje się funkcjonowanie Inspektoratu Wewnętrznego Służby Więziennej: art. 8 uSW ma zostać uzupełniony o pkt 1a i 1b ustanawiający tenże Inspektorat, jako jednostkę organizacyjną nadzorowaną przez Ministra Sprawiedliwości. Zgodnie z § 1 pkt 7 projektu, nowy art. 11a ust. 2-6 ustawy o Służbie Więziennej stanowi, że IWSW ma kierować Szef, podległy Ministrowi Sprawiedliwości i pełniący funkcję zastępcy Dyrektora Generalnego SW. Szef IWSW, na którego siedzibę wyznaczono miasto stołeczne Warszawa, stanie się przełożonym funkcjonariuszy pełniących służbę w Inspektoracie. Podlegać mu będą wydziały zamiejscowe Inspekcji Wewnętrznej Służby Więziennej wraz ze stojącymi na ich czele naczelnikami.

Jeśli chodzi o kompetencje, to planowany art. 11a ust. 1 uSW stanowi, że Inspektorat jest jednostką organizacyjną realizującą na obszarze całego kraju zadania zawarte w art. 23aa ust. 1 i 2 ustawy, a więc polegające na rozpoznawaniu, zapobieganiu, wykrywaniu oraz uzyskaniu i utrwalaniu dowodów przestępstw popełnionych przez:

- 1) osadzonych w zakładach karnych lub aresztach śledczych,
- 2) osoby niebędące funkcjonariuszami lub pracownikami Służby Więziennej w związku z wykonywaniem czynności służbowych przez funkcjonariuszy lub pracowników SW oraz

²⁵ Dz. U. z 2021 r. poz. 1671, ze zm.

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2021 r. poz. 2345, ze zm.).

- 3) funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej w związku z wykonywaniem czynności służbowych;
- 4) do zadań IWSW należy także ujawnianie mienia zagrożonego przypadkiem w związku z przestępstwami, w przypadku których można prowadzić kontrolę operacyjną.

Zakres podmiotowy aktywności Inspektoratu odpowiada rozwiązaniom dotyczącym innych służb. O ile osadzeni i korpus SW w naturalny sposób powinien być w zainteresowaniu IWSW to aktualne pozostaje pytanie o zasadność objęcia nim jeszcze innych osób. Jednak rozwiązanie takie należy ocenić, jako słuszne. Kryminogenne zachowania pracowników Służby Więziennej dotyczą niekiedy takich kwestii, jak „ustawianie” przetargów, wręczanie łapówek czy przekazywanie „grypsów” i dochodzi do współdziałania z osobami trzecimi znajdującymi się poza systemem więziennictwa. Jeśli nielegalna pomoc dla osadzonych będzie pochodzić bezpośrednio od osoby pozostającej poza murami więzienia (tj. bez pomocy czy pośrednictwa strażników), to przepisy prawa wykluczają stosowanie wobec niej kontroli operacyjnej przez IWSW (podmioty takie nie mieszczą się w katalogu z art. 23aa ust. 1 i 2 projektu). W takich sytuacjach konieczne będzie nawiązanie współpracy z innymi służbami, np. Policją lub CBA, które mogą prowadzić kontrolę operacyjną w stosunku do takich figurantów.

5. Kontrola operacyjna realizowana przez IWSW

Kontrola operacyjna to najbardziej zaawansowana forma czynności operacyjno-rozpoznawczych pod kilkoma względami. Wkracza ona w podstawowe prawa i wolności obywatelskie, takie jak: prawo jednostki do prywatności, konstytucyjnej wolności komunikowania się i zachowania w tajemnicy treści przekazu oraz prawo do autonomii informacyjnej. Dlatego standardy wdrażania kontroli muszą być doprecyzowane w przepisach i decydować o tym, że jej prowadzenie jest możliwe tylko w stosunku do najpoważniejszych przestępstw, gdy inne środki okazały się bezskuteczne albo są nieprzydatne. Europejski Trybunał Praw Człowieka, a za nim polski Trybunał Konstytucyjny, w swoim orzecznictwie

wymagają²⁷, aby przepisy regulujące kontrolę operacyjną jednoznacznie wskazywały kategorię osób, wobec których można stosować „podśluchy”, rodzaj przestępstw „katalogowych”, maksymalną długość czasu jej trwania, środki gwarantujące odpowiednie wykorzystanie uzyskanych zapisów lub ich zniszczenie, respektowanie tajemnicy prawnie chronionej oraz sądową kontrolę nad opisywanymi działaniami. Warto zatem prześledzić czy projektowane przepisy ustawy o Służbie Więziennej spełniają opisane wyżej kryteria.

5. 1. Procedura zarządzania i przebieg kontroli

W projekcie ustawy procedura stosowania kontroli operacyjnej została ukształtowana identycznie, jak ma to miejsce w innych ustawach „resortowych”, a więc:

- 1) podejmowana jest ona w celu zapobieżenia, wykrycia, ustalenia sprawców, a także uzyskania i utrwalenia dowodów przestępstw tzw. katalogowych,
- 2) stanowi środek ostateczny w tym znaczeniu, że stosowana jest, gdy inne środki okazały się bezskuteczne albo będą nieprzydatne (tzw. klauzula subsydiarności),
- 3) zarządza kontrolę operacyjną Sąd Okręgowy w Warszawie na pisemny wniosek Szefa IWSW, złożony po uzyskaniu pisemnej zgody Prokuratora Generalnego,
- 4) jest limitowana czasowo: pierwsza kontrola zarządzana jest na okres nieprzekraczający 3 miesięcy i może być przedłużana na kolejne okresy, ale łączny czas stosowania kontroli nie może przekroczyć 18 miesięcy,
- 5) w ustawie określono warunki, jakie musi spełniać wniosek o zarządzanie lub przedłużenie kontroli m.in. precyzyjnie oznaczyć figuranta, formę „podśluchu”, kwalifikację prawną czynu oraz zawierać opis okoliczności faktycznych sprawy uzasadniających stosowanie kontroli,

²⁷ Wyrok TK z 30.07.2014 r., K 23/11, OTK ZU 2014, nr 7/A, poz. 80; wyrok TSUE w połączonych sprawach C-203/15 i C-698/15 (Home Office przeciwko Watson), <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=186492&doclang=EN>, data odczytu: 08.03.2022 r.; wyrok Izby ETPC z 12.01.2016 r., sprawa Szabó i Vissy p. Węgrom, skarga nr 37138/14, dostępny na stronie: <https://www.sw.gov.pl/assets/94/39/36/fb64b715488bee1c8debe0ac0677993670308b8e.pdf>, data odczytu: 08.03.2022 r.

6) po zakończeniu kontroli uzyskane materiały należy przekazać do postępowania karnego lub zniszczyć, a sposób zakończenia działań odpowiednio udokumentować.

Ostatecznie to Sąd Okręgowy w Warszawie wyrazi zgodę na zarządzanie i przedłużenie kontroli operacyjnej prowadzonej przez IWSW, co ma zagwarantować ocenę wniosku przez organ niezależny od służb i prokuratury, a jednocześnie posiadający wysoką wiedzę prawniczą i doświadczenie życiowe. Zanim jednak wniosek trafi do sądu, musi być przedłożony Prokuratorowi Generalnemu, a więc w praktyce zarejestrowany w Kancelarii Tajnej Prokuratury Krajowej. Jego pierwszą analizę przeprowadzą prokuratorzy z Wydziału Nadzoru nad Czynnościami Operacyjno-Rozpoznawczymi, a następnie Prokurator Generalny zostanie poinformowany o charakterze sprawy wraz z rekomendacją, co do wyrażenia zgody na wystąpienie przez IWSW do sądu z wnioskiem o zarządzanie kontroli operacyjnej lub wydania decyzji odmownej. Tylko w przypadkach niecierpiących zwłoki zarządzanie kontroli przez Szefa Inspektoratu będzie mogło nastąpić po uzyskaniu zgody Prokuratora Generalnego, ale zwróci się on jednocześnie do sądu o wydanie zezwolenia na kontynuowanie „podśluchu”. Jeśli wniosek zostanie rozpatrzony przez sąd negatywnie, to wstrzymuje się kontrolę, a uzyskane w jej trakcie materiały ulegają niezwłocznemu zniszczeniu.

Wyznaczoną w przepisach prawa aktywność Prokuratora Generalnego w zakresie kontroli operacyjnej także tej, prowadzonej w przyszłości przez Inspektorat Wewnętrzny Służby Więziennej, można podzielić na trzy grupy zadań. Oprócz bezpośredniego udziału w procedurze oceny wniosków, Prokurator ten sprawuje ogólny nadzór nad prawidłowością realizacji kontroli oraz wykonuje obowiązki informacyjne wobec Sejmu i Senatu. Wynika to z art. 57 § 2 u.p.p., jak i ustaw szczególnych. Posiada on prawo wglądu w materiały zgromadzone w toku kontroli w warunkach przewidzianych dla przekazywania, przechowywania i udostępniania informacji niejawnych. Jeśli chodzi o pozostałe uprawnienia nadzorcze, to przepis art. 36 § 4 u.p.p. scedował na szefa resortu sprawiedliwości obowiązek określenia, w drodze rozporządzenia, sposobu realizacji czynności prokuratora w ramach kontroli nad czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi określonymi w art. 57 § 2 u.p.p. Na jego podstawie Minister Sprawiedliwości wydał rozporządzenie z dnia 13 lutego 2017 r. w sprawie sposobu realizacji czynności prokuratora w ramach kontroli nad czynnościami

operacyjno-rozpoznawczymi²⁸, które odnosi się do prokuratorskiej kontroli nad wszystkimi służbami uprawnionymi do prowadzenia kontroli operacyjnej. Kontrola prokuratora nad czynnościami jest sprawowana w szczególności przez badanie faktycznych podstaw tych czynności oraz ich legalności, prawidłowości i efektywności. Inna ważna kompetencja Prokuratora Generalnego wynika z art. 57 § 3 u.p.p. Otóż, może on zwrócić się o przeprowadzenie czynności operacyjno-rozpoznawczych podejmowanych przez uprawnione organy, jeżeli pozostawałyby one w bezpośrednim związku z toczącym się postępowaniem przygotowawczym oraz zapoznać się z materiałami zgromadzonymi w toku takich czynności. Jeśli chodzi o obowiązki informacyjne względem parlamentu, to kwestię tą reguluje art. 11 § 1 u.p.p. Prokurator Generalny przedstawia zatem Sejmowi i Senatowi jawną roczną informację o łącznej liczbie osób, wobec których został skierowany wniosek o zarządzanie kontroli operacyjnej i w przyszłości Szef IWSW będzie zobowiązany do udzielenia stosownej informacji, celem zawarcia jej w sprawozdaniu przygotowanym na podstawie art. 11 § 1 u.p.p. Opisana regulacja stanowi kompromis pomiędzy koniecznością zachowania w tajemnicy sposobu realizacji przez służby kontroli operacyjnej, a ujawnieniem niektórych informacji jej dotyczących w celu sprawowania społecznej kontroli nad działalnością służb.

Projekt ustawy stanowi, że kontrola operacyjna powinna być zakończona niezwłocznie po ustaniu przyczyn jej zarządzenia, najpóźniej jednak z upływem okresu, na który została wprowadzona. Po zakończeniu kontroli Szef IWSW informuje Prokuratora Generalnego o jej wynikach, które dotyczą dwóch sytuacji. W pierwszej, kiedy kontrola okazała się efektywna i uzyskano dowody popełnienia przestępstwa, Szef IWSW przekazuje do prokuratury wszystkie materiały zgromadzone podczas stosowania „podśluchów” celem wprowadzenia ich do procesu. Natomiast materiały niezawierające dowodów pozwalających na wszczęcie postępowania karnego lub dowodów mających znaczenie dla toczącego się postępowania karnego podlegają niezwłocznemu, protokolarnemu i komisijnemu zniszczeniu. Zakończenie kontroli będzie dokumentować notatka przedstawiona Prokuratorowi Generalnemu przez Szefa Inspektoratu w której wskaże się m.in. okres trwania kontroli oraz jej rezultat.

²⁸ Dz. U. z 2017 r. poz. 292.

5.2. Przepisy „katalogowe”

Instytucja przestępstw „katalogowych” została zastosowana w każdej z ustaw resortowych dopuszczających stosowanie kontroli operacyjnej. Ma ona charakter limitujący, tj. określa konkretnej służbie ochrony prawa pole do działania operacyjnego zgodnie z zadaniami do realizacji których została ustanowiona. Katalogu nie można traktować rozszerzająco poprzez np. wdrażanie „podśluchu” w sprawach o przestępstwa podobne. Jeśli w rozprawianiu, obok czynu wymienionego w art. 23ao ust. 1, pojawią się jeszcze inne przestępstwa, to należy opisać je w uzasadnieniu do wniosku o zarządzanie kontroli operacyjnej, ale nie podawać takich czynów w kwalifikacjach prawnych przestępstw w petitum wniosku. W projektowanym art. 23ao ust. 1 określono trzy zbiory; chodzi o:

- 1) przestępstwa z Kodeksu karnego:
 - a) godzące bezpośrednio w podstawowe dobra każdej osoby ludzkiej takie, jak życie, zdrowie i wolność (art. 148, art. 156 § 1 i 3, art. 157 § 1, art. 158, art. 159, art. 163-165, art. 189, art. 190a, art. 197, art. 198, art. 202 § 3, art. 223 i art. 280-282),
 - b) urzędnicze (art. 228 § 1 i § 3-5, art. 229 § 1 i § 3-5, art. 230 § 1, art. 230a § 1, art. 231 § 2 i art. 305),
 - c) przeciwko prawidłowemu funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości (art. 234-236, art. 238, art. 239, art. 242, art. 243, art. 245, art. 246 i art. 247) oraz
 - d) pozostałe przestępstwa (art. 258, art. 269, art. 286 oraz art. 299 § 1, 2, 5 i 6);
- 2) sprawy dotyczące nielegalnego wytwarzania, posiadania, udostępniania lub obrotu bronią, amunicją, materiałami wybuchowymi, środkami odurzającymi, substancjami psychotropowymi, ich prekursorami lub nowymi substancjami psychoaktywnymi oraz materiałami jądrowymi i promieniotwórczymi;
- 3) przestępstwa skarbowe, jeżeli wartość przedmiotu czynu lub uszczuplenie należności publicznoprawnej przekraczają pięćdziesięciokrotną wysokość najniższego wynagrodzenia za pracę określonego na podstawie odrębnych przepisów.

Stosowanie kontroli operacyjnej przez IWSW jest możliwe tylko i wyłącznie w sytuacji, gdy wymienione czyny dotyczą osadzonych, funkcjonariuszy Służby Więziennej lub pracowników zatrudnionych w tej służbie. W projekcie ustawy podkreślono, że takie określenie zakresu

przedmiotowego nie tylko wpisuje się w oczekiwania społeczne, ale podyktowane jest koniecznością uzupełnienia działań podejmowanych w ramach krajowej polityki antykorupcyjnej oraz zapewnienia wysokich standardów etycznych i moralnych funkcjonowania służby. Kontrola operacyjna prowadzona przez Inspektorat Wewnętrzny Służby Więziennej w innym zakresie przedmiotowym byłaby niezgodna z prawem, osoby, które wyraziłyby na to zgodę, odpowiadałyby karnie z art. 231 k.k., a uzyskane w ten sposób materiały, biorąc nawet pod uwagę treść art. 168a k.k., stanowiłyby wątpliwej rangi źródło dowodowe.

Pobieżna lektura art. 23ao ust. 1 mylnie wskazuje, że projektodawca błędnie wskazał niektóre kwalifikacje prawne. W przepisie art. 23ao ust. 1 pkt 1 zapisano np. „art. 163-165”; a więc literalne brzmienie regulacji dopuszcza kontrolę we wszystkich rodzajach czynów zabronionych bez względu na postać winy, typ podstawowy, uprzywilejowany lub kwalifikowany mieszczących się w tym przedziale. Natomiast art. 163 § 2 k.k. statuuje przestępstwo popełnione z winy nieumyślnej podobnie, jak art. 164 § 2 i art. 165 § 2 k.k. Jednak katalogowy zakres przestępstw należy odczytywać w powiązaniu z dyspozycją ogólną art. 23ao ust. 1, a stanowi ona, że kontrolę operacyjną można stosować w celu ścigania umyślnych przestępstw. W przypadku art. 190a k.k. możliwość wdrożenia kontroli operacyjnej będzie dotyczyła jedynie § 3, gdyż § 1 i 2, a więc przestępstw wnioskowych. Podobnie rzecz się ma z art. 286 § 4 i art. 305 § 3 k.k. Rozważenia wymaga natomiast czy do omawianego katalogu przestępstw nie powinien dołączyć z art. 199 § 1 k.k. penalizujący seksualne wykorzystanie zależności, gdyż w środowisku więziennym występuje duże zagrożenie takimi działaniami.

Przechodząc do pierwszej kategorii czynów z art. 23ao ust. 1, zauważyć należy, że środowisko więzienne stanowi miejsce pobytu osób najczęściej zdeprawowanych, które popełniły poważne przestępstwa kryminalne, a warunki izolacyjne jeszcze bardziej potęgują u nich agresję i frustrację. Pomiędzy więźniami dochodzi nierzadko do przemocy polegającej na pobiciach, okaleczeniach i innych naruszeniach czynności narządów ciała, zgwałceniach oraz podobnych seksualnych wykorzystywaniach osoby słabszej, a także pozostałych wymuszeniach poddania się określonym czynnościom. Przemoc ukierunkowana jest także na funkcjonariuszy i pracowników SW, a niekiedy zagrożeni są członkowie ich rodzin. Stąd kontrola operacyjna może dotyczyć działalności osadzonego lub tymczasowo aresztowanego, który w celu popełnienia przestępstwa będzie komunikował się

przez nielegalny telefon z innymi osobami, wydawał im polecenia, żądał od podległych mu przestępców realizacji określonych działań. Jednak czynów karalnych mogą dopuszczać się także pracownicy i funkcjonariusze zatrudnieni w jednostkach penitencjarnych. Znamienne jest, że lektura uzasadnienia projektu kładzie nacisk na zwalczanie przestępczości wśród funkcjonariuszy SW, rzadziej odwołując się do osadzonych. Można z tego wywnioskować, że Ministerstwo Sprawiedliwości odnotowało narastający problem korupcji i innych patologicznych zachowań wśród samych mundurowych nie tracąc jednocześnie z pola widzenia, że więźniowie także popełniają przestępstwa w trakcie odbywania kary.

Zgodnie z art. 115 § 13 pkt 7 k.k. funkcjonariusze SW posiadają status funkcjonariusza publicznego, a więc mogą popełnić przestępstwa, których cechą indywidualną osoby realizującej znamiona czynu zabronionego stanowi bycie „funkcjonariuszem publicznym”. Spośród deliktów „urzędniczych” największe zagrożenie stanowi korupcja. W literaturze wskazuje się, że osoby funkcjonujące w zorganizowanych grupach przestępczych posiadają szerokie możliwości w zakresie korumpowania funkcjonariuszy poszczególnych służb, w tym również Służby Więziennej²⁹. Mogą oni ułatwić dostarczenie osadzonym niedozwolonych przedmiotów takich, jak np. środki odurzające i psychotropowe, wyroby alkoholowe, urządzenia do komunikowania się na odległość. Zdeprawowani funkcjonariusze działają przy tym z niskich pobudek, kierowani chęcią uzyskania korzyści majątkowych lub osobistych³⁰. Dzięki przekupstwu osadzony może ponadto zyskać dodatkowe przywileje, otrzymać informację, do której nie jest uprawniony; niekiedy celem korumpowania funkcjonariuszy SW jest uzyskanie przepustki czy przeniesienie do innej jednostki penitencjarnej. Przestępstwa takie, oprócz wypełnienia znamion sprzedajności pełniącego funkcję publiczną, wiążą się z przekroczeniem uprawnień lub niedopełnieniem obowiązków służbowych. Z drugiej strony „łapówkarstwo” stanowi realne zagrożenie przy realizacji przetargów i innych procedur inwestowania w infrastrukturę systemu więziennictwa czy innych formach wydatkowania pieniędzy publicznych noszących cechy niegospodarności. Rodzi to okazję do korumpowania funkcjonariuszy SW, także pełniących funkcje kierownicze, przez nieuczciwych przedsiębiorców, aby udzielili

²⁹ M. Kotowska, *Zagrożenie zjawiskiem korupcji ze strony członków zorganizowanych grup przestępczych...*, s. 141.

³⁰ Uzasadnienie, *ibidem*, s. 22.

„pomocy” w korzystnym rozstrzygnięciu przetargów czy realizacji innego przedsięwzięcia. Działania Centralnego Biura Antykorupcyjnego pokazują, że stosowana w takich sprawach kontrola operacyjna, połączona niekiedy z wręczeniem czy przyjęciem korzyści majątkowej przez figuranta (art. 23ap projektu), stanowi najlepszą, a niekiedy jedyną formę czynności operacyjno-rozpoznawczych, pozwalającą rozbić „układ” przestępczy funkcjonujący w hermetycznych środowiskach. W tym kontekście wydaje się, że przepis art. 29 ust. 1 ustawy o CBA powinien zostać uzupełniony poprzez dodanie do niego Komendanta Inspektoratu Wewnętrznej Służby Więziennej, jako organu zobowiązanego do współdziałania z Szefami i Komendantami innych służb w zakresie zwalczania korupcji w instytucjach publicznych oraz działalności godzącej w interesy ekonomiczne państwa.

Jeśli chodzi o przestępstwa „katalogowe” wymierzone przeciwko prawidłowemu funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości, to osoby osadzone i tymczasowo aresztowane na swój sposób są zaangażowane w funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości, gdyż każda z nich uczestniczyła w postępowaniu karnym z udziałem stron procesowych, świadków lub innych współoskarżonych, a teraz objęta jest procedurami prawa karnego wykonawczego. Dlatego zachodzi realne niebezpieczeństwo, że niektórzy osadzeni lub tymczasowo aresztowani będą fałszywie zeznawać albo wywierać przemocą lub groźbą bezprawną wpływ na strony procesowe i pokrzywdzonych, tworzyć fałszywe dowody czy budować dla siebie alibi. Niekiedy motywem działania figuranta może być chęć zemsty na osobach, które w jego opinii „zdradziły” i przyczyniły się do jego prawomocnego skazania. Trafnie zatem napisano w uzasadnieniu³¹, że przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości związane są z bezprawnymi, a przez to zasługującymi na potępienie, działaniami podejmowanymi wobec uczestników postępowania karnego. Ich stosowanie stanowi nie tylko naruszenie uprawnień procesowych tych osób, ale również szeroko pojętych praw człowieka. Ujawnianie i rugowanie takich zachowań w Służbie Więziennej ma służyć z jednej strony zapewnieniu przestrzegania gwarancji procesowych uczestników postępowań karnych, a z drugiej poszanowaniu godności i praw człowieka.

W grę wchodzi ponadto art. 258 k.k. Przepis ten należy do przestępstw „katalogowych” we wszystkich ustawach zezwalających na prowadzenie

³¹ Uzasadnienie, *ibidem*, s. 22.

kontroli operacyjnej, gdyż zorganizowane grupy przestępcze stanowią jedno z najpoważniejszych zagrożeń dla dóbr prawnych podlegających ochronie także w zakładach karnych i aresztach śledczych. W uzasadnieniu napisano, że funkcjonariusze Służby Więziennej, z racji wykonywanego zawodu, stanowią cenny kanał umożliwiający wymianę informacji z innymi osadzonymi lub członkami grupy pozostającymi na wolności³². Funkcjonowanie organów ścigania nie jeden raz udowodniło, że taka nielegalna współpraca miała miejsce, dlatego uwzględnienie w katalogu przestępstw art. 258 k.k. jest uzasadnione. Zdaniem autorów, brak natomiast takich oczywistych przesłanek, jeśli chodzi o art. 286 k.k. statuujący przestępstwo oszustwa. Ma ono powszechny charakter w różnych sferach działalności ludzkiej i zapewne projektodawca przyjął, że niektórzy funkcjonariusze i pracownicy SW podejmują działania związane z wyłudzeniem nienależnej korzyści materialnej. Jeszcze bardziej kontrowersyjne jest uwzględnienie art. 269 k.k., jako czynu „katalogowego”. Sam fakt, że uzasadnienie projektu nie odnosi się do wskazanego problemu, może świadczyć o braku racjonalnych i do końca przemyślanych argumentów projektodawcy na ten temat. W praktyce sprawcą uszkodzenia danych informatycznych o szczególnym znaczeniu dla instytucji państwowej – chodzi o zakład karny lub areszt śledczy, jako jednostkę organizacyjną składającą się z substratu materialnego i osobowego – może być funkcjonariusz lub inny pracownik Służby Więziennej, gdyż osadzeni nie mają dostępu do takich danych. Zapewne nadużycia polegają niekiedy na nielegalnym przeszukiwaniu baz danych przez służbę SW, wprowadzaniu czy usuwaniu znajdujących się w nich zapisów, ale czyny takie mogą być objęte kontrolą operacyjną, jako przestępstwa z art. 231 k.k. Trudno natomiast wyobrazić sobie, na czym konkretnie miałyby polegać stany faktyczne odpowiadające znamionom opisanym w art. 269 k.k.

Pewne wątpliwości budzi zawarcie w projektowanym art. 23ao ust. 1 przestępstwa prania pieniędzy. Projektodawca argumentował, że dopuszczenie możliwości stosowania kontroli operacyjnej w przypadku podejrzenia przestępstwa z art. 299 k.k. stanowić będzie dopełnienie działań w zakresie zwalczania zachowań o charakterze korupcyjnym. Należy pamiętać, napisano w uzasadnieniu, że korzyści majątkowe przyjmowane przez funkcjonariuszy SW, prędzej czy później trafiają – wprost lub po czynnościach maskujących ich przestępcze pochodzenia – do legalnego obrotu. Szeroki wachlarz czynności wykonawczych opisanych w art. 299 k.k. daje zatem

³² *Ibidem*, s. 22.

możliwości ukarania sprawcy, zarówno za przestępstwo bazowe (korupcję), jak i będące jego pochodną pranie pieniędzy³³. Projektodawca założył więc, że osoby osadzone lub tymczasowo aresztowane także próbują ukryć posiadane „owoce” przestępstwa i można o tym uzyskać wiedzę w trakcie odbywania przez nie kary lub stosowania środka zabezpieczającego. Rodzą się jednak wątpliwości czy funkcjonariusze IWSW powinni zajmować się przestępstwami gospodarczymi, o zupełnie innym charakterze, aniżeli korupcja czy więzienna przemoc. Prowadzenie czynności operacyjno-rozpoznawczych dotyczących art. 299 k.k. ma specyficzny charakter i wiąże się ze żmudnym procesem uzyskiwania informacji od instytucji finansowych oraz urzędów publicznych, prowadzeniem skomplikowanych czynności analitycznych, a niekiedy rozpoznaniem mechanizmów rynkowych. Podobne działania znacznie wykraczają poza „mury więzienia” i wymagają sporego nakładu czasu oraz posiadania specjalistycznej wiedzy o ekonomii i rynku. Zachodzi zatem niebezpieczeństwo, że funkcjonariusze IWSW skupią swoje „moce przerobowe” na działaniach, co do których nie są należycie przygotowani, zaniedbując główne obszary swojej aktywności. Albo w ogóle zaniechają czynności w kierunku uzyskania dowodów dotyczących prania pieniędzy. Z identycznych powodów brak jasnych, racjonalnych przesłanek, które uzasadniały zamieszczenie wśród przestępstw „katalogowych” czynów karalnych popełnionych w sprawach o przestępstwa skarbowe. Próby ustalenia intencji projektodawcy nie ułatwia fakt, że uzasadnienie projektu milczy na ten temat, chociaż dość szczegółowo opisuje przesłanki wprowadzenia pozostałych przestępstw „katalogowych”. W takich sprawach kompetentne są inne służby, aniżeli Inspektorat Wewnętrzny Służby Więziennej, przede wszystkim Krajowa Administracja Skarbowa, której przyznano kompetencje do prowadzenia kontroli operacyjnej. Jeśli nowelizacja wejdzie w życie, to rozwiązanie sytuacji może polegać na zawieraniu przez IWSW porozumień z innymi służbami, np. CBŚP, KAS lub CBA, i wspólne prowadzenie spraw dotyczących prania pieniędzy czy nadużyć podatkowych.

Przypadki dotyczące osób nielegalnie wytwarzających, posiadających, udostępniających lub obracających bronią, amunicją, materiałami wybuchowymi oraz jądrowymi i promieniotwórczymi muszą być bezwzględnie ścigane, a przestępcy zbyt często mają dostęp do takich przedmiotów lub substancji. Dotyczy to takich kwalifikacji prawnych, jak art. 263 § 1-3

³³ *Ibidem*, s. 22.

i art. 171 § 1-3 k.k. Identycznie jest z narkotykami, gdyż ich posiadanie przez więźniów stanowi jeden z największych problemów z którymi boryka się Służba Więzienna. Tymczasem doświadczenia Centralnego Biura Śledczego Policji pokazują, że kontrola operacyjna to jedna z najefektywniejszych form pracy operacyjnej do zwalczania przestępczości narkotykowej we wczesnej fazie rozpracowania zorganizowanych grup. W ramach kombinacji obok „podśluchów” stosuje się niekiedy instytucję zakupu kontrolowanego oraz przesyłki niejawnie nadzorowanej, które przewidziane zostały w projekcie (art. 23ap i art. 23aq).

5.3. Formy kontroli

Określenie „formy kontroli operacyjnej” dotyczy sposobów uzyskiwania wrażliwych informacji o figurancie, w tym przede wszystkim „lokalizacji” w jakiej są rejestrowane, pobierane, a następnie przesyłane (zazwyczaj zdalnie) i gromadzone przez służbę. Szeroko rozumianą „lokalizacją” danych może być miejsce niepubliczne takie, jak prywatny dom lub biuro, ale także urządzenie końcowe czy sieć telekomunikacyjna. Zgodnie z art. 11a ust. 12 projektowanego przepisu, Szef IWSW określa, w drodze zarządzenia, formy i metody realizacji czynności operacyjno-rozpoznawczych z zachowaniem przepisów o ochronie informacji niejawnych. Chodzi o to, aby tajniki pracy operacyjnej pozostały poufne. W przeciwnym razie praca służb byłaby nieskuteczna zarówno w wąskiej, jak i w szerokiej perspektywie. W pierwszym przypadku chodzi o to, że figurant sprawy wiedząc o tym, że „interesują się” nim organy ścigania, mógłby neutralizować podejmowane wobec niego działania, stałby się bardzo ostrożny, a nawet zaprzestał na jakiś czas niezgodnej z prawem aktywności tylko po to, aby nie dostarczyć dowodów swojej winy. W ujęciu szerszym, publiczne ujawnienie i dyskutowanie o niejawnych metodach pracy Policji i służb spowodowałoby, że sprawcy wiedzieliby, jak skutecznie zacierać ślady popełnionych przestępstw i pozostaliby *de facto* bezkarnymi³⁴.

W projekcie ustawy przewidziano pięć form kontroli identycznych, jak w pozostałych dziewięciu aktach prawnych dopuszczających jej prowadzenie. Zgodnie z projektowanym art. 23ao ust. 5 kontrola operacyjna prowadzona jest niejawnie i polega na:

³⁴ A. Tomaszuk, D. Piekarski, P. Opitek, *Nadzór prokuratora nad realizacją kontroli operacyjnej (część I)*, „Prokuratura i Prawo”, 2021, nr 12, s. 137.

- 1) uzyskiwaniu i utrwalaniu treści rozmów prowadzonych przy użyciu środków technicznych, w tym za pomocą sieci telekomunikacyjnych;
- 2) uzyskiwaniu i utrwalaniu obrazu lub dźwięku osób z pomieszczeń, środków transportu lub miejsc innych niż miejsca publiczne;
- 3) uzyskiwaniu i utrwalaniu treści korespondencji, w tym korespondencji prowadzonej za pomocą środków komunikacji elektronicznej;
- 4) uzyskiwaniu i utrwalaniu danych zawartych w informatycznych nośnikach danych, telekomunikacyjnych urządzeniach końcowych, systemach informatycznych i teleinformatycznych;
- 5) uzyskiwaniu dostępu i kontroli zawartości przesyłek.

Czynność opisana w art. 23ao ust. 5 pkt 1, to klasyczna forma podsłuchu ukierunkowana na przechwytywanie rozmów telefonicznych w postaci głosu człowieka, chociaż może dotyczyć także innego dźwięku transmitowanego za pomocą sieci telekomunikacyjnej i odbieranego przez urządzenie końcowe w postaci aparatu telefonicznego. Jej wdrożenie, przez IWSW, oprócz realizacji procedury prawnej, wymagać będzie dokonania ustaleń faktycznych w zakresie m.in. jednoznacznego stwierdzenia, że figurant rzeczywiście korzysta z telefonu, który ma być przedmiotem „podsłuchu”. Nie wyklucza to sytuacji, kiedy inne osoby, oprócz figuranta, także prowadzą rozmowy przy wykorzystaniu tego samego aparatu, np. nielegalnie dysponują nim wszyscy „mieszkańcy” jednej celi. W takim przypadku bierze się pod uwagę zasadę proporcjonalności i adekwatności w aspekcie ustalenia czy figurant jest głównym użytkownikiem telefonu czy jednak rzadko korzysta z niego w porównaniu z innymi osobami, jaką pełni rolę w nielegalnych działaniach czy pozostali współosadzeni także uczestniczą w jego przestępstwie. Rozważyć należy ponadto możliwość uzyskania pożądaných informacji przy zastosowaniu mniej „inwazyjnych” środków, aniżeli kontrola operacyjna.

Przedmiotem kontroli mogą być zarówno aparaty telefoniczne oficjalnie dostępne w więzieniu, jak i komórki znajdujące się w nielegalnym posiadaniu osadzonego lub prywatny smartfon funkcjonariusza lub pracownika Służby Więziennej. Jeśli chodzi o telefon znajdujący się na wyposażeniu jednostki penitencjarnej, to rozpoznanie wymaga system jego działania: techniczne parametry aparatu, kto jest jego operatorem, w jaki sposób uruchamiane są impulsy itd. W przypadku ogólnodostępnego aparatu do realizacji połączeń na zasadach określonych w przepisach ustawowych i doprecyzowanych w aktach wewnętrzzakładowych, to rozważyć należałoby prowadzenie kontroli tylko w momencie, gdy z aparatu korzysta

osoba objęta rozpracowaniem. Ponadto zgodnie z art. 90 pkt 9 oraz art. 91 pkt 11 k.k.w. rozmowy telefoniczne skazanych podlegają lub mogą podlegać kontroli administracji zakładu karnego z wyłączeniem rozmów m.in. z obrońcą, pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym (art. 8 § 3 k.k.w.). Art. 242 § 10 k.k.w. stanowi, że kontrola rozmowy telefonicznej, to zapoznanie się z jej treścią oraz możliwość jej przerwania lub utrwalenia. Taka definicja obejmuje także nadzór „optyczny”, który polega na uniemożliwieniu osadzonemu wybieranie numerów telefonu do osób nieuprawnionych, zmiany numeru telefonu w trakcie rozmowy oraz kontroli wybieranego numeru telefonu³⁵. Odróżnić jednak należy instytucję kontroli operacyjnej od kontroli administracyjnej, chociaż ich zakres przedmiotowy może się pokrywać: w tym samym momencie osadzony korzystający z legalnego telefonu może być objęty dwiema kontrolami, ale realizowanymi niezależnie od siebie. Stanowi to kolejny dowód na specyfikę jednostek penitencjarnych, która musi być uwzględniona przy realizacji „podśluchów”.

Czynności operacyjno-rozpoznawcze, poprzedzające wdrożenie kontroli operacyjnej w formie przewidzianej w art. 11a ust. 5 pkt 1 projektu, wymagać będą ustalenia sposobu organizacji rozmów telefonicznych w konkretnej jednostce penitencjarnej. Nie będzie to proste, gdyż jak podaje A. Mudy³⁶ w jednostkach penitencjarnych usługi telekomunikacyjne mają charakter niejednolity i pod względem faktycznym realizacja rozmów telefonicznych różni się w poszczególnych zakładach karnych i aresztach śledczych w zależności od rodzaju i typu jednostki, architektury budynków, możliwości technicznych zakładu karnego. Zapotrzebowanie jednostek penitencjarnych w zakresie telefonii dla osadzonych jest realizowane przez różnych dostawców i operatorów z zastosowaniem odmiennych rozwiązań technicznych. Należą do nich pojedyncze aparaty samoinkasujące znanych dostawców, ale także mniejszych operatorów. Po względem technicznym, realizacja połączenia przebiega w sposób standardowy, ale stosowane są także mieszane rozwiązania oferowane zarówno od strony operatorów, jak i samych aparatów samoinkasujących. Wreszcie wykorzystywane są systemy telefonii, gdzie aparaty telefoniczne dostawcy systemu umożliwiają komunikację za pośrednictwem dowolnego operatora telekomunikacyjnego. Przy czym coraz częściej, żeby nie

³⁵ Wyrok SA w Katowicach z 9.04.2019 r., V ACa 808/17, LEX nr 2848099.

³⁶ M. Mudy, *Prawne i praktyczne aspekty telefonii osadzonych...*, s. 18-20.

powiedzieć powszechnie, korzysta się z technologii VoIP, dającej elastyczne możliwości dostosowania się do zmian i możliwości rynku telekomunikacyjnego. Można spotkać rozwiązania systemowe, które poprzez identyfikatory i PIN wprowadzony przez osadzonego lub odpowiedni kod wysłany zdalnie przez funkcjonariusza inicjują działanie aparatu umożliwiając połączenie. Można również spotkać rozwiązania indywidualne polegające na blokowaniu działania telefonów w czasie innym niż przeznaczony na rozmowy osadzonych.

6. Podsumowanie

Planowane w projekcie ustawy z 2.11.2021 r. powołanie Inspekcji Wewnętrznej Służby Więziennej i wyposażenie jej w kompetencje do prowadzenia kontroli operacyjnej należy ocenić pozytywnie. Zakłada się, że pozwoli to bardziej zapobiegać i efektywniej zwalczać przestępczość popełnianą w zakładach karnych i aresztach śledczych szczególnie, że ostatnie lata przyniosły wzrost kryminogennych zachowań w jednostkach penitencjarnych. Jeśli procedowane zmiany wejdą w życie, to w praktyce realizacja opisanego celu nie będzie łatwa. Potrzeba znacznych środków finansowych i działań organizacyjnych zakrojonych na szeroką skalę, aby stworzyć zaplecze logistyczne nadające się do realizacji kontroli operacyjnej w postaci m.in. uzyskiwania i utrwalania treści rozmów prowadzonych przy użyciu środków technicznych, w tym za pomocą sieci telekomunikacyjnych. W konkretnej sprawie wdrożenie „podśluchu” musi być poprzedzone innymi czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi, aby prawidłowo rozpoznać i ocenić sytuację oraz przygotować grunt pod wdrożenie kontroli. Dochodzi do tego, a nawet będzie determinować możliwość podjęcia działań, odpowiedni stan kadrowy IWSW. Praca operacyjna opiera się na szczególnych predyspozycjach charakterologicznych funkcjonariuszy pionu operacyjnego, nie tylko znajomości prawa, ale przede wszystkim taktyki i techniki kryminalistycznej oraz długoletnim doświadczeniu zawodowym. Inspektorat Wewnętrzny Służby Więziennej, w przypadku jego utworzenia, będzie musiał zgromadzić takich ludzi do pracy, co wcale nie jest zadaniem łatwym.

Dochodzą do tego jeszcze inne wyzwania, specyficzne dla Służby Więziennej. Zamknięte środowisko jednostek penitencjarnych z racji swojego funkcjonowania generować będzie problemy natury faktycznej i prawnej

związane z wdrożeniem i realizacją kontroli operacyjnej oraz pozostałych czynności operacyjno-rozpoznawczych. Przykładowo zagadnieniem wymagającym szczegółowej analizy, która wykraczała poza ramy niniejszego artykułu, jest udzielenie odpowiedzi na pytanie: „Czy dopuszcza się – w formie rejestracji obrazu i dźwięku – kontrolę operacyjną celi więziennej, gdzie oprócz figuranta stale przebywają także inni skazani?”. Potencjalnie można założyć, że będzie on opowiadał współwięźniom o planowanych lub popełnionych przestępstwach, co można by utrwalić zapisem audio-wideo i zdobyć w ten sposób cenne informacje w celu wykrycia lub zapobieżenia popełnieniu czynu zabronionego. Pojawiają się jednak poważne ograniczenia, gdyż w wyniku wdrożenia takiej formy kontroli byłoby nieprzerwanie inwigilowani także współosadzeni w celi potencjalnego przestępcy, którzy nie mają nic wspólnego z planowanym lub dokonany przez figuranta przestępstwem. Kolejne problematyczne zagadnienie dotyczy sytuacji, kiedy IWSW ujawni, że osadzony lub tymczasowo aresztowany posługuje się „nielegalnym” smartfonem, a jednocześnie zachodzą możliwości techniczne i przesłanki merytoryczne wykorzystania tego aparatu, jako przedmiotu kontroli operacyjnej. Czy w takiej sytuacji Służba Więzienna ma obowiązek niezwłocznego odebrania nielegalnego telefonu więźniowi czy jednak funkcjonariusze mogą zaniechać wykonania obowiązków służbowych, jeśli Inspektorat poinformuje ich, że smartfon powinien pozostać w posiadaniu więźnia? Takie i inne „dylematy” prawne będą wymagały rozstrzygnięcia, jeśli projekt ustawy z 2.11.2021 r. wejdzie w życie, a w poszukiwaniu na nie odpowiedzi będzie zaangażowany m.in. Wydział Nadzoru nad Czynnościami Operacyjno-Rozpoznawczymi Prokuratury Krajowej.

Bibliografia

Literatura

Ellison A., Coates M., Pike P. S., Smith-Yau W., Moore R., *The demand for and use of illicit phones in prison*, Ministry of Justice Analytical Series 2018, <https://www.gov.uk/search/all>.

Kotowska M., *Zagrożenie zjawiskiem korupcji ze strony członków zorganizowanych grup przestępczych z perspektywy funkcjonariuszy Służby Więziennej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, nr 27.

Mudy M., *Prawne i praktyczne aspekty telefonii osadzonych*, „Ochrona i Bezpieczeństwo Obiektów i Biznesu. Wydanie specjalne”, https://ochrona-bezpieczenstwo.pl/files/wyd_spec_securitech_cz2.pdf.

Tomasz A., Piekarski D., Opitek P., *Nadzór prokuratora nad realizacją kontroli operacyjnej (część I)*, „Prokuratura i Prawo” 2021, nr 12.

Treadwell J., Gooch K., Barkham Perry G., *Crime in prisons: Where now and where next?*, January 2019, <https://researchportal.bath.ac.uk/en/publications/crime-in-prison-what-now-and-where-next> (dostęp: 21.01.2022).

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, ze zm.).

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (Dz. U. z 2021 r. poz. 1486, ze zm.).

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2021 r. poz. 1882, ze zm.).

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (Dz. U. z 2021 r. poz. 1486, ze zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2021 r., poz. 2345, ze zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2021 r. poz. 53, ze zm.).

Ustawa z dnia 16 lipca 2004 r. – Prawo telekomunikacyjne (Dz. U. z 2021 r. poz. 576).

Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz. U. z 2021 r. poz. 1671, ze zm.).

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz. U. z 2021 r. poz. 1064, ze zm.).

Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa (Dz. U. z 2021 r. poz. 575, ze zm.).

Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. – Prawo o prokuraturze (Dz. U. z 2021 r. poz. 66, ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 lutego 2017 r. w sprawie sposobu realizacji czynności prokuratora w ramach kontroli nad czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi (Dz. U. z 2017 r. poz. 292).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. poz. 2231).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz. U. poz. 2290).

Orzecznictwo

Wyrok TK z 30.07.2014 r., K 23/11, OTK ZU 2014, nr 7/A, poz. 80.

Wyrok TSUE w połączonych sprawach C–203/15 i C–698/15 (Home Office v. Watson), <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=186492&doclang=EN>.

Wyrok Izby ETPC z 12.01.2016 r., sprawa Szabó i Vissy p. Węgrom, skarga nr 37138/14, <https://www.sw.gov.pl/assets/94/39/36/fb64b-715488bee1c8debe0ac0677993670308b8e.pdf>.

Wyrok SA w Katowicach z 9.04.2019 r., V ACa 808/17, LEX nr 2848099.

Źródła internetowe

Bezpieczeństwo osadzonych. Informacja o wynikach kontroli, raport Najwyższej Izby Kontroli z 2020, Departament Porządku i Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Nr ewid. 52/2020/P/19/040/KPB.

Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--komunikat>.

Ministerstwo Sprawiedliwości. Centralny Zarząd Służby Więziennej. Roczna Informacja Statystyczna. Tabela 73 Funkcjonariusze i pracownicy zatrudnieni w dniu 31.12.2020 r.

Strona internetowa Służby Więziennej, <https://sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>.

Projekt ustawy o zmianie ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej wraz z uzasadnieniem. Rządowe Centrum Legislacyjnego, Rządowe Centrum Legislacji, <https://legislacja.gov.pl/projekt/12353000/katalog/12826414#12826414>.

Joanna Rusinkiewicz¹

**PRZE – MOC ... WYBRANE KONTEKSTY ZJAWISKA
Z PERSPEKTYWY UCZNIÓW I PEDAGOGA
SZKOLNEGO**

**VIOLENCE: SELECTED CONTEXTS FROM THE
POINT OF VIEW OF PUPILS AND THE SCHOOL
COUNSELLOR**

Otrzymano: 06.08.2021 Zaakceptowano: 09.03.2022 Opublikowano: 31.03.2022

DOI: 10.5604/01.3001.0015.8040

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

Szkoła jest wielopłaszczyznową przestrzenią, w której przebiega proces rozwoju osobowego ucznia. Jest miejscem, od którego uczeń oczekuje nie tylko przekazu stosownej wiedzy, ale i empatii, zrozumienia oraz poczucia bezpieczeństwa. Zjawisko przemocy z uwagi na swoją szkodliwość, pozostaje problemem społecznym. Generuje całe pokłady emocji każdej ze stron w nią uwikłanych. Spotkanie na płaszczyźnie pedagog szkolny – uczeń, bywa dość trudne dla obydwu partnerów interakcji. Należy jednak dostrzegać pewne schematy zachowań uczniów, które odzwierciedlają ich sytuację.

Słowa kluczowe: pedagog szkolny, szkoła, przemoc, mediacja, wsparcie

¹ Mgr Joanna Rusinkiewicz, doktorantka Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS, pedagog szkolny w Zespole Szkół Innowacyjnych w Jarosławiu, pedagog w Domu dla Dzieci w Przeworsku, mediator; email:a.rusinkiewicz@vp.pl, ORCID: 0000-0002-2424-3184.

Summary

School is an amazing multifaceted surface where the broadly understood process of a student's personal development takes place. This is a place from which the student expects not only the transfer of relevant knowledge but also empathy, understanding as well as the feeling of security, which is being lost as a result of violence experience. Violence, because of its harmfulness, becomes a social problem. It generates a lot of emotions from each person who gets involved in it. Meeting between the school pedagogue and the student can be quite difficult for both partners of the interaction. However, we should notice some students' patterns of behaviour, which reflect their difficult situation at school and at home. Then, it will be possible to react in time.

Key words: school pedagogue, school, violence, mediation, assistance

Wstęp

Współczesny świat – bardzo technicyzowany, z informatyzowany, zmotoryzowany, zmienny klimatycznie, urozmaicony etnicznie i kulturowo – z jednej strony generuje mnóstwo możliwości, z drugiej zaś stwarza szereg zagrożeń dla zdrowia, życia i przede wszystkim dla rozwoju i prawidłowego funkcjonowania człowieka na każdym etapie jego życia. Zagrożenia te mają na ogół różny charakter i zasięg. Dotykają całych grup społecznych lub bezpośrednio konkretnych jednostek. W wyniku gwałtownych przemian cywilizacyjnych, zachwiana zostaje jedna z podstawowych ludzkich potrzeb, a mianowicie potrzeba bezpieczeństwa oraz potrzeba nawiązywania i podtrzymywania pozytywnych relacji międzyludzkich. To z kolei dotkliwie odbija się na jakości życia. Jeżeli wspomniana potrzeba zostaje zaspokojona, pozwala z ufnością i radością funkcjonować w społeczeństwie. Niezaspokojona natomiast budzi niepokój, lęk, niepewność – generuje nieadekwatną samoocenę, zaniża poczucie własnej wartości, izoluje oraz zaburza proces socjalizacji. Często też spycha człowieka na margines życia społecznego. W takich warunkach bardzo trudno odnaleźć się dojrzałym, ukształtowanym jednostkom. Jak zatem radzić sobie mają dzieci i młodzież szkolna?²

² S. Guz, *Dziecko a zagrożenia współczesnego świata*, Lublin 2008, s. 9-10.

Szkoła jest wielopłaszczyznową przestrzenią, w której nie tylko przebiega proces przekazywania wiedzy, popularyzowania nauki, kształtowania umiejętności oraz wyposażania w praktyczne „wskazówki wychowawcze”. Szkoła jest także miejscem kształtowania charakterów, wzrastania osobowego, wdrażania stosownego systemu norm i wartości społecznych, uświadamiania konsekwencji zachowań ryzykownych. Ta instytucja w obecnym jej charakterze, to rezultat długotrwałego procesu ewolucji. Jest pewnym elementem całego systemu oświatowego, który ma do spełnienia wiele szczególnego rodzaju zadań. Szkoła, zajmująca w życiu każdego człowieka ważne miejsce – nazywana „drugim domem ucznia”, musi sprostać wielu nowym wyzwaniom, które są konsekwencją wszechobecnym, gwałtownym przemian. Powinna być miejscem pomagającym poznawać siebie i rzeczywistość – próbować, testować i doświadczać. Przede wszystkim powinna jednak zapewniać dziecku poczucie bezpieczeństwa. Czy tak jest?³.

Brak poczucia szeroko rozumianego bezpieczeństwa, to także rezultat zmian w strukturach funkcjonowania rodziny i odchodzenia od jej tradycyjnego modelu. Samorealizacja, stawiana na pierwszym miejscu kariera i sukces zawodowy rodziców, praca poza miejscem zamieszkania – generują często konflikty i spory. Zaburza to relacje pomiędzy członkami rodziny. Maleje także ważność dziecka i jego potencjalnych problemów, które to w perspektywie priorytetów dorosłych, są bez znaczenia. Samo zaś dziecko staje się swoistym „dobrem konsumpcyjnym”, lokatą kapitału bądź realizatorem niespełnionych marzeń. Brak należytego czasu, który winno się dziecku poświęcać, wprowadzić może wiele nieprzewidywalnych, często nieodwracalnych w skutkach zmian na wielu płaszczyznach życia rodzinnego⁴.

Określona przestrzeń – obok czasu – jest najbardziej uniwersalnym wymiarem życia ludzkiego. Nie sposób żyć poza jakąś przestrzenią. Nie da się ludzkiego życia i społecznych zachowań od przestrzeni oddzielić. Dom, szkoła i środowisko rówieśnicze – to przestrzenie, w obrębie których porusza się dziecko. Te trzy komponenty niewątpliwie wywierają ogromny wpływ na ogólne jego funkcjonowanie i rozwój. Niestety obszary te dla wielu dzieci/uczniów są miejscem konfliktów, agresji, rówieśniczego odrzucenia, a w konsekwencji również przemocy, której zawsze

³ B. Muchacka, M. Szymański, *Szkoła w świecie współczesnym*, Kraków 2008, s. 9-10.

⁴ J. Rusinkiewicz, *Psychopedagogiczne i społeczne aspekty doświadczania przemocy przez eurosieroty*, w: *Osoba doświadczająca przemocy w świecie milczenia czy wsparcia. Refleksje interdyscyplinarne*, Lewicka-Zelent A., Maciąg K. (red.), Lublin 2017, s. 19-20.

sprzyja określona sytuacja społeczno-ekonomiczna. Nasilenie i dynamika wszelkich zachowań nieakceptowanych społecznie, staje się przedmiotem obserwacji i zainteresowań pracowników oświaty – w sposób szczególny zaś pedagogów szkolnych, do których trafia obarczona takimi problemami młodzież⁵.

1. Dlaczego PRZE-MOC?

Pytanie, które bardzo często pada. Niejednokrotnie pozostaje jednak bez odpowiedzi. Nakreślenie ścisłej definicji zjawiska przemocy napotyka wiele problemów, związanych głównie z doбором określonych kryteriów. Przemoc w rozumieniu powszechnym, to każdy akt godzący w godność i osobistą wolność jednostki oraz dopuszczanie się czynów sprzecznych z jej wolą. Termin przemoc zastępowany jest takimi pojęciami jak brutalność, okrucieństwo czy przestępczość⁶. To wszelkie nieprzypadkowe działania uderzające w nietykalność człowieka oraz przyczyniające się do jego fizycznej lub psychicznej szkody. To także działania wykraczające poza społeczne zasady relacji międzyludzkich. Wszechobecne zjawisko przemocy nie omija ani szkoły, ani rówieśniczego podwórka, ani też rodzinnego domu. Co więcej – jeden z amerykańskich kryminologów stwierdził, że jednym z najmniejbezpiecznych na Ziemi miejsc jest dom rodzinny po zmierzchu. Stwierdzenie dość ryzykowne i być może nieco przejawione. Ale czy w wielu przypadkach nie jest słuszne?⁷.

Zjawisko przemocy z uwagi na swoją szkodliwość pozostaje problemem społecznym. Wiele danych wskazuje na to, że przemoc zawiera w sobie zarówno pewne komponenty genetyczne, jak i wyuczone⁸.

Nie ma praktycznie takiego regionu na świecie, który nie byłby dotknięty przemocą. Przemoc jest problemem uniwersalnym, który zagraża zdrowiu, życiu oraz szczęściu całych społeczności. Według raportu Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) – każdego roku ponad 1,6 mln ludzi na świecie traci życie w wyniku aktów przemocy. Z tego samego powodu

⁵ B. Urban, *Agresja młodzieży i odrzucenie rówieśnicze*, Warszawa 2012, s. 7-8, 57.

⁶ J. Młyński, *Przemoc w rodzinie – skala zjawiska, ofiary przemocy i formy pomocy pracowników socjalnych*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2012(4), nr 2 (7), s. 143.

⁷ S. Kozak, *Patologia analfabetyzmu emocjonalnego. Przyczyny i skutki braku empatii w rodzinie i w środowisku pracy*, Warszawa 2012, s. 134.

⁸ B. Wojciszke, *Psychologia społeczna*, Warszawa 2011, s. 398.

jeszcze większa część społeczności ma problemy natury psychologicznej, psychicznej i seksualnej. Przemoc jest dlatego jednym z głównych powodów śmiertelności w grupie wiekowej 15-44 lat. Na szczęście coraz odważniej mówi się o przyczynach stosowania przemocy oraz potrzebie zapobiegania temu zjawisku. Wszelkie działania policji, pracowników socjalnych, sądów czy kryminologów wspierane są przez przedstawicieli innych instytucji. Działają psychologowie dziecięcy, kuratorzy, mediatory, lekarze, epidemiolodzy oraz pracownicy oświaty. Przemoc staje się problemem interdyscyplinarnym. Siła przemocowego oddziaływania jest więc ogromna, a jego skutki – nieprzewidywalne⁹.

Dlaczego więc w tytule niniejszego artykułu zamieszczono określenie „PRZE-MOC”? Jeden z „Klientów” pedagoga szkolnego tak oto określił zjawisko przemocy: „Przemoc – to prze, prze moc. To taka ogromna moc zła...”. Prosta, a zarazem najbardziej trafna „definicja” przemocy jaką kiedykolwiek usłyszałam¹⁰.

2. Przegląd badań

Przemoc jest dla dziecka bardzo trudnym, dotkliwym i bolesnym przeżyciem z uwagi na to, że najczęściej doświadcza jej ze strony bliskich. Stosowna wiedza, o problemie i skali krzywdzenia dzieci i młodzieży, stanowi bazę do planowania działań z zakresu przeciwdziałania przemocy. Ułatwia to wprowadzanie skutecznych rozwiązań profilaktycznych, prewencyjnych i pomocowych¹¹.

„Ogólnopolska diagnoza skali i uwarunkowań krzywdzenia dzieci” przeprowadzona przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę – to jedno z nielicznych badań przeprowadzonych w Polsce, których celem jest pogłębienie i uaktualnienie wiedzy na temat wiktyimizacji młodych ludzi, określenie związku pomiędzy doświadczeniami krzywdzenia a dysfunkcjonalnością rodzin i podejmowaniem przez ich członków zachowań ryzykownych i autodestrukcyjnych. Badanie to przeprowadzono na przełomie

⁹ M. Pietruszka, *Przemoc – wyzwanie dla świata*, Instytut Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, opublikowano: <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/59-niebieska-linia/450-przemoc-wyzwanie-dla-swiate.html> (dostęp: 25.11.2021).

¹⁰ Doświadczenia własne.

¹¹ K. Seidel, *Przemoc wobec dzieci – jak pomóc?*, opublikowano: <https://web.swps.pl/strefa-psyche/blog/relacje/20853-przemoc-wobec-dzieci-jak-pomoc> (dostęp: 27.11.2021).

października i listopada 2018 r. na próbie 1155 uczniów w wieku od 11 do 17 lat, wykorzystując polską adaptację kwestionariusza Juvenile Victimization Questionnaire (JVQ). Jak wynika z przeprowadzonych badań – siedmiu na dziesięciu nastolatków (72%) doświadczyło w swoim życiu przynajmniej jednej z siedmiu badanych kategorii krzywdzenia i aż 41 proc. dzieci w wieku od 11 do 17 lat doświadczyło przemocy ze strony najbliższych. Co trzeci badany doznał ze strony bliskich osób dorosłych przemocy fizycznej, natomiast co piąty (20%) – przemocy psychicznej. Najczęściej sprawcami obu tych form przemocy byli rodzice. Według raportu z badań 57% respondentów padła ofiarą przemocy rówieśniczej, 42% doświadczyło przemocy fizycznej, 29% przemocy psychicznej, 18% napaści zbiorowej ze strony rówieśników, 14% znęcania się oraz 6% doświadczyło przemocy podczas randki. Ponadto dzieci, które doświadczyły przemocy rówieśniczej oraz przemocy ze strony najbliższych, trzykrotnie częściej się okaleczały. Młodzi ludzie – ofiary przemocy rówieśniczej, ponad siedem razy częściej podejmowali próby samobójcze¹². Zaprezentowane dane to zaledwie wycinek z obszernego raportu. Trudno jednak obok tych danych przejść obojętnie.

Bez względu na to, gdzie odnotowywane są akty przemocy – w przypadku jej zaistnienia, analizowana jest pozycja sprawcy przemocy, ofiary przemocy oraz świadka. Każda ze stron odgrywa w akcie przemocy jakąś określoną rolę, a każda z tych ról jest naukowo ważna. Bardzo często uczniowie – sprawcy, nie zdają sobie sprawy z tego, że przejawiane przez nich zachowania są przemocowe. Między tym, co złe – a tym, co jest społecznie akceptowane, biegnie niekiedy bardzo subtelna granica. Uczniowie – ofiary najczęściej tkwią w swoich rolach, nie potrafiąc obronić własnych racji lub obronić się przed atakami swych oprawców. Świadczenie aktów przemocy z kolei pozostają neutralni lub po prostu nie chcą się mieszać w nieswoje sprawy. Przemoc nie ogranicza się wyłącznie do samych uczniów. Ofiarą bądź sprawcą przemocy stają się niekiedy inni przedstawiciele szkolnej społeczności – z nauczycielami włącznie. Z badań „Młodzież 2010”¹³, przeprowadzonych przez CBOS wynika, że 52% młodzieży zetknęło się z przemocą w szkole. Zdecydowana większość pokrzywdzonych uczniów nie reaguje na agresywne, czy przemocowe zachowania i nie

¹² J. Włodarczyk, K. Makaruk, P. Michalski, M. Sajkowska, *Ogólnopolska diagnoza skali i uwarunkowań krzywdzenia dzieci – raport z badań*, Warszawa 2018, s. 6-8.

¹³ *Młodzież 2010*, „Opinie i diagnozy” 2011, nr 19, s. 34-39.

szuka pomocy. Przemoc kierowana jest najczęściej w stronę tak zwanych lizusów, uczniów „niepopularnych” oraz tych, którzy mają problem z nawiązywaniem relacji z rówieśnikami. Ofiarami przemocy szkolnej stają się także uczniowie najniższych klas. Wspomniane badania wzmiankują ponadto o najczęściej występujących formach przemocy nauczycieli wobec uczniów, którymi są zastraszanie, używanie obraźliwych słów, potrącanie, uderzanie, szturchanie i wyrzucanie za drzwi. To tylko przykłady „wycinkowe”, które świadczą jednak o tym, że problem istnieje¹⁴.

Rodzina stanowi ważny składnik środowiska życia człowieka. Warunkuje ona jego rozwój. Dom rodzinny z kolei jest miejscem, gdzie dokonuje się ten proces. Członkowie rodziny pozostają ze sobą w bliskim kontakcie i wzajemnie ze sobą współdziałają. Każda rodzina tworzy swoją historię – zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i społecznym¹⁵. Jaka jest historia rodzin, w których pojawia się przemoc?

Osoby, które profesjonalnie zajmują się analizą zjawiska przemocy są zgodne co do tego, że rodzina jest często miejscem, w którym dochodzi do niespotykanych w innych środowiskach aktów przemocy – zarówno pod względem rodzajów, jak i ich rozmiarów. Przemoc wewnątrzrodzinna jest więc bardzo często spotykaną formą interpersonalnej agresji. Ustalenie rozmiarów przemocy domowej jest utrudnione z uwagi na wiele czynników. Jednym z nich jest głęboko zakorzeniony w społeczeństwie stereotyp związany z niewtrącaniem się w rodzinne sprawy. Prawie jedna piąta Polaków – jak wynika z badań CBOS-u – uważa, że stosowanie przemocy wobec członków rodziny jest ich sprawą prywatną. Co więcej – sądzą, że nie ma przemocy bez jakiejś konkretnej przyczyny. Jeżeli chodzi o dzieci w rodzinie – bardzo trudny i bolesny temat – to najczęstszą formą przemocy wobec nich jest trudna do dostrzeżenia przemoc emocjonalna. Akcentuje się także przemoc w postaci zaniedbywania dziecka i jego bicie¹⁶.

Przemoc domowa w niektórych sytuacjach przejawia się mobbingiem, który obejmuje systematyczne nadużywanie siły, wynikające z nierównego dostępu do władzy – również rodzicielskiej – pomiędzy agresorem a jego

¹⁴ T. Garstka, M. Grondas, A.K. Kielczewska, J. Węgrzynowska, *Przemoc w szkole. Metody pracy wychowawczej, przeciwdziałanie, skuteczna interwencja*, Warszawa 2012, s. 3-5.

¹⁵ G. Makiełło-Jarża G., *Rodzina*, w: *Encyklopedia psychologii*, Szewczuk W. (red.), Warszawa 1998, s. 734-735.

¹⁶ A. Grabiec, *Potrzeba pomocy i wsparcia dzieciom doświadczającym przemocy w rodzinie w opinii gimnazjalistów*, w: *Dziecko a zagrożenia współczesnego świata*, Guz S. (red.), Lublin 2008, s. 193-195.

ofiara. Jest jedną z form przemocy, która dość łatwo przerzucana jest – czy powielana – na grunt relacji rówieśniczej. Bez względu na formę przemocy, miejsce jej stosowania, zasięg czy skutki – zawsze występuje sprawca przemocy i jego ofiara. Wiele wysiłku wkłada się w pracę z ofiarą przemocy. To ona ponosi zazwyczaj najwięcej różnego rodzaju konsekwencji. Warto zatem zdać sobie sprawę z tego, że to sprawca powinien podjąć działania zmierzające do zmiany swojego zachowania oraz zadośćuczynienia swojej ofierze. Tylko w takim wypadku rozpocznie się dla niego proces terapeutyczny. Osoba doświadczająca przemocy natomiast powinna przede wszystkim chronić siebie. Częste przekonanie ofiary, że to od niej zależy postępowanie sprawcy przemocy jest iluzją¹⁷.

Dlaczego szkoła i dom, dwie bardzo ważne dla dziecka przestrzenie, są gruntem, na którym wyrasta przemoc? Dlaczego te dwie płaszczyzny – kojarzone z bezpieczeństwem, obecnością dorosłych, z empatią i szacunkiem mogą stanowić zagrożenie dla prawidłowego rozwoju osobowego, dla zdrowia a nawet życia dziecka?

Diagnoza skali problemu przemocy wobec młodych ludzi – zarówno domowej, jak i rówieśniczej – powinna być prowadzona systematycznie. Daje to możliwość śledzenia, interpretowania i oceniania jakości relacji międzyludzkich oraz to, czy i jak zmieniamy się jako społeczeństwo i czy udaje się nam dorosłym zapobiegać krzywdzeniu dzieci¹⁸.

3. Przemoc z perspektywy gabinetu pedagoga szkolnego – doświadczenia własne

Wiele problemowych sytuacji, których podłożem jest jakiś akt przemocy, udaje się rozwiązać dzięki działaniom mediacyjnym. Łączenie tych dwóch funkcji jest praktyczne i bardzo przydatne. Jako pedagogowi i mediatorowi zarazem udało mi się w wielu wypadkach pojednać skonfliktowane strony. Zawsze jednak staram się zachować dystans i pamiętać, że wchodząc w interakcję z uczniem – wchodzę w interakcję z człowiekiem.

¹⁷ C.P. Monks, I. Coyne, *Przemoc i mobbing w szkole w domu, w miejscu pracy*, Warszawa 2012, s. 104-107.

¹⁸ J. Włodarczyk, K. Makaruk, P. Michalski, M. Sajkowska, *Ogólnopolska diagnoza skali i uwarunkowań krzywdzenia dzieci – raport z badań*, Warszawa 2018, s. 6.

W interakcję, która „pogłębia (...) wiedzę, wzmacnia kontrolę emocji, poprawia relacje z innymi ludźmi”¹⁹.

Długoletnie doświadczenie zawodowe niewątpliwie wpłynęło – w moim przypadku – na świadomość konieczności posiadania wiedzy na temat skali problemu na płaszczyźnie szkoły, w której pracuję. Wiedza ta stanowi bowiem podłoże do planowanych później działań pomocowych, czy też konstruowanych programów naprawczych. Każdego roku jako pedagog szkolny oraz członek Zespołu do spraw Ewaluacji Wewnętrznej, prowadzę diagnozę sytuacji wychowawczej oraz diagnozę potrzeb i oczekiwań społeczności szkolnej, podyktowaną często zapisami w Szkolnym Programie Wychowawczo-Profilaktycznym, kierunkami realizacji polityki oświatowej na konkretny rok szkolny oraz priorytetami organu prowadzącego. Odnoszę się także do dostępnych raportów z badań ogólnopolskich. Problematyka przemocy rok rocznie brana jest pod uwagę. Przemoc jest bowiem zjawiskiem, które nie znika wraz z zakończeniem kolejnego roku szkolnego. Ostatnie dwa lata (biorąc pod uwagę rok szkolny) były czasem wyjątkowo trudnym z uwagi na czas pandemii. W ramach dystansowania społecznego, w polskich szkołach prowadzona była nauka zdalna, która w połączeniu z obowiązującym czasowym zakazem wychodzenia z domu, przyniosła wiele zaskakujących zmian, które niewątpliwie wpłynęły na dobrostan młodzieży. Dziś już wiemy (z własnych obserwacji lub z przekazów medialnych), jakie skutki przyniosła izolacja i brak realnej kontroli dorosłych nad dziećmi i młodzieżą.

Działania pomocowe w wypadku uczniów szkół ponadpodstawowych (i jeszcze ponadgimnazjalnych) są z jednej strony prostsze, ponieważ uczniowie ci sami przychodzą do gabinetu pedagoga z prośbą o pomoc dla siebie lub członków swojej rodziny. Etap obserwacji zmienności zachowań ucznia bywa wówczas pomijany (w wypadku dzieci na niższych szczeblach edukacji jest on pożądanym). Z drugiej zaś strony jest nieco trudniej, ponieważ uczniowie starsi twierdzą, że poradzą sobie sami. W gabinecie pozostawiają tylko informacje o tym, co ich spotkało. Kolejną przeszkodą w działaniach pomocowych jest pewien opór ze strony dorosłej ofiary przemocy – najczęściej mamy, która nie życzy sobie żadnej ingerencji w rodzinne sprawy, twierdząc przy tym, że dziecko „wyołbrzymia i przesadza”. W takich wypadkach uruchamiany jest często mechanizm zaprzeczania

¹⁹ A. Ratajczyk, *Nauczyciel, czyli mistrz pierwszoklasisty*, „Psychologia w szkole” 2013, nr 5(41), s. 36.

oraz usprawiedliwianie postępowania sprawcy przemocy. To zdecydowanie utrudnia działania i pracę pedagoga. Kolejną ważną sprawą jest szukanie pomocy przez agresora. Wsparcia bowiem oczekują nie tylko ofiary, ale i poruszeni wyrzutami sumienia sprawcy przemocy. To zdecydowanie trudniejsze wyzwanie, ponieważ w grę wchodzi negatywne emocje względem „Klienta”. Jednak etyka zawodowa i mediacyjne zasady, m.in. zasada dobrowolności, bezstronności i poufności²⁰ – przypominają o tym, kim jesteśmy²¹.

Praca pedagoga szkolnego obarczona jest dużym stresem powodowanym z jednej strony koniecznością wywiązywania się z ogromu zadań, jakie wpisane są w tą funkcję, z drugiej zaś osobistym zaangażowaniem w trudne sprawy uczniów. Z tym także związane jest poczucie odpowiedzialności za udzielaną im pomoc i wsparcie, których efekty nie zawsze od razu są dostrzegalne²².

4. Badania własne

Angażowanie się w udzielane uczniom wsparcie, analizowanie jego sytuacji oraz poszukiwanie optymalnych kierunków pomocy, implikuje często pytania: Co sprawia, że młodzi ludzie nie czują się bezpieczni i zaopiekowani?; Jaki impuls popycha ich do podjęcia decyzji o spotkaniu z kimś „obcym”: pedagogiem/wychowawcą/nauczycielem, aby porozmawiać o swoich problemach?; Na ile zmieniła się rzeczywistość szkolna w okresie pandemii?

Powyższe pytania stały się punktem wyjścia przeprowadzonych przeze mnie w czerwcu 2021 r. badań ankietowych na poziomie szkoły, w której pracuję.

Celem badań było poznanie opinii uczniów szkoły ponadpodstawowej (liceum i technikum) na temat zjawiska przemocy. Z uwagi na to, że czas nauki zdalnej był trudnym dla wielu uczniów okresem, część pytań ankietowych służyła również poznaniu opinii uczniów na ten temat i jednocześnie korelacji pomiędzy nauką zdalną a doświadczaniem przemocy.

²⁰ *Zasady mediacji*, Polskie Centrum Mediacji, opublikowano: <https://mediator.org.pl/baza-wiedzy/zasady-mediacji/> (dostęp: 26.11.2021).

²¹ Doświadczenia własne.

²² M. Łoskot, *Doskonalenie warsztatu pracy pedagoga*, „Głos pedagogiczny”, listopad 2011, nr 33, s. 22-23.

Główny problem badawczy określono zatem w postaci pytania: *Jakie doświadczenia dotyczące zjawiska przemocy posiadają uczniowie szkół ponadpodstawowych, zarówno liceum, jak i technikum?*

Aby osiągnąć ten cel sformułowano następujące pytania szczegółowe:

1. *Jaką wiedzę na temat przemocy posiadają uczniowie?*
2. *Jakie formy przemocy w opinii uczniów najczęściej dotyczą młodzieży?*
3. *Czy w opinii uczniów istnieje, a jeśli tak, to jaki związek między izolacją podczas nauki zdalnej, a stopniem doświadczanej przemocy rówieśniczej?*

W czerwcu 2021 r. przeprowadzono badania ankietowe na poziomie szkoły ponadpodstawowej. W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego. Narzędziem, które posłużyło do przeprowadzenia badań był samodzielnie skonstruowany kwestionariusz ankiety, składający się z 24 pytań – zarówno otwartych, jak i zamkniętych (jednego bądź wielu wyborów). Do kwestionariusza ankiety dołączono instruktaż wypełnienia oraz metryczkę. Respondenci – dostępni w wyznaczonym dniu uczniowie (łącznie 322 uczniów liceum i technikum) – odpowiadali na zadawane w kwestionariuszu pytania, które dotyczyły m.in. ich samopoczucia w trakcie nauki zdalnej oraz obaw związanych z powrotem do trybu nauki stacjonarnej. Mieli sposobność wykazać się wiedzą na temat przemocy i form doświadczanej przemocy przez młodzież.

Jak wspomniano powyżej – w badaniach wzięło udział 322 uczniów szkoły ponadpodstawowej (liceum i technikum). Zdecydowaną większość respondentów – 68%, stanowili uczniowie w wieku 17-18 lat i więcej, natomiast 32% uczniowie w wieku 15-16 lat.

Podobny rozkład procentowy dotyczył płci ankietowanych. Większość uczestników badań stanowili chłopcy – 67%. Pozostałe 33% to uczennice.

Badani to w 69% uczniowie technikum, natomiast 31% to uczniowie liceum ogólnokształcącego.

Zdecydowana większość chłopców uczestniczących w badaniach związana jest z kierunkami kształcenia. Wynika to z faktu „popularności” kierunków technicznych szkoły najczęściej wybieranych przez chłopców (technik informatyk z innowacją e-sport, technik fotografii i multimedialistów z innowacją pilotaż dronów, technik programista).

5. Wiedza na temat przemocy u uczniów

Jak wspomniano powyżej, celem przeprowadzonych badań było ustalenie m.in. tego, jaką wiedzę na temat przemocy posiadają uczniowie. Badanym zadano w ankiecie pytanie o to, czy wiedzą czym jest przemoc. Jak wynika z analizy zdecydowana większość uczniów (91%), wybrała poprawną odpowiedź spośród zaproponowanych w pytaniu – zatem wie, czym jest przemoc. Warto nadmienić, że część uczniów myli pojęcie przemocy z agresją, uważając, iż są to pojęcia tożsame (na podstawie analizowanych badań).

Oprócz posiadanej przez ankietowanych wiedzy na temat przemocy, istotnym było także to, czy uczniowie wiedzą, jakie są jej rodzaje. Analiza wykazała, że blisko 70% badanych potrafi wymienić różne rodzaje przemocy (przemoc fizyczna, psychiczna, ekonomiczna, emocjonalna, seksualna, cyberprzemoc). Nieco ponad 30% ankietowanych wskazało tylko na przemoc fizyczną i psychiczną. Zaledwie jeden uczeń wymienił zaniebdanie, jako rodzaj przemocy stosowanej wobec ludzi.

Wszyscy ankietowani natomiast (100% badanych) wykazali się wiedzą dotyczącą tego, jak rozumiana jest przemoc fizyczna i jak może się przejawiać. Ankietowani najczęściej wskazywali na: bicie, szarpanie, kopanie, popychanie, niszczenie mienia. Wszyscy ankietowani wiedzą także to, czym jest przemoc psychiczna. Wyśmiewanie, krytykowanie, ośmieszanie, ocenianie, izolowanie kogoś od grupy, poniżanie, upokarzanie (głównie na forach i portalach społecznościowych), zawstydzanie – to najczęściej wymieniane przez uczniów formy przemocy psychicznej.

W ankiecie znalazły się także pytania wielokrotnego wyboru o skutki przemocy – zarówno te fizyczne, jak i psychiczne. Ankietowani wskazywali najczęściej na: okaleczenia, posiniaczone ciało, smutek, ból, rozczarowanie, depresje, izolowanie się od otoczenia, unikanie kontaktów z rówieśnikami, niezapraszanie kolegów do domu, konflikt z prawem, konieczność wyprowadzenia się z mieszkania, wizyty u psychologa lub psychiatry, terapię, problem z nawiązywaniem relacji, podejmowanie zachowań ryzykownych (w tym: picie alkoholu, stosowanie środków psychoaktywnych, przedwczesna inicjacja seksualna) wyrzucenie z domu, wszczęcie procedury „Niebieska Karta”, więzienie.

Jak wynika z powyższego, uczniowie szkół ponadpodstawowych posiadają wiedzę na temat zjawiska przemocy oraz potrafią wymienić różne jej

rodzaje i formy. Mają także świadomość różnorodnych skutków doświadczanej lub stosowanej przemocy.

6. Najczęściej stosowane formy przemocy wobec młodzieży szkolnej w opinii uczniów

Uczeń jest podmiotem procesu edukacji i wychowania. Dla pracowników pedagogicznych szkół istotnym jest to, aby w przestrzeni szkolnej czuł się dobrze i bezpiecznie. Dobre samopoczucie ucznia w dużej mierze przekłada się na uzyskiwane dobre wyniki w nauce i kształtowane umiejętności społeczne. Doświadczanie przemocy może ten proces zaburzać (na podstawie własnych obserwacji).

Przeprowadzona analiza wyników badań ankietowych wyłoniła najczęściej stosowane formy przemocy wobec młodzieży szkolnej. Uzyskane wyniki są cenne, gdyż to sami uczniowie – najważniejszy podmiot procesu edukacji i wychowania oraz wszelkich oddziaływań profilaktycznych – wskazywali na te formy.

Respondentom zadano pytanie, czy ich zdaniem w szkole stosowana jest przemoc, a jeżeli tak, to kogo ona dotyka najbardziej. 79% ankietowanych uczniów zaznaczyło odpowiedź: TAK. Według nich najczęściej przemoc dotyka uczniów określanych mianem „słabe ogniwo” – blisko 80%. Pozostali to uczniowie o bliżej nieokreślonej pozycji w szkole.

Na pytanie, kto według nich jest najczęściej sprawcą przemocy, ankietowani odpowiedzieli, że rówieśnicy z klasy – 59%, inni uczniowie ze szkoły – 29%, rówieśnicy spoza szkoły – 11% oraz nauczyciele – 1%.

Ankieta zawierała także pytania zamknięte wielokrotnego wyboru. Zdaniem ankietowanych najczęściej spotykanymi aktami przemocy w szkolnej przestrzeni są: ośmieszanie, tworzenie hermetycznych grup w klasach i niedopuszczanie do nich innych osób, segregacja pod względem statusu materialnego, oczernianie przed innymi, agresywne odzywki oraz ataki na czatach i portalach społecznościowych, umieszczanie w sieci ośmieszających zdjęć i filmów, rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji wśród rówieśników, namawianie innych do zrobienia komuś krzywdy lub wykluczenia z grupy, ośmieszanie „inności”, ośmieszanie członków rodziny, niezdrowa rywalizacja dotycząca osiągnięć szkolnych, zabieranie rzeczy, zabieranie zeszytów w celu odpisania zadania, okradanie

z pieniędzy lub ich wyłudzenie. Te wskazane powyżej przez ankietowanych formy przemocy, ułożono zgodnie z ilością ich wyborów.

7. Związek między izolacją podczas nauki zdalnej a stopniem doświadczanej przemocy rówieśniczej

Podczas nauki zdalnej problem szkolnej przemocy nie znika. Potencjalnym sprawcom przemocy czas nauki na odległość daje pewne „nowe możliwości”. Granica pomiędzy żartem, komentarzem czy uwagami względem kogoś, a znęcaniem się jest bardzo cienka.

W ankiecie zadano respondentom pytanie dotyczące doświadczanej przez młodzież szkolną przemocy w okresie nauki zdalnej. Według 58% ankietowanych – w okresie zawieszenia nauki stacjonarnej w wolnym czasie lub podczas zdalnych zajęć lekcyjnych, spora część uczniów szkół ponadpodstawowych doświadczała przemocy.

Uczniowie – w pytaniu otwartym – wskazywali na trudności podczas pracy zdalnej, związane z przemocą w cyberprzestrzeni (ponad 30% ankietowanych słyszało o aktach przemocy rówieśniczej, a 6% przyznało, że jej doświadczyło). Ankietowani wskazywali takie przejawy cyberprzemocy, jak: ośmieszanie, wulgaryzmy, „wyłączanie” kogoś z grupy lub zapraszanie osób, które nie powinny uczestniczyć w lekcji (osoby te przeszkadzały w prowadzeniu lekcji nauczycielowi, a uczniom w przyswajaniu wiedzy), nagrywanie fragmentów zajęć, wprowadzanie kogoś w błąd (dotyczyło to umiejętności technicznych i obsługi platform edukacyjnych). Wielu uczniów w trakcie zajęć lekcyjnych nie chciało włączać kamerek, aby nie pokazywać swoich domowych przestrzeni innym (wstydenie się i obawa przed ośmieszeniem przez rówieśników) – takie informacje wpływały także podczas luźnych rozmów w gabinecie pedagoga.

Jedno z pytań w ankiecie dotyczyło tego, czy w okresie nauki zdalnej zwiększyła się ilość aktów przemocy w środowisku szkolnym. Według 68% ankietowanych – zdecydowanie „tak”, a 19% respondentów udzieliło odpowiedzi „nie”. Pozostali ankietowani nie potrafili udzielić jednoznacznej odpowiedzi, wybierając opcję: „nie mam zdania na ten temat”. Według 58% respondentów, uczniowie w większym stopniu doświadczają przemocy podczas nauki zdanej niż podczas nauki tradycyjnej. Według ankietowanych wpływa na to: nuda i brak konkretnego zajęcia w czasie wolnym (poza lekcjami); zrobienie czegoś dla „beki”; brak kontroli ze strony

dorosłych (rodziców, nauczycieli); przebywanie samemu w domu; zmniejszona liczba lekcji w danym dniu lub skrócony czas trwania zajęć; chęć zaistnienia w grupie; możliwość „schowania się za platformą”; wykorzystywanie mniejszego doświadczenia nauczycieli w poruszaniu się w cyberprzestrzeni; poczucie bezkarności; przekonanie o tym, że „to tylko żart”.

Na zadane w ankiecie pytanie dotyczące chęci skorzystania z pomocy i wsparcia w razie potrzeby tylko 4% badanych uczniów odpowiedziało zdecydowanie „tak”. Natomiast 28% ankietowanych wahało się, czy skorzystać z pomocy, której potrzebuje. Pozostali wybrali opcję: „raczej nie”.

Jak wynika z powyższej analizy – w opinii uczniów szkół ponadpodstawowych – istnieje związek między izolacją podczas nauki zdalnej a stopniem doświadczanej przemocy rówieśniczej. Czasowa izolacja generuje większą różnorodność i liczbę aktów przemocy oraz ich stopień.

Warto nadmienić, że w ankietach uczniowie wskazywali raczej na przemoc rówieśniczą. Natomiast rozmowy indywidualne odkryły przejawy przemocy domowej. Najczęściej pojawiającym się rodzajem przemocy w tym okresie, były: milczenie – niechęć rozmawiania rodziców z dziećmi; brak zainteresowania ze strony rodziców; bagatelizowanie sygnalizowanych rodzicom problemów; drobne awantury. Co ciekawe, uczniowie nie postrzegają tych przejawów jako akty przemocy, a raczej chwilową niedyspozycję rodziny. Pojawiała się też problematyka niechęci płacenia przez rodzica zasądzonych alimentów, czy też popychanie/szamotanie. Analiza moich dokumentów i zapisów w dzienniku elektronicznym wskazała na wyraźny wzrost liczby rozmów indywidualnych z uczniami na przestrzeni ostatniego roku. W poprzednich latach odnotowywałam średnio 2-3 rozmowy w tygodniu. Obecnie jest to 2-3 rozmowy w ciągu dnia (zdarzają się dni z 5 spotkaniami). Potrzeba rozmowy wynika nie tylko z problemów rodzinnych czy złych relacji z rówieśnikami. Uczniowie przychodzą do pedagoga również z potrzeby „wygadania” się przed kimś, kto poświęci im swój czas. Myślę, że jest to znak czasu – pod wieloma względami trudnego dla wszystkich.

8. Otworzyć właściwe drzwi, czyli niwelować skutki przemocy

Stanowisko pedagoga szkolnego w Polsce ma już dość długą, bo przeszło czterdziestoletnią tradycję. Specyfika pracy pedagoga zmieniała się nieco na przestrzeni tych lat. Niezmiennym pozostało wspieranie ucznia

i udzielanie mu pomocy. Pedagog szkolny to funkcja wymagająca od osoby ją pełniącą profesjonalizmu, interdyscyplinarnego przygotowania, kreatywności, twórczego działania i pokory. Dotarcie ucznia do pedagoga gwarantuje sporą część sukcesu w kwestii działań pomocowych. Reszta należy jednak do specjalistów, do których powinni zostać pokierowani podopieczni²³.

Sytuacja krzywdzonych uczniów jest bardzo trudna – zarówno w domu, jak i wśród społeczności szkolnej, w której dzieci muszą starać się w miarę normalnie funkcjonować. Wszystkie podmioty szkoły powinny otoczyć takiego ucznia szczególną opieką, bez względu na to czy jest on niepełnoletni, czy też w pełni samodzielny pod względem prawnym. Pod warunkiem, że otworzy te „właściwe drzwi”²⁴.

W udzielaniu pomocy i wsparcia psychopedagogicznego uczniom, bardzo ważna jest współpraca wszystkich zaangażowanych podmiotów oraz korelacja działań instytucji wspierających pracę szkoły, takich jak: Policja, kuratorzy sądowi, pracownicy MOPS-u i GOPS-u, specjaliści z poradni psychologiczno-pedagogicznej, pracownicy służby zdrowia czy Państwowej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej. Wszystkie te służby i instytucje nie tylko są pomocne w wypadku ujawnienia przemy i interwencji w związku z tym. Współpraca widoczna jest nie tylko podczas działań w Zespołach Interdyscyplinarnych po uruchomionej procedurze „Niebieska Karta” w rodzinach uczniów (na całe szczęście w bieżącym roku szkolnym nie odnotowaliśmy takiego przypadku). Tego typu działania dotyczą skutków podejmowanych przez dorosłych nieakceptowanych społecznie ryzykownych zachowań. Bardzo cenną formą współpracy wymienionych podmiotów jest ich udział w projektowanych działaniach profilaktycznych i prewencyjnych.

W ramach działań profilaktycznych organizujemy dla uczniów różnego rodzaju warsztaty kształtujące kompetencje społeczne, takie jak: skuteczna komunikacja interpersonalna, asertywność, empatia, konstruktywne rozwiązywanie konfliktów grupowych, autoprezentacja. Warsztaty prowadzone są przez specjalistów z zewnątrz – zarówno na terenie szkoły, jak i poza nią. Umożliwiamy spotkania uczniów z przedstawicielami służb mundurowych. Zapraszamy na lekcje wychowawcze policjantów z Wydziału do spraw Nieletnich i Patologii w celu uświadamiania prawnych skutków przestępczości

²³ B. Muchacka, M. Szymański, *Nauczyciel w świecie współczesnym*, Kraków 2008, s. 361-368.

²⁴ J. Lesińska, *Rodzina krzywdzi, szkoła pomaga*, „Głos pedagogiczny”, czerwiec 2012, nr 40, s. 54-56.

oraz tych, którzy świadectwem własnego życia pokazują jak łatwo wejść na drogę przestępczą, a jak trudno z niej zawrócić. Prowadzimy pedagogizację rodziców w tym zakresie (również w formie warsztatowej) i zachęcamy do współpracy przy konstruowaniu programów wychowawczo-profilaktycznych oraz naprawczych. Prowadzimy ponadto bardzo prężnie działające Koło Caritas, szkolny wolontariat i przedmiotowe koła zainteresowań, jako alternatywa dla nudy i osamotnienia. Wychodzimy z zajęciami prowadzonymi przez uczniów (pod nadzorem nauczycieli i pedagoga) do przedszkoli i szkół podstawowych w ramach innowacji w LO: psychologia-pedagogika-coaching. Tym samym uczymy ich funkcjonowania w społeczeństwie i dla społeczeństwa. Prowadzimy zajęcia z dogoterapii i felinoterapii. Bardzo zależy nam na harmonijnym i wszechstronnym rozwoju naszych uczniów. Dążymy do tego, aby w szkole czuli się bezpiecznie. Pamiętajmy także, że szkoła jest nie tylko instytucją edukującą, lecz także wychowującą i opiekuńczą. To nasze wypracowane „dobre praktyki”.

9. Podsumowanie

Siła przemocowego oddziaływania jest ogromna. Bez względu na to kogo dotyka, i na jakiej płaszczyźnie, przemoc jest zjawiskiem wszechobecnym i interdyscyplinarnym. Wszelkie nawet najdrobniejsze gesty i działania, które kierowane są w stronę pokrzywdzonego – są niewątpliwie bardzo często udzielaniem mu pomocy i wsparcia. Skutki doświadczania przemocy są rozległe i destruktywne, a strategie zapobiegania im i ich minimalizowania różnorodne²⁵.

Przemoc pojawia się nie tylko w środowiskach specyficznych, na które społeczeństwo zwraca szczególną uwagę, ze względu na występującą tam przestępczość oraz różnego rodzaju zjawiska patologiczne. Pojawia się nie tylko tam, gdzie miejscowa społeczność ją przewiduje. Nieprzewidywalne zjawisko przemocy występuje często w nieprzewidywalnych miejscach. Czasami za przysłowiową ścianą²⁶.

W ramach rekomendacji – moje spostrzeżenia. Należałoby w szkołach prowadzić debaty na temat znaczenia skutecznej profilaktyki związanej

²⁵ G. Poraj, *Agresja i przemoc w rodzinie*, w: *Psychologia rodziny*, I. Janicka, H. Liberska (red.), Warszawa 2014, s. 504.

²⁶ S. Kozak, *Patologia analfabetyzmu emocjonalnego...*, s. 135.

z przemocą i podejmowanymi przez uczniów zachowaniami ryzykownymi – to dla dorosłych. Uczniom natomiast należałoby zwiększyć dostępność pomocy i wsparcia, na przykład przez „wprowadzenie” do szkół również psychologów (w niektórych gminach tak właśnie jest). Z doświadczenia wiem, jak trudno uzyskać pomoc w danym momencie. Trudno uczniom uczyć się cierpliwości w trakcie wielomiesięcznego oczekiwania na swoją kolejkę do terapeuty. Biorąc pod uwagę skalę zagrożenia doświadczanej przemocy przez młodzież, a także wzrastającą liczbę młodzieży z depresją (na podstawie własnych spostrzeżeń), w szkole przydałby się także terapeuta. Niestety wiem, że byłoby to „niepoprawne” merytorycznie i etycznie z uwagi na to, że terapia powinna odbywać się w konkretnym i odpowiednio przygotowanym do tego miejscu.

Szkoła, jako instytucja uzupełniająca opiekuńczo-wychowawczą rolę rodziców, powinna być dla uczniów miejscem bezpiecznym. Zwłaszcza wtedy, kiedy poczucia bezpieczeństwa brakuje w domu rodzinnym. Szkoła powinna zapewnić uczniowi optymalne warunki do rozwoju osobistego oraz satysfakcjonujących kontaktów społecznych. Bardzo ważną rolę odgrywają w tej kwestii bez wyjątku wszystkie podmioty szkoły. Przemoc jest wpisana w naturę ludzką i nie da się jej całkiem wyeliminować. Można jednak zrobić wiele, aby ją zlokalizować oraz poznać jej źródła²⁷. Pewne schematy zachowań i reakcje emocjonalne uczniów, odzwierciedlają ich trudną sytuację szkolną lub domową. Należy zatem nauczyć się je dostrzegać i w porę reagować oraz pamiętać o indywidualności każdego przypadku²⁸.

Bibliografia

Literatura

Dziecko a zagrożenia współczesnego świata, Guz S. (red.), Lublin 2008.

Garstka T., Grondas M., Kiełczewska A.K., Węgrzynowska J., *Przemoc w szkole. Metody pracy wychowawczej, przeciwdziałanie, skuteczna interwencja*, Warszawa 2012.

²⁷ T. Garstka, M. Grondas, A.K. Kiełczewska, J. Węgrzynowska, *Przemoc w szkole...*, s. 120

²⁸ T. Sekuła, B. Sekuła, *Opieka pedagoga nad dzieckiem z rodziny alkoholowej*, „Głos pedagogiczny”, październik 2010, nr 22, s. 39-41.

Grabiec A., *Potrzeba pomocy i wsparcia dzieciom doświadczającym przemocy w rodzinie w opinii gimnazjalistów*, w: *Dziecko a zagrożenia współczesnego świata*, Guz S. (red.), Lublin 2008.

Kozak S., *Patologia analfabetyzmu emocjonalnego. Przyczyny i skutki braku empatii w rodzinie i w środowisku pracy*, Warszawa 2012.

Lesińska J., *Rodzina krzywdzi, szkoła pomaga*, „Głos pedagogiczny”, czerwiec 2012, nr 40.

Łoskot M., *Doskonalenie warsztatu pracy pedagoga*, „Głos pedagogiczny”, listopad 2011, nr 33.

Makiełło-Jarża G., *Rodzina*, w: *Encyklopedia psychologii*, Szewczuk W. (red.), Warszawa 1998.

Młodzież 2010, „Opinie i diagnozy” 2011, nr 19.

Młyński J., *Przemoc w rodzinie – skala zjawiska, ofiary przemocy i formy pomocy pracowników socjalnych*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2012(4), nr 2(7).

Monks C.P., Coyne I., *Przemoc i mobbing w szkole w domu, w miejscu pracy*, Warszawa 2012.

Muchacka B., Szymański M., *Nauczyciel w świecie współczesnym*, Kraków 2008.

Muchacka B., Szymański M., *Szkoła w świecie współczesnym*, Kraków 2008.

Poraj G., *Agresja i przemoc w rodzinie*, w: *Psychologia rodziny*, Janicka I., Liberska H., (red.), Warszawa 2014.

Ratajczyk A., *Nauczyciel, czyli mistrz pierwszoklasisty*, „Psychologia w szkole” 2013, nr 5(41).

Rusinkiewicz J., *Psychopedagogiczne i społeczne aspekty doświadczania przemocy przez eurosieroty*, w: *Osoba doświadczająca przemocy w świecie milczenia czy wsparcia. Refleksje interdyscyplinarne*, Lewicka-Zelent A., Maciąg K. (red.), Lublin 2017.

Sekuła T., Sekuła B., *Opieka pedagoga nad dzieckiem z rodziny alkoholowej*, „Głos pedagogiczny”, październik 2010, nr 22.

Smykowski B., *Dziecko w sytuacji szkolnej*, „Psychologia w szkole” 2012, nr 4(36).

Urban B., *Agresja młodzieży i odrzucenie rówieśnicze*, Warszawa 2012.

Włodarczyk J., Makaruk K., Michalski P., Sajkowska M. *Ogólnopolska diagnoza skali i uwarunkowań krzywdzenia dzieci – raport z badań*, Warszawa 2018.

Włodarski Z., *Nauczyciel. Relacje między nauczycielami a uczniami*, w: *Encyklopedia psychologii*, Szewczuk W. (red.), Warszawa 1998.

Wojciszke B., *Psychologia społeczna*, Warszawa 2011.

Netografia

Pietruszka M., *Przemoc – wyzwanie dla świata*, Instytut Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, opublikowano: <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/59-niebieska-linia/450-przemoc-wyzwanie-dla-swiata.html>.

Seidel K., *Przemoc wobec dzieci – jak pomóc?*, opublikowano: [_https://web.swps.pl/strefa-psyche/blog/relacje/20853-przemoc-wobec-dzieci-jak-pomoc](https://web.swps.pl/strefa-psyche/blog/relacje/20853-przemoc-wobec-dzieci-jak-pomoc).

Zasady mediacji, Polskie Centrum Mediacji, opublikowano: <https://mediator.org.pl/baza-wiedzy/zasady-mediacji/>.

Agnieszka Pytka^{1BEF}
Daniel Mielnik^{2BEF}

**SYSTEM TRANSDERMALNEGO MONITOROWANIA
STĘŻENIA ALKOHOLU (TMSA) NA GRUNCIE
INSTYTUCJI KURATELI SĄDOWEJ – ANALIZA
PRAWNO-PEDAGOGICZNA. *CASUS POLSKI*³**

**TRANSDERMAL ALCOHOL CONCENTRATION
(TAC) MONITORING SYSTEM IN THE CONTEXT
OF PROBATION: A LEGAL AND PEDAGOGICAL
ANALYSIS. *THE CASE OF POLAND***

Otrzymano: 02.12.2021 Zaakceptowano: 09.03.2022 Opublikowano: 31.03.2022

DOI: 10.5604/01.3001.0015.8042

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości

B – wykonanie badań; E – przygotowanie manuskryptu; F – przegląd piśmiennictwa

¹ Mgr Agnieszka Pytka, asystent w Instytucie Badawczo-Rozwojowym, Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości; e-mail: agnieszka.pytka@swws.edu.pl.

² Mgr Daniel Mielnik, asystent w Instytucie Badawczo-Rozwojowym, Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości; e-mail: daniel.mielnik@swws.edu.pl.

³ *Causa efficiens* niniejszego, interdyscyplinarnego opracowania, stanowi treść ekspertyzy przygotowanej przez pracowników Instytutu Badawczo-Rozwojowego Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości; zob. B.M. Nowak i in., Ekspertyza Instytutu Badawczo-Rozwojowego Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie, *Możliwości adaptacji systemu transdermalnego monitorowania stężenia alkoholu (TMSA) do polskich uwarunkowań prawno-społecznych*, Warszawa 2020, <https://swws.edu.pl/ekspertyza-mozliwosci-adaptacji-systemu-transdermalnego-monitorowania-stezenia-alkoholu-tmsa-do-polskich-uwarunkowan-prawno-spoecznych/> (dostęp: 17.06.2021).

Streszczenie

Nadmierne spożywanie alkoholu pociąga za sobą szereg negatywnych konsekwencji zarówno dla jednostki, jak i jej najbliższego otoczenia. Szeroko rozumiany rozwój – ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju technologicznego – związany jest nie tylko z rozwojem w aspekcie gospodarczym, ale również (a może przede wszystkim) z możliwościami wykorzystania nowych urządzeń w zakresie minimalizowania negatywnych konsekwencji różnych zjawisk społecznych, w tym uzależnienia od alkoholu, co stanowi *de facto* przedmiot niniejszej pracy. Jedną z możliwości wykorzystania zmian związanych z rozwojem zarówno społecznym, jak i technologicznym jest wdrożenie systemu Transdermalnego Monitorowania Stężenia Alkoholu (dalej: TMSA) do praktyki kuratorów sądowych w sprawach związanych z nadzorem nad osobami uzależnionymi od alkoholu. Celem artykułu jest próba dokonania (podstawowej) analizy aktów prawnych z jednoczesnym odwołaniem się do aspektów pedagogicznych co do możliwości wdrożenia systemu TMSA na gruncie instytucji kuratel sądowej. W pracy zastosowano metodę opisową oraz teoretycznoprawną. Na podstawie dokonanego przeglądu literatury oraz aktów prawnych stwierdza się, że system TMSA mógłby być wykorzystywany przez kuratorów sądowych w nadzorach sprawowanych nad osobami uzależnionymi od alkoholu.

Słowa kluczowe: pedagogika, kuratela sądowa, system TMSA, prawo

Abstract

Excessive alcohol consumption has a number of negative consequences for both an individual and their immediate environment. Development in its broadest sense involves not only economic or social development, but also the possibility of using new equipment to minimise the negative consequences of various social phenomena, including alcohol dependence. One of the opportunities to leverage the changes associated with both social and technological developments is precisely the implementation of the Transdermal Alcohol Monitoring System (hereinafter referred to as the TMSA) into the practice of probation officers in cases related to the supervision of alcohol-dependent individuals. The main objective of the article is an attempt to make a (basic) analysis of legal acts with simultaneous reference to pedagogical aspects in terms of the possibility

of implementing the TMSA system in the guardianship service. The paper uses a descriptive as well as a theoretical and legal method.

Keywords: pedagogy, guardianship, TMSA system, law

Wstęp

Alkohol jest (obecnie) powszechnie dostępną substancją psychoaktywną, zaś alkoholizm – jako zjawisko o charakterze patologicznym – wywołuje szereg negatywnych konsekwencji (o czym szerzej w dalszej części pracy). Nadużywanie przedmiotowej substancji prowadzi zarówno do problemów zdrowotnych, rodzinnych, jak i społecznych. Uzależnienie od alkoholu uznaje się za poważny problem zdrowia publicznego (ang. *public health*)⁴. W odniesieniu do podjętej problematyki szczególną uwagę należy zwrócić na przestępstwa popełniane pod wpływem alkoholu (tj. w stanie nietrzeźwości), a także przestępstwa popełniane przez osoby uzależnione oraz (a może przede wszystkim) konsekwencje z tym związane⁵.

Niewątpliwie alkohol jest czynnikiem determinującym działania przestępcze (czynnik kryminogenny), a jego nadużywanie wpływa w pośredni lub bezpośredni sposób na zwiększenie tego zjawiska. Pośrednio prowadzi do pewnego rodzaju obciążenia, jakie zostaje nałożone na najbliższych osoby, która nadmiernie spożywa alkohol. Niestety, najczęściej takimi osobami są dzieci (alkoholików). Związany jest on ponadto występowaniem różnego rodzaju patologii, np. przemoc, bezrobocie czy też bezdomność. Należy wskazać, że w sposób bezpośredni alkohol oraz jego nadużywanie, prowadzi do zahamowania lub ograniczenia zdolności logicznego i obiektywnego sposobu zachowania się w różnych sytuacjach społecznych⁶.

⁴ Z danych dostępnych na stronie internetowej Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych wynika, że w Polsce ok. 800 tys. osób jest uzależnionych od alkoholu (co stanowi 2% populacji), a 2-2,5 mln osób pije szkodliwie (5-7% populacji). Dodatkowo, 1,5 mln dzieci wychowuje się w rodzinach z problemem alkoholowym (4% populacji), <http://www.parpa.pl/index.php/33-analazy-badania-raporty> (dostęp: 17.03.2021).

⁵ M. Frąckowiak, M. Motyka, *Charakterystyka problemów społecznych związanych z nadużywaniem alkoholu*, „Hygeia Public Health” 2015, nr 50(2), s. 315-316.

⁶ E. Jabłońska, *Alkohol jako czynnik kryminogenny i wiktymogeny w przestępstwach zabójstwa na przykładzie spraw rozpoznawanych przez Sąd Okręgowy w Krośnie*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2016, nr 2(19), s. 89-100.

Niniejsza praca składa się z 4 części („Uzależnienie od alkoholu – zarys problematyki”; „Możliwość wykorzystania systemu TMSA na gruncie instytucji kuratelii sądowej”; „Nadzór kuratora sądowego nad osobą uzależnioną od alkoholu i możliwość wykorzystania systemu TMSA w prowadzonych dozorach” oraz „Możliwości wprowadzenia zmian w świetle polskiego systemu prawnego”), zwięźczonych podsumowaniem. Celem artykułu jest próba dokonania (podstawowej) analizy aktów prawnych z jednoczesnym odwołaniem się do aspektów pedagogicznych w zakresie możliwości wdrożenia systemu TMSA na gruncie instytucji kuratelii sądowej. W pracy zastosowano metodę opisową oraz teoretycznoprawną. Stan prawny pracy przyjęto na 11 lutego 2022 r.

1. Uzależnienie od alkoholu – zarys problematyki

Uzależnienie od alkoholu to nie tylko choroba, ale także zaburzenie, które utrudnia lub uniemożliwia rozwój jednostki. Jego nadmierne spożywanie wywołuje negatywne konsekwencje w różnych obszarach życia społecznego. Zalicza się tu m.in.:

- występowanie przemocy i agresji (w tym wobec rodziny i osób najbliższych);
- popełnianie przestępstw z użyciem siły (bójki, rozboje, kradzieże, etc.);
- akty samoagresji (pojawiają się zachowania ryzykowne – zagrażające życiu lub zdrowiu jednostki), czy też zaburzenia w pełnieniu ról społecznych (małżonka, partnera, rodzica, pracownika, etc.);
- rozluźnienie lub rozpad więzi rodzinnych;
- udział w wypadkach drogowych, np. w miejscu pracy;
- znaczne pogorszenie stanu zdrowia (zarówno w aspekcie fizycznym, jak i emocjonalnym);
- problemy finansowe, ekonomiczne (tj. utrata pracy, zadłużenie)⁷.

Zgodnie z literaturą przedmiotu wskazuje się, że nadmierne spożywanie alkoholu prowadzi do poważnych problemów związanych z funkcjonowaniem jednostek i całego społeczeństwa, jednakże zmiany zachodzące we współczesnym świecie i dokonujący się postęp cywilizacyjny – prowadzi do rozwoju różnych obszarów życia społecznego, w tym rozwoju

⁷ <https://www.policja.pl/pol/kreci-mnie-bezpieczenst-1/30736,Ogolnopolski-Dzien-Trzezosci.html> 2021-03-24 (dostęp: 24.03.2021); E. Jabłońska, *op. cit.*

technologicznego, który może być stosowany w szeroko rozumianych działaniach profilaktycznych m.in. w zakresie leczenia uzależnień⁸.

Podkreśla się również, że współczesne technologie wykorzystywane są w medycynie od dawna, a w ostatnich latach znajdują coraz szersze zastosowanie w telemedycynie, która w dobie pandemii COVID-19 cieszy się wzmożonym zainteresowaniem oraz wykorzystaniem, umożliwiając tym samym zdalne monitorowanie różnych obszarów funkcjonowania pacjentów z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych. W kontekście ww. urządzeń wskazuje się ponadto, że dzięki nim istnieje możliwość uzyskania większej liczby danych o stanie organizmu osoby monitorowanej, a jedną z takich znaczących informacji jest poziom stężenia alkoholu w organizmie człowieka. Kontrola przedmiotowego parametru ma „znaczenie nie tylko ze względów medycznych (szkodliwy wpływ na zdrowie, zwłaszcza w przypadku niektórych schorzeń i stosowanej farmakoterapii), ale także bezpieczeństwa (zagrożenia związane z wykonywaniem niektórych czynności zawodowych pod wpływem alkoholu, czy łamanie prawnego nakazu zachowania trzeźwości)”⁹.

Pojęcie systemu Transdermalnego Monitorowania Stężenia Alkoholu (dalej jako „TMSA”) oparte jest na amerykańskim systemie przezskórnego pomiaru alkoholu, który dokonywany jest za pomocą *Secure Continuous Remote Alcohol Monitoring* (SCRAM) – najbardziej popularnego urządzenia w Stanach Zjednoczonych, produkowanego przez *Alcohol Monitoring Systems* (patrz: Grafika 1-3). Innym, mniej popularnym oraz krócej obecnym na amerykańskim rynku urządzeniem jest *Transdermal Alcohol Detection* (TAD) firmy *BI Incorporated*¹⁰.

Istotą działania systemu TMSA jest przezskórne (transdermalne) monitorowanie sygnałów biologicznych, powstających podczas spożywania alkoholu lub bezpośrednio po jego skonsumowaniu, a także gdy podlega on późniejszemu procesowi metabolizowania. Przedmiotowe sygnały wykrywane są za pomocą tzw. biosensorów (biocujników). Mając jednocześnie na uwadze to, że ok. 1% spożytego alkoholu jest wydalone wraz z potem, a stężenie alkoholu jest w nim proporcjonalne do stężenia alkoholu we krwi, powoduje, że większość najnowszych badań w dziedzinie biosensorów alkoholowych koncentruje się na przezskórnym wykrywaniu

⁸ M. Frąckowiak, M. Motyka, *op. cit.*

⁹ B.M. Nowak i in., *Ekspertyza – Możliwości adaptacji systemu transdermalnego monitorowania stężenia alkoholu (TMSA) do polskich uwarunkowań prawno-społecznych*, Warszawa 2020.

¹⁰ A.S. McKnight, J.C. Fell, A. Auld-Owens, *Transdermal alcohol monitoring: Case studies*. (Report No. DOT HS 811 603), Washington 2012.

alkoholu¹¹. Co ważne, system TMSA może pracować w sposób permanentny, dokonując tym samym nieustannego pomiaru potu pod kątem ewentualnej zawartości alkoholu¹².

Grafika 1. SCRAM CAM Bracelet

Źródło: <https://www.scramsystems.com/help/scram-cam/> (dostęp: 11.02.2022)

Grafika 2. SCRAM CAM Bracelet

Źródło: <https://www.scramsystems.com/help/scram-cam/> (dostęp: 11.02.2022)

Grafika 3. SCRAM CAM Bracelet

Źródło: <https://www.i-monitor.pro/products/scram-continuous-alcohol-monitoring/> (dostęp: 11.02.2022)

¹¹ E. Robertson, W. Vanlaar, H. Simpson, *Continuous Transdermal Alcohol Monitoring: A Primer for Criminal Justice Professionals*, "Traffic Injury Research Foundation" 2007, No 21; W. Roberts, S.A. McKee, *Mobile Alcohol Biosensors and Pharmacotherapy Development Research*, "Alcohol", December 2018.

¹² Szczegółowy opis działania systemu TMSA został zawarty w ekspertyzie B.M. Nowak i in., *Ekspertyza...*, s. 7-12.

W Stanach Zjednoczonych systemem TMSA objęte są osoby, które to prowadziły pojazd mechaniczny pod wpływem alkoholu (po raz pierwszy), a także osoby działające w warunkach recydywy (w kontekście ww. przestępstwa). Ponadto systemem tym objęte są osoby, które „popęłniły przestępstwo wiążące się z wysokim poziomem alkoholu we krwi lub wypadkiem skutkującym śmiercią lub odniesieniem obrażeń przez inne osoby; sprawcy napaści, przemocy w rodzinie lub innych przestępstw, w których alkohol wystąpił wśród przyczyn przestępstwa; sprawcy przestępstw nie powiązanych z alkoholem, co do których istnieje podejrzenie, że w przeszłości mieli problemy związane z alkoholem; młodzi przestępcy z historią problemów alkoholowych, lub u których alkohol wystąpił jako czynnik powiązany z przestępstwem; inne kategorie przestępców, wobec których sędziowie, kuratorzy sądowi lub inni urzędnicy stwierdzili, że abstynencja od alkoholu jest im potrzebna, a monitorowanie jest uzasadnione”¹³.

Jak akcentuje zespół badaczy Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości „(...) doniesienia z badań nad przezskórnym monitorowaniem stężenia alkoholu wskazują, że jest ono dokładne i skutecznie powstrzymuje przestępców od picia alkoholu. Informacje dotyczące nieprawidłowości w użytkowaniu systemu szybko docierają do odpowiednich osób zajmujących się monitoringiem. TMSA pomaga egzekwować abstynencję i jest bardziej skutecznym sposobem monitorowania stężenia alkoholu niż inne techniki i technologie (np. testy oddechowe czy analiza moczu)”¹⁴. Ponadto wskazano, że „[w]edług danych zgromadzonych w sześciu stanach USA, większość urzędników z agencji prowadzących studia przypadków w omawianym zakresie, wyraziło pozytywne opinie o zastosowaniu transdermalnego programu monitorowania alkoholu”¹⁵.

2. Możliwość wykorzystania systemu TMSA na gruncie instytucji kurateli sądowej

Odnosząc się bezpośrednio do instytucji kurateli sądowej – stanowiącej przedmiot niniejszego opracowania – należy zaakcentować, że w polskim

¹³ B.M. Nowak i in., *Ekspertyza...*, s. 11. Więcej na ten temat: McKnight, J.C. Fell, A. Auld-Owens, *op. cit.*, s. 5-6.

¹⁴ B.M. Nowak i in., *Ekspertyza...*, s. 11.

¹⁵ *Ibidem*.

systemie prawnym możemy wyróżnić dwie kategorie zawodowych kuratorów sądowych, tj.:

- a) kuratorów dla dorosłych – będących samodzielnym organem postępowania wykonawczego, sprawujących dozory w sprawach karnych na podstawie ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny¹⁶ i ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy¹⁷;
- b) kuratorów rodzinnych – sprawujących nadzory w sprawach rodzinnych i nieletnich, działających na podstawie ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich¹⁸, a także tzw. nadzory alkoholowe sprawowane na podstawie przepisów szczególnych, m.in. ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi¹⁹.

W kontekście możliwości adaptacji systemu TMSA na gruncie instytucji kurateli sądowej należy wskazać, że w aspekcie zobowiązania sprawców przestępstw m.in. do powstrzymywania się od nadużywania alkoholu, aktem normatywnym, na kanwie którego można wprowadzić rzeczony obowiązek – jest ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych²⁰, zwana również w literaturze przedmiotu „konstytucją” kuratorskiej służby sądowej²¹.

Odnosząc się wprost do przedmiotu niniejszej części opracowania, należy podkreślić, że z art. 173a k.k.w. wynika, że sądowy kurator zawodowy może zobowiązać skazanego lub sprawcę oddanego pod dozór bądź zobowiązanego do powstrzymania się od nadużywania alkoholu, używania środków odurzających albo substancji psychotropowych do poddania się badaniom na obecność w organizmie alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych, przy użyciu metod niewymagających badania laboratoryjnego, a także badania takie przeprowadzić.

Co ważne, zgodnie z art. 173a § 3 k.k.w., Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, sposób przeprowadzania badań na obecność alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych w organizmie skazanego lub sprawcy oddanego pod dozór lub zobowiązanego do powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania

¹⁶ Dz. U. z 2021 r. poz. 2345, ze zm.; dalej: k.k.

¹⁷ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, ze zm.; dalej: k.k.w.

¹⁸ Dz. U. z 2018 r. poz. 969; dalej: u.p.s.n.

¹⁹ Dz. U. z 2021 r. poz. 1119, ze zm.; dalej: u.w.t.p.a.

²⁰ Dz. U. z 2020 r. poz. 167; dalej: u.k.s.

²¹ Zob. T. Jedynek, K. Stasiak, *Ustawa o kuratorach sądowych. Komentarz*, Warszawa 2014.

środków odurzających lub substancji psychotropowych, ich dokumentowania oraz weryfikacji, mając na uwadze konieczność zapewnienia sprawnego przeprowadzenia badań oraz zagwarantowania wiarygodności ich wyników²². Jak się wydaje, system TMSA byłby doskonałym narzędziem, za pomocą którego kurator sądowy mógłby permanentnie kontrolować, czy osoba objęta dozorem powstrzymuje się od nadużywania alkoholu.

3. Nadzór kuratora sądowego nad osobą uzależnioną od alkoholu i możliwość wykorzystania systemu TMSA w prowadzonych dozorach

Wszystkie działania podejmowane przez kuratorów sądowych zarówno dla dorosłych jak i rodzinnych – powinny mieć na celu dobro podopiecznego i jego rodziny oraz ich prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie. Kurator działa na rzecz pojednawczego zakończenia konfliktu, który stał się materialną podstawą ingerencji wymiaru sprawiedliwości oraz pracuje na rzecz pojednania, przywrócenia ładu, bezpieczeństwa i sprawiedliwości²³. Kuratorzy jako organ pomocniczy sądu odgrywają rolę wychowawczą, resocjalizującą, kontrolną i profilaktyczną²⁴.

Zakres obowiązków przewidzianych dla kuratorów sądowych został określony w aktach normatywnych, a więc ustawach i wydanych na ich podstawie rozporządzeń (tj. aktów wykonawczych). Nie wynikają one wyłącznie z u.k.s., bowiem jest ona ustawą o charakterze ustrojowym, określającą m.in. organizację kuratorskiej służby sądowej, prawa i obowiązki kuratorów oraz warunki pracy, płacy czy kwestię odpowiedzialności dyscyplinarnej. Zadania te wynikają z innych aktów prawnych, przepisów

²² Mowa tu o rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 stycznia 2012 r. w sprawie sposobu przeprowadzania badań na obecność alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych w organizmie skazanego lub sprawcy oddanego pod dozór lub zobowiązanego do powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania środków odurzających lub substancji psychotropowych, ich dokumentowania oraz weryfikacji (Dz. U. poz. 104).

²³ J. Królikowska, *Kontekst socjologiczny pracy kuratora sądowego*, w: *Profilaktyka i readaptacja społeczna – od teorii do doświadczeń praktyków*, E. Bielecka (red.), Białystok 2006, s. 271-285.

²⁴ B. Stróżewski, *Instytucja kuratora sądowego w polskim wymiarze sprawiedliwości*, „Journal of Modern Science” 2019, t. 2, nr 41, s. 249-272.

o charakterze szczególnym²⁵. Zadania kuratorów sądowych znajdują się również w rozporządzeniach Ministra Sprawiedliwości²⁶.

Należy także podkreślić, że zgodnie z treścią art. 173a k.k.w. sądowy kurator zawodowy może zobowiązać skazanego lub sprawcę oddanego pod dozór lub zobowiązanego do powstrzymania się m.in. od nadużywania alkoholu do poddania się badaniom na jego obecność w organizmie, przy użyciu metod niewymagających badania laboratoryjnego²⁷ – również i w tym aspekcie system TMSA mógłby znaleźć zastosowanie, jako metoda na wykrycie zawartości alkoholu w organizmie bez konieczności przeprowadzenia badania laboratoryjnego. W kontekście tematyki niniejszego opracowania warto wskazać, że celem działań kuratora jest przede wszystkim doprowadzenie do sytuacji, w której podopieczny będzie przestrzegał porządku prawnego, w tym m.in. nie nadużywał alkoholu (w przypadku osób skazanych lub nieletnich) lub będzie właściwie się wywiązywał

²⁵ Należą do nich między innymi: ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2020 r. poz. 1359); ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 1805, ze zm.); u.p.s.n.; u.w.t.p.a.; k.k.w.; ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 534, ze zm.); ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z 2020 r. poz. 2072, ze zm.).

²⁶ T. Jedynak, K. Stasiak, *op.cit.* Mowa tu o rozporządzeniach Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 sierpnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania wywiadów środowiskowych o nieletnich (Dz. U. z 2001 r. Nr 90, poz. 1010); z dnia 5 października 2001 r. w sprawie ośrodków kuratorskich (Dz. U. z 2001 r. Nr 120, poz. 1294); z dnia 11 czerwca 2003 r. w sprawie regulaminu czynności w zakresie przeprowadzania wywiadu środowiskowego oraz wzoru kwestionariusza tego wywiadu (Dz. U. z 2003 r. Nr 108, poz. 1018); z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie określenia innych niż kurator sądowy organów powołanych do przeprowadzenia wywiadu środowiskowego, jego zakresu oraz trybu przeprowadzania (Dz. U. z 2003 r. Nr 152, poz. 1495); z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna (Dz. U. z 2010 r. Nr 98, poz. 634); z dnia 24 czerwca 2014 r. w sprawie nadzoru nad nieletnimi (Dz. U. z 2014 r. poz. 855); z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz. U. z 2016 r. poz. 969); z dnia 13 września 2017 r. w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości (Dz. U. z 2019 r. poz. 683); z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. z 2019 r. poz. 1141).

²⁷ Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 16 stycznia 2012 r. w sprawie sposobu przeprowadzania badań na obecność alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych w organizmie skazanego lub sprawcy oddanego pod dozór lub zobowiązanego do powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania środków odurzających lub substancji psychotropowych, ich dokumentowania oraz weryfikacji § 2 do tych badań zalicza: badanie wydychanego powietrza, badanie śliny oraz badanie krwi.

ze swoich obowiązków opiekuńczych (tj. kurator będzie kontrolował, czy podopieczny w sposób nadmierny nie sięga po alkohol). Celem tym może być również dostarczenie sądowi odpowiedniego materiału osobopoznawczego na temat osoby, o której losie ma on orzec, albo skontrolowanie, czy kary lub obowiązki nałożone przez sąd – w tym nie spożywanie alkoholu – zostały zrealizowane zgodnie z intencją sądu (art. 14 § 1 k.k.w.).

Do zadań wskazanych w art. 1 u.k.s., które zostały określone w przepisach szczególnych (oraz których wykonywanie należy do kuratorów dla dorosłych), zalicza się: sprawowanie dozorów, organizację i kontrolę wykonywania kary pozbawienia wolności, w tym obowiązków nałożonych na skazanego odbywającego karę, kontrolę skazanego w okresie próby, pomoc i przygotowanie do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, kontrolę obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych miejscach i zakaz kontaktu z określonymi osobami, przeprowadzanie wywiadów środowiskowych, wykonywanie czynności w ramach systemu dozoru elektronicznego (SDE) oraz udział w pracach zespołu interdyscyplinarnego.

Obowiązek leczenia odwykowego, zgodnie z postanowieniem sądu, nie powinien trwać dłużej niż 2 lata, ale czas ten powinien być dostosowany do potrzeb osoby uzależnionej. Procedura związana z leczeniem uzależnienia składa się z postępowania rozpoznawczego i wykonawczego. Postępowanie rozpoznawcze odnosi się do decyzji sądu o skierowaniu jednostki na leczenie i zobowiązaniu jej do podjęcia terapii. Z kolei postępowanie wykonawcze polega na realizacji obowiązków, które zostały nałożone przez sąd. Osobą sprawującą nadzór nad realizacją tych zobowiązań jest kurator sądowy²⁸. Z danych statystycznych zebranych i udostępnionych przez Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości²⁹ (nadzorowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości) wynika, że w pierwszym półroczu 2019 r. osób uzależnionych i poddanych obowiązkowemu leczeniu, wobec których orzeczono nadzór kuratora sądowego (zawodowego) było 7372. Dla porównania w 2018 r. – 7707, w 2017 r. – 8039, w 2016 r. – 7264, w 2015 r. – 7031, w 2014 r. – 6663, w 2013 r. – 6365, w 2012 r. – 6483, w 2011 r. – 6087 oraz w 2010 r. – 7052. Powyższe dane wskazują na stosunkowo stałą tendencję wydawanych orzeczeń w tym zakresie, dlatego

²⁸ M. Horna-Cieślak, *Orzekanie oraz wykonywanie obowiązku leczenia odwykowego z ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*, Warszawa 2017.

²⁹ <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/-leczenie-alkoholowe> (dostęp: 19.03.2021).

warto dalej monitorować skalę tego zjawiska, w celu podejmowania działań zmierzających do jego minimalizacji.

Najważniejszym zadaniem kuratora sądowego, pełniącego nadzór nad osobą uzależnioną od alkoholu jest podjęcie takich działań, które przyczynią się do zobowiązania osoby uzależnionej do realizacji postanowień sądu – podjęcia lub kontynuowania leczenia odwykowego. Trudności w wykonywaniu tych zobowiązań widoczne są w przypadku skierowania na leczenie w systemie otwartym (udział w zajęciach i terapii bez stałego pobytu w specjalistycznym ośrodku). Nastawienie i motywacja osoby uzależnionej do podjęcia terapii i wypełnienia zobowiązań nałożonych przez sąd warunkuje skuteczność i pozytywne zakończenie leczenia odwykowego. Osoba z problemem alkoholowym musi sama podjąć decyzję o zmianie, bez presji i nacisków ze strony innych. Ważnym zadaniem kuratora sądowego w tym aspekcie jest motywowanie podopiecznego do zmiany, towarzyszenie mu i wspieranie w podejmowaniu właściwych działań. Bardzo często osoby zobowiązane do leczenia odwykowego i poddające się leczeniu (w trakcie lub po jego zakończeniu), ponownie sięgają po alkohol³⁰. Stąd kuratorzy sądowi, których podopieczni zostaliby wyposażeni w urządzenia monitorujące poziom alkoholu w ich organizmie mieliby stałą kontrolę nad osobą uzależnioną, co wiąże się z szybkim reagowaniem i podejmowaniem nowych działań w przypadku złamania ustalonych zobowiązań. W kontekście dotychczasowych ustaleń należy podkreślić, że kurator zobligowany jest do dokonywania ewaluacji w zakresie wykonania obowiązków przez podopiecznego (zarówno realizowanych zadań, jak i czynności kontrolnych zleconych przez sąd; np. kontrola stanu trzeźwości w trakcie każdorazowej kontroli wizyty kuratora). Ewentualne wykorzystanie systemu TMSA pozwoliłoby na uzyskanie rzetelnych, precyzyjnych oraz niepodważalnych wyników ewaluacyjnych.

W związku z powyższym zakłada się, że możliwość wprowadzenia TMSA jako jednego z podstawowych narzędzi pracy kuratora sądowego w dozorcze nad osobą uzależnioną od alkoholu może być elementem stanowiącym pewien przełom w sprawowanych dozorcach oraz efektach podejmowanych działań ukierunkowanych na leczenie i pozwalających wytrwać w trzeźwości.

³⁰ E. Cabaj, *Nadzór kuratorski nad osobą zobowiązaną do leczenia odwykowego*, „Profilaktyka społeczna i resocjalizacja” 2012, nr 19, s. 95-112; A. Węgliński, *Zasoby osobiste i kompetencje zawodowe kuratorów sądowych niezbędne w pracy z osobą dozorowaną z problemem alkoholowym*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2013, t. XXXII, s. 343-364.

4. Możliwości wprowadzenia zmian w świetle polskiego systemu prawnego

Wydaje się, że system TMSA mógłby z powodzeniem zostać wdrożony m.in. do u.k.s.. Część kuratorów z pewnością zostałaby tym samym odciążona od obowiązków polegających na permanentnej kontroli podopiecznego, tj. sprawdzania tego, czy nie nadużywa on alkoholu. Jego potencjalne wykorzystanie przez kuratorów sądowych, początkowo byłoby ściśle związane z wtórną (często i również pierwotną) socjalizacją osób dozorowanych i nadzorowanych, wypracowaniem lub utrwaleniem mechanizmów samokontroli, kształtowaniem umiejętności radzenia sobie w trudnych lub kryzysowych sytuacjach życiowych, a więc z szeroko rozumianą reintegracją społeczną³¹.

Należy wskazać, że podjęcie procesu resocjalizacyjnego przy wykorzystaniu systemu TMSA, byłoby procesem uporządkowanym oraz celowym – stanowiącym przeciwwagę dla wadliwie przebiegających procesów socjalizacji i wychowania w rodzinie, generujących zjawisko nieprzystosowania społecznego oraz socjalizacji przestępczej, w tym związanej z popełnianiem przestępstw pod wpływem alkoholu³².

Należy jednocześnie pamiętać, że omawiana ustawa o kuratorach sądowych posiada jedynie wymiar ustrojowy, a zadania względem kuratorów zostały zawarte w wielu innych aktach normatywnych (co zostało wykazane we wcześniejszej części pracy).

Na gruncie przedmiotowej ustawy postuluje się wprowadzenie następujących zmian:

- a) zawodowy kurator sądowy powinien mieć możliwość występowania w uzasadnionych wypadkach z wnioskiem o możliwość zastosowania systemu TMSA względem swojego podopiecznego;
- b) kurator zawodowy, w związku z tym, że jest ustawowo obowiązany stale podnosić swoje kwalifikacje zawodowe – powinien również uczestniczyć w szkoleniach i innych formach doskonalenia zawodowego, dotyczących specyfiki działania systemu TMSA (w przypadku wprowadzenia do polskiego systemu prawnego tego innowacyjnego rozwiązania);
- c) w kontekście u.k.s. oraz u.w.t.p.a., należy wskazać, że sąd może zarządzić przeprowadzenie przez kuratora sądowego wywiadu środowiskowego,

³¹ B.M. Nowak i in., *op.cit.*

³² *Ibidem.*

mającego na celu ustalenie okoliczności wskazujących na nadużywanie alkoholu przez osobę, której postępowanie dotyczy, oraz zakłócania przez nią spokoju lub porządku publicznego, a także jej relacji w rodzinie, zachowania się w stosunku do małoletnich i stosunku do pracy.

W powyżej opisanych okolicznościach, sąd mógłby zarządzić zastosowanie systemu TMSA, wspomagając tym samym kuratora sądowego w przeprowadzeniu wywiadu środowiskowego, a w niektórych sytuacjach – nawet go zastępując.

Podsumowanie

Jak powszechnie wiadomo oraz jak zostało wykazane w niniejszym artykule – (nadmierne) spożywanie alkoholu niesie ze sobą szereg negatywnych konsekwencji społecznych. Mowa tu m.in. o spadku wydajności pracy, a także wzroście kosztów w zakresie opieki zdrowotnej, opieki społecznej, czy też funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.

Spożywanie alkoholu w znacznej ilości lub jego nadużywanie – ma immanentny związek z naruszaniem obowiązującego prawa (tj. przestępczością), próbami samobójczymi oraz przemocą. W przypadku osób uzależnionych, które sąd zobowiązał do leczenia odwykowego, niezwykle ważną rolę pełni właśnie kurator sądowy. Niemniej jednak o sukcesie działań podjętych przez kuratora sądowego nie przesądza podjęcia terapii przez osobę uzależnioną, lecz wytrwanie w trzeźwości, poprawa relacji z najbliższymi i prawidłowe wypełnianie ról społecznych. Warto ponadto pamiętać, że osoby borykające się z problemem alkoholowym stanowią specyficzną grupę, bowiem nie dopuszczają do siebie myśli, że są chore, uzależnione i wymagają leczenia oraz terapii.

W kontekście przeprowadzonej analizy prawnej należy podkreślić, że możliwość adaptacji systemu TMSA na gruncie instytucji kurateli sądowej, może zostać wykorzystana w aspekcie zobowiązania sprawców przestępstw m.in. do powstrzymywania się od nadużywania alkoholu.

W Polsce wykroczenia i przestępstwa pod wpływem alkoholu są jednymi z najczęstszych w Europie³³ – stąd też prowadzone działania powinny

³³ <https://mubi.pl/poradniki/jak-alkohol-wplywa-na-statystyki-wypadkow-w-polsce/> (dostęp: 24.03.2021) oraz <https://www.compero.pl/poradnik/statystyki-wypadkow-drogowych-2020> (dostęp: 24.03.2021).

być wieloaspektowe, ukierunkowane na rozwój urzędzeń do monitorowania stężenia alkoholu (w tym udoskonalania blokad zapłonu pojazdów mechanicznych oraz – a może przede wszystkim – systemu Transdermalnego Monitorowania Stężenia Alkoholu), jako kompleksowego podejścia do ograniczenia problemów z nadmiernym spożywaniem alkoholu. Z dotychczasowych praktyk innych krajów wynika, że kluczowa oraz niezbędna jest międzyinstytucjonalna współpraca w tym zakresie, głównie współpraca sądów i kurateli sądowej³⁴.

Sądowy kurator zawodowy może – co zostało wykazane we wcześniejszej części opracowania – zobowiązać skazanego lub sprawcę oddanego pod dozór lub zobowiązanego do powstrzymania się od nadużywania alkoholu bądź używania środków odurzających albo substancji psychotropowych do poddania się badaniom na obecność w organizmie alkoholu, środków odurzających czy substancji psychotropowych, przy użyciu metod niewymagających badania laboratoryjnego oraz może, co istotne, takie badania przeprowadzić. Możliwość wprowadzenia systemu TMSA na gruncie kurateli sądowej (w polskim systemie prawnym) niewątpliwie mogłaby znaleźć zastosowanie w nadzorach pełnionych nad osobami uzależnionymi od alkoholu, które sąd zobowiązał do leczenia jednocześnie orzekając w ich przypadku karę inną niż kara pozbawienia wolności. Wprowadzony w tym przypadku system TMSA mógłby być przydatny w zakresie realizacji celów związanych z realizacją zadań wobec osób dozorowanych z problemem alkoholowym.

Bibliografia

Literatura

Borowski R., Wysocki D., *Placówki opiekuńczo-wychowawcze*, Płock 2001.

Cabaj E., *Nadzór kuratorski nad osobą zobowiązana do leczenia odwykowego*, „Profilaktyka społeczna i resocjalizacja” 2012, nr 19.

³⁴ EMT Group Inc. *Evaluation of the California Ignition Interlock Pilot Program for DUI Offenders*, 2010, (Farr-Davis Driver Safety Act of 1986).

EMT Group Inc., *Evaluation of the California Ignition Interlock Pilot Program for DUI Offenders (Farr-Davis Driver Safety Act of 1986)*, Sacramento 2010.

Frąckowiak M., Motyka M., *Zespół zależności alkoholowej: charakterystyka, fazy rozwoju, metody diagnozowania*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2015, nr 96(2).

Frąckowiak M., Motyka M., *Charakterystyka problemów społecznych związanych z nadużywaniem alkoholu*, „Hygeia Public Health” 2015, no 50(2).

Horna-Cieslak M., *Orzekanie oraz wykonywanie obowiązku leczenia odwykowego z ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*, Warszawa 2017.

Jabłońska E., *Alkohol jako czynnik kryminogeny i wiktymogeny w przestępstwach zabójstwa na przykładzie spraw rozpoznawanych przez Sąd Okręgowy w Krośnie*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2016, nr 2(19).

Jedynak T., Stasiak K., *Ustawa o kuratorach sądowych. Komentarz*, Warszawa 2014, LEX/el.

Królikowska J., *Kontekst socjologiczny pracy kuratora sądowego*, [w:] *Profilaktyka i readaptacja społeczna – od teorii do doświadczeń praktyków*, E. Bielecka (red.), Białystok 2006.

McKnight A.S., Fell J.C., Auld-Owens A. *Transdermal alcohol monitoring: Case studies. (Report No. DOT HS 811 603)*, Washington 2012.

Nowak B.M. i in., *Ekspertyza – Możliwości adaptacji systemu transdermalnego monitorowania stężenia alkoholu (TMSA) do polskich uwarunkowań prawno-społecznych*, <https://wskip.edu.pl/ekspertyza-mozliwosci-adaptacji-systemu-transdermalnego-monitorowania-stezenia-alkoholu-tmsa-do-polskich-uwarunkowan-prawno-spoecznych/>.

Roberts W., McKee S.A., *Mobile Alcohol Biosensors and Pharmacotherapy Development Research*, “Alcohol” 2018, DOI: 10.1016/j.alcohol.2018.07.012.

Robertson R., Vanlaar W., Simpson H., *Continuous Transdermal Alcohol Monitoring: A Primer for Criminal Justice Professionals*, Traffic Injury Research Foundation, December 2007, <https://www.scramsystems.com/wp-content/uploads/2020/06/TIRF-cam-primer.pdf>.

Stróżewski B., *Instytucja kuratora sądowego w polskim wymiarze sprawiedliwości*, „Journal of Modern Science” 2019, Vol. 2, No 41.

Węgliński A., *Zasoby osobiste i kompetencje zawodowe kuratorów sądowych niezbędne w pracy z osobą dozorowaną z problemem alkoholowym*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2013, t. XXXII.

Akty prawne

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2020 r. poz. 1359).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 1805, ze zm.).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. z 2021 r. poz. 1119, ze zm.).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2018 r. poz. 969).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 534, ze zm.) .

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2021 r. poz. 2345, ze zm.)

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2021 r. poz. 53, ze zm.).

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz. U. z 2020 r. poz. 167).

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z 2020 r. poz. 2072, ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 sierpnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania wywiadów środowiskowych o nieletnich (Dz. U. z 2001 r. Nr 90, poz. 1010).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 2001 r. w sprawie ośrodków kuratorskich (Dz. U. z 2001 r. Nr 120, poz. 1294).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 czerwca 2003 r. w sprawie regulaminu czynności w zakresie przeprowadzania wywiadu środowiskowego oraz wzoru kwestionariusza tego wywiadu (Dz. U. z 2003 r. Nr 108, poz. 1018).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie określenia innych niż kurator sądowy organów powołanych do przeprowadzenia wywiadu środowiskowego, jego zakresu oraz trybu przeprowadzania (Dz. U. z 2003 r. Nr 152, poz. 1495).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna (Dz. U. z 2010 r. Nr 98, poz. 634).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 stycznia 2012 r. w sprawie sposobu przeprowadzania badań na obecność alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych w organizmie skazanego lub sprawcy oddanego pod dozór lub zobowiązanego do powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania środków odurzających lub substancji psychotropowych, ich dokumentowania oraz weryfikacji (Dz. U. z 2012 r. poz. 104).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 2014 r. w sprawie nadzoru nad nieletnimi (Dz. U. z 2014 r. poz. 855).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz. U. z 2016 r. poz. 969).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 września 2017 r. w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości (Dz. U. z 2019 r. poz. 683).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. z 2019 r. poz. 1141).

Źródła internetowe

<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> – leczenie alkoholowe.

<https://www.compero.pl/poradnik/statystyki-wypadkow-drogowych-2020>.

<https://mubi.pl/poradniki/jak-alkohol-wplywa-na-statystyki-wypadkow-w-polsce/>.

<http://www.parpa.pl/index.php/33-analazy-badania-raporty>.

INFORMACJA DLA AUTORÓW

Publikacja w czasopiśmie „Probacja” wymaga spełnienia przez Autorów wymogów formalnych, merytorycznych i technicznych.

Autor winien złożyć oświadczenie o oryginalności tekstu oraz o tym, że tekst nie był wcześniej publikowany w żadnym wydawnictwie – druk do pobrania znajduje się na stronie „Probacji”: www.probacja.com w zakładce „Dla Autorów”.

Redakcja przyjmuje materiały autorskie w wersji elektronicznej (plik doc lub docx).

Redakcja nie zwraca nadesłanych materiałów i zastrzega sobie prawo dokonywania formalnych zmian i niezbędnych skrótów.

Materiały należy składać korzystając z systemu redakcyjnego ICI Publishers Panel na stronie „Probacji”: www.probacja.com w zakładce „Złóż Manuskrypt” lub przesłać na adres e-mail: joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

1. Wymogi merytoryczne

Przesłane teksty winny zawierać analizę tematyki dotychczas w literaturze nieopracowanej.

Każdy przesłany do redakcji tekst winien zaczynać się od sprecyzowania przedmiotu analizy, wyjaśnienia dlaczego zdaniem autora wybrana tematyka jest ważna z punktu widzenia określonej dziedziny wiedzy, wskazania stawianych przez autora tez badawczych, a kończyć czytelnymi konkluzjami wynikającymi z przeprowadzonego wnioskowania.

2. Wymogi techniczne tekstów

Objętość tekstu dla artykułu: maks. 25 stron znormalizowanego tekstu (włączając bibliografię, rysunki, tabele i wykresy), a dla pozostałych opracowań: 10 stron.

Edytor tekstu: Word, preferowana czcionka Times New Roman 11 punktów, interlinia 1,5 (dla przypisów dolnych 9). Tekst powinien być wyjustowany, śródtytuły numerowane, należy unikać pogrubienia i podkreślenia. Do cytatów należy stosować cudzysłów.

Należy dołączyć: słowa kluczowe (do 8 słów) oraz streszczenie (do 500 znaków) w języku polskim i angielskim oraz ułożoną w porządku alfabetycznym bibliografię.

Autor powinien dostarczyć materiał ilustracyjny (zdjęcia, wykresy, tabele) dodatkowo w formie osobnych plików graficznych.

3. Sporządzanie przypisów

Pierwszy przypis w artykule powinien być afiliacją autora (autorów): posiadane tytuły naukowe, nazwa instytucji zatrudniającej i adres e-mail, ORCID:, np.:

dr Jan Kowalski, Katedra Prawa Karnego Wykonawczego, Uniwersytet Warszawski, adres do korespondencji, e-mail: mail@mail.pl, ORCID: ...

Zwroty obcojęzyczne oraz tytuły cytowanych prac zaznacza się kursywą.

Dłuższe cytaty są niedopuszczalne, chyba że ich zastosowanie jest uzasadnione i celowe, przykładowo przez przeprowadzenie dokładnej analizy zacytowanego fragmentu.

Przypisy powinny zostać umieszczone na dole strony przy wykorzystaniu funkcji automatycznego numerowania. Należy unikać rozbudowanych fragmentów tekstów w przypisach oraz zamieszczania w przypisach dłuższych cytatów.

W tekście głównym stosowane są powszechnie przyjęte skrótowce, także na oznaczenie aktów prawnych (k.k., k.p.k.), a w przypisie pełna nazwa aktu normatywnego, data jego wydania oraz adres publikacyjny.

Formalny kształt przypisów:

Książki

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł kursywą, miejsce i rok wydania, strona:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007, s. 100.

Dzieła z jednolitym współautorstwem

inicjały imion i nazwiska autorów, tytuł kursywą, miejsce i rok wydania, strona:

J. Giezek, *O funkcjach urojenia okoliczności wyłączających bezprawność. Wybrane zagadnienia teoretycznoprawne*, w: *Nowa kodyfikacja prawa karnego. Tom XLIII, Księga Jubileuszowa Profesora Tomasza Kaczmarka*, J. Giezek, D. Gruszecka, T. Kalisz, Warszawa 2017, s. 100.

Prace w dziełach zbiorowych

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł pracy kursywą, „w:” bez nawiasów, tytuł dzieła kursywą, skrót „red.” bez nawiasów, inicjał imienia i nazwisko redaktora/redaktorów, miejsce i rok wydania, strona:

P.D. Zakrzewski, *Kara łączna a prawo karne intertemporalne. Analiza problematyki na tle pojęcia czynu*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013, s. 100.

Komentarze w wydaniach papierowych

inicjał imienia i nazwisko autora, „w:” bez nawiasów, pełny tytuł komentarza kursywą, skrót „red.” bez nawiasów, inicjał imienia i nazwisko redaktora/redaktorów, miejsce i rok wydania, strona:

S. Tarapata, A. Zoll, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 53–116 (cz. 2)*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, s. 180.

Komentarze w wydaniach cyfrowych

inicjał imienia i nazwisko autora, komentarz do art. ... „w:” bez nawiasów, pełny tytuł komentarza kursywą, skrót „red.” bez nawiasów, inicjał imienia i nazwisko redaktora/redaktorów, miejsce i rok wydania, numer tezy:

Akty normatywne

dokładny tytuł aktu normatywnego i publikator:

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2018 r. poz. 1600, ze zm.) dalej: k.k.

Orzecznictwo

rodzaj orzeczenia, nazwa organu (ewentualnie skrót), data wydania (miesiąc cyframi arabskimi), sygnatura (bez dopisku „sygn. akt”), miejsce publikacji:

Wyrok Sądu Najwyższego z 8.02.2017 r., III KK 226/16, LEX nr 2224610.

Materiały legislacyjne

pełny tytuł projektu aktu prawnego, nr druku sejmowego, nr kadencji Sejmu; dodatkowo można podać datę projektu (dzień, miesiąc, rok) oraz adres, pod którym projekt został udostępniony w Internecie (analogicznie do stron internetowych):

projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z projektami aktów wykonawczych, druk nr 2393, Sejm VII kadencji.

Źródła internetowe

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł kursywą, adres www, data dostępu:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, <https://books.google.pl/books?id=dl6kYKgrjNIC&pg=PA15&dq=psychologiczne+uwarunkowania+kompetencji+spo%C5%82ecznych&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwiHuMDzleDPAhXK2SwKHQm-CDkwQ6AEIIDAB#v=onepage&q&f=false> (dostęp: 07.12.2010).

Sposób powtórnego cytowania

W razie powtórnego cytowania literatury w przypisach należy stosować skrót *ibidem*, *op. cit.* a w razie powtórzenia cytowania tego samego autora, którego cytujemy więcej niż jedną pracę należy tytuł opracowania skrócić i użyć ..., s. 100.

Powtórne cytowanie książki albo artykułu w czasopiśmie

P. Zakrzewski, *O sposobach normowania...*, s. 100.

Powtórne cytowanie komentarzy w wydaniach papierowych

S. Tarapata, A. Zoll, *op. cit.*, s. 180.

Powtórne cytowanie komentarzy w wydaniach elektronicznych

S. Lelental, *Komentarz do art. 156 k.k.w....*, Legalis teza nr II.1.

Powtórne cytowanie orzeczeń

Wyrok Sądu Najwyższego z 8.02.2017 r., III KK 226/16.

4. Bibliografia opracowania

Do każdego artykułu i glosy należy załączyć – w osobnym pliku – bibliografię cytowanych prac, ułożoną w kolejności alfabetycznej według nazwisk autorów.

Bibliografia

Literatura

Balandynowicz A., *Pejoratywne aspekty systemu izolacyjno-dyscyplinarnego*, w: *Izolacja penitencjarna z perspektywy pejoratywnej i melioratywnej*, red. M. Snopek, Toruń 2012.

Janus-Dębska A., *Praca na cele społeczne jako szansa jednostki na uniknięcie psychospołecznych skutków izolacji więziennej*, „Probacja” 2018, nr 4.

Akty prawne

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz. U. Nr 79, poz. 523, ze zm.).

Źródła internetowe

<https://sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>.

INFORMATION FOR AUTHORS

Publication in the journal “Probacja” requires the Authors to meet formal, substantive and technical requirements.

The author should make a statement about the originality of the text and that the text has not been previously published in any publishing house – the printable download of the statement can be found on the website of “Probacja”: www.probacja.com in the “For Authors” tab.

The editorial office accepts original materials in electronic version (file. doc or docx).

The editorial office does not return the received materials and reserves the right to make formal changes and necessary abridgements.

Materials should be submitted using the ICI Publishers Panel editorial system on “Probacja” website: www.probacja.com in the “Submit Manuscript” tab or sent to the e-mail address: joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

1. Substantive requirements

Submitted texts should contain an analysis of the theme that has not been elaborated in literature hitherto.

Each text sent to the editorial office should start with clarifying the subject of the analysis, explaining why, in the author’s opinion, the selected topic is important from the point of view of a specific field of knowledge, indicating the research theses posed by the author, and it should end with clear conclusions resulting from the inference.

2. Substantive requirements

Text volume for an article: max. 25 pages of normalized text (including bibliography, drawings, tables and graphs), for other elaborations: 10 pages.

Text editor: MS Word, preferably Times New Roman 11 point font, 1.5 spacing (for footnotes: 9 point font). Text should be justified, with numbered headings, bold and underline should be avoided. Quotation marks should be used for quotations.

Please include: keywords (up to 8 words) and summary (up to 500 characters) in Polish and English, as well as a bibliography in alphabetical order.

The author should provide illustrative material (photos, charts, tables) as separate graphic files.

3. Requirements for footnotes:

The first footnote in the article should be the affiliation of the author (authors): academic titles, employing institution, e-mail address, ORCID:, e.g.:

dr Jan Kowalski, Katedra Prawa Karnego Wykonawczego, Uniwersytet Warszawski, mail@mail.pl author for correspondence, e-mail: mail@mail.pl, ORCID: ...

Foreign language expressions and titles of cited works are to be marked with italics.

Longer quotations will not be accepted, unless their use is justified and purposeful, e.g. due to the precise analysis of the fragment cited.

Footnotes shall be placed at the bottom of the page, with the use of the automatic numbering function. It should be avoided to use complex passages of text in footnotes as well as to include longer quotations.

In the main text, common acronyms are widely accepted, also to mention legal acts (k.k. for criminal code, k.p.k. for the code of criminal procedure) and in the footnote that directs to the full name of the legal act, publishing date and the source of publication.

Footnote form:

Books

initial of the first name and full last name of the author, title in italics, place and year of publishing, page:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007, s. 100.

Works with uniform co-authorship

initials of the first names and full last names of the authors, title of the work in italics, “w:” (in), title of the book in italics, place and year of publishing, page:

S. Tarapata, P. Zakrzewski, *O funkcjach urojenia okoliczności wyłącza-
jących bezprawność. Wybrane zagadnienia teoretycznoprawne*, w: *Nowa ko-
dyfikacja prawa karnego. Tom XLIII, Księga Jubileuszowa Profesora Tomasza
Kaczmarka*, red. J. Giezek, D. Gruszecka, T. Kalisz, Warszawa 2017, s. 100.

Works in collective volumes

initial of the first name and full last name of the author, title of the work in italics, “w:” (in), title of the book in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, page:

P.D. Zakrzewski, *Kara łączna a prawo karne intertemporalne. Analiza
problematyki na tle pojęcia czynu*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa
karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, W. Gó-
rowski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013, s. 100.

Comments in paper editions

initial of the first name and full last name of the author, “w:” (in), full title of the comment in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, page:

S. Tarapata, A. Zoll, w: *Kodeks karny. Cześć ogólna. Komentarz. Tom I.
Komentarz do art. 53-116 (cz. 2)*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa
2016, s. 180.

Comments in digital editions

initial of the first name and full last name of the author, “Komentarz
do art.” (comment to Art.), title of the provision of law in italics, “w:” (in),

full title of the comment in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, number of thesis:

S. Tarapata, A. Zoll, *Komentarz do art. 101*, w: *Kodeks Karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 53-116 (cz. 2)*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, LEX teza nr 5.

S. Lelental, *Komentarz do art. 156 k.k.*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. S. Lelental, Warszawa 2020, Legalis teza nr II.1.

Criminal Law System

initial of the first name and full last name of the author, title of the chapter in italics, “w:” (in), title, subtitle and volume of the System in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, page:

J. Majewski, *Rozdział IV. Zbieg przepisów ustawy. Zagadnienia węzłowe*, w: *System Prawa Karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, wyd. 2, Warszawa 2013, s. 1100.

An article in a journal

initial of the first name and full last name of the author, title in italics, title of the journal (full name), number or volume / year (please pay attention to the numbering used in the particular journal), page:

P. Zakrzewski, *O sposobach normowania i dekodowania treści zamiaru w perspektywie tzw. znamion normatywnych oraz okoliczności wyłączających bezprawność*, „Acta Iuris Stetinensis” 2018, nr 1, s. 100.

A gloss in a journal

initial of the first name and full last name of the author, indication of the judgment to which the gloss refers [with the use of acronyms SO (District Court), SA (Court of Appeal), SN (Supreme Court), etc., month should be written in roman numerals, according to the example provided

below] title of the journal in quotation marks (always in full name), year, number/book/volume, page:

S. Tarapata, P. Zakrzewski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 28 kwietnia 2015 r.*, *IKZP 3/2016*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2017, nr 2, s. 100.

Normative acts

The exact title of the normative act and the publication source:

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. 2018, poz. 1600) hereinafter: k.k.

Judgments of courts

type of the judgment, name of the judicial authority (may be abbreviated), date of publishing (month in roman numerals), signature [without the insertion “sygn. akt” (Act signature)], place of publishing:

Wyrok Sądu Najwyższego z 8.02.2017 r., III KK 226/16, LEX nr 2224610.

Legislative materials

full title of the draft of the legal act, the ordinal number of Sejm printing, the ordinal number of term of office of the Sejm; in addition date of the draft may be provided (day, month, year) as well as the address, where the draft has been published on the Internet (similarly as in case of websites):

projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z projektami aktów wykonawczych, druk nr 2393, Sejm VII kadencji.

Internet sources

initial of the first name and full last name of the author, title in italics, website address, access date:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, <https://books.google.pl/books?id=dl6kYKgrjNIC&pg=PA15&dq=psychologiczne+uwarunkowania+kompetencji+spo%C5%82ecznych&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwiHuMDzleDPAhXK2SwKHQmCDkwQ6AEIIDAB#v=onepage&q&f=false> (dostęp: 07.12.2010).

The method of re-quoting

In case of repeated quotations from pieces of literature, one should use abbreviations as: *ibidem*, *op. cit.*, while in case of an author, whose more than one work is cited, the title of the elaboration should be abbreviated with the use of an ellipsis. In case of judgments and normative acts, full description should be provided every time.

The method of re-quoting for books or articles

P. Zakrzewski, *O sposobach normowania...*, s. 100.

The method of re-quoting for comments in paper editions

S. Tarapata, A. Zoll, *op. cit.*, s. 180.

The method of re-quoting for comments in digital editions

S. Lelental, *Komentarz do art. 156 k.k.w...*, Legalis teza nr II.1.

The method of re-quoting for judgments of courts

Wyrok Sądu Najwyższego z 8.02.2017 r., III KK 226/16, LEX nr 2224610.

4. Bibliography of the work

For each article and gloss, please attach a bibliography of the cited works, arranged in alphabetical order according to the names of the authors.

Bibliography

Literature

Bałandynowicz A., *Pejoratywne aspekty systemu izolacyjno-dyscyplinarnego*, w: *Izolacja penitencjarna z perspektywy pejoratywnej i melioratywnej*, red. M. Snopek, Toruń 2012.

Janus-Dębska A., *Praca na cele społeczne jako szansa jednostki na uniknięcie psychospołecznych skutków izolacji więziennej*, „*Probacja*” 2018, nr 4.

Legal acts

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz. U. Nr 79, poz. 523, ze zm.).

Internet sources

<https://sw.gov.pl/strona/statystka-roczna>.

PROCES RECENZJI

Autor przekazuje artykuł redakcji Kwartalnika drogą elektroniczną i jest informowany o fakcie poddania artykułu procedurze recenzji.

Na wstępie artykuł poddawany jest ocenie formalnej z uwzględnieniem takich elementów, jak: tytuł artykułu w j. polskim oraz angielskim, streszczenie w j. polskim, streszczenie w j. angielskim, słowa kluczowe w j. polskim, słowa kluczowe w j. angielskim.

Następnie artykuł kierowany jest do recenzji.

Skład Zespołu Recenzentów zamieszczany jest w każdym drukowanym numerze kwartalnika oraz na stronie Ministerstwa Sprawiedliwości w zakładce Probacja i na stronie internetowej www.probacja.com

Zespół Recenzentów zrzesza pracowników nauki posiadających co najmniej stopień naukowy doktora. Respektowana jest zasada, że recenzent nie może pochodzić z ośrodka naukowego, reprezentowanego przez autora artykułu i nie jest członkiem Rady Naukowej Czasopisma.

Redakcja przydziela dwóch recenzentów dla każdego artykułu. Respektowana jest zasada, że autor i recenzenci nie znają swoich tożsamości (*double-blind review proces*).

Każda recenzja sporządzana jest pisemnie na „druku recenzji”, zawierającym ocenę artykułu oraz wnioski recenzenta w sprawie dopuszczenia, warunkowego dopuszczenia lub niedopuszczenia artykułu do druku w Kwartalniku.

W procesie recenzji brane są pod uwagę takie kryteria, jak:

- tematyka artykułu w kontekście profilu Kwartalnika,
- poziom naukowy artykułu.

Praca musi być oryginalna, odkrywcza, napisana językiem komunikatywnym i precyzyjnym, wywody i wnioski winny być udokumentowane i osadzone w paradygmacie metodologii empirycznej i teoretycznej.

Jeśli artykuł nie spełnia wymienionych kryteriów, redakcja może zrezygnować z jego publikacji.

Autor otrzymuje drogą mailową informację o wynikach recenzji oraz „wypis” z recenzji, tj. fragmenty, które są istotne z punktu widzenia wprowadzenia niezbędnych korekt do tekstu oraz dalszego rozwoju naukowego autora.

W przypadku uzyskania jednej recenzji pozytywnej i jednej negatywnej, redakcja kieruje artykuł do trzeciego recenzenta.

Autor zobowiązany jest do pisemnego sformułowania „Odpowiedzi na recenzję”, w której określa czy i w jakim zakresie dostosował się do uwag recenzenta lub przedstawia argumenty ich nieuwzględnienia.

REVIEW PROCESS

The author submits the article to the Quarterly Editorial Office electronically and is informed about the fact that the article is subjected to the review procedure.

Initially, the article is subjected to formal assessment, including such elements as: title of the article in Polish and English, abstract in Polish, abstract in English, keywords in Polish, keywords in English.

Later, the article is forwarded for review.

The names of the members of the Team of Reviewers are included in each printed issue of the quarterly and on the website of the Ministry of Justice in the Probacja tab as well as on the website www.probacja.com.

The Team of Reviewers consists of researchers with at least a doctoral degree. The principle that the reviewer cannot come from a scientific centre represented by the author of the article and is not a member of the Journal's Scientific Council is respected.

The editorial team assigns two reviewers for each article. The principle that the author and reviewers do not know their identities (double-blind review process) is respected.

Each review is made in writing on the "review print", containing the review of the article and the reviewer's request for admission, conditional admission or non-admission of the article for printing in the Quarterly.

In the review process, the following criteria are being considered:

- the subject of the article in the context of the Quarterly's profile,
- the scientific level of the article.

The work must be original, revealing, written in a communicative and precise language, arguments and conclusions should be documented and embedded in the paradigm of empirical and theoretical methodology.

If the article does not meet the above-mentioned criteria, the Editorial Board may opt out of its publication.

The author receives an email including information on the results of the review and an "extract" from the review, i.e. fragments that are relevant from the point of view of making necessary corrections to the text and the further scientific development of the author.

In the case of obtaining one positive and one negative review, the Editorial Board directs the article to the third reviewer.

The author is obliged to write the “Response to a review” in which the author determines whether and to what extent the remarks of the reviewer have been included or presents arguments for not including them.

IUSTITIA EST
CONSTANS ET PERPETUA
VOLUNTAS
IUS SUUM CUIQUE
TRIBUENDI